

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ СУРГУУЛЬ
ХҮҮЛЬ ЗҮЙН СУРГУУЛЬ
ГЕРМАН, ЕВРОПЫН
ЭРХ ЗҮЙН ТӨВ

“ХУУЛЬ СУДЛАЛЫН ТӨВ” ТББ

ТӨРИЙН ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВРЫН СУДАЛГАА

Судалгааны багийн бүрэлдэхүүн

Багийн ахлагч:

Д.Ганзориг, МУИС-ийн ХЗС-ийн НЭЗТ-ийн ахлах багш

Багийн гишүүд:

Т.Золбоо /доктор (Ph.D.), дэд профессор /МУИС-ийн ХЗС-ийн Герман, Европын эрх зүйн төвийн захирал /

Б.Батбаяр / МУИС-ийн ХЗС-ийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор, ГЕЭЗТ-ийн ахлах судлаач/

Д.Гэрэлсүрэн /Туслах судлаач/

Улаанбаатар хот

2026 он

АГУУЛГА

Товчилсон үгийн жагсаалт	3
I. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	7
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	7
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	8
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох	9
1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох	10
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	14
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	17
II. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	18
III. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	25
3.2. Хяналт шалгалтын зарчим, хяналт шалгалт хийх үндэслэл, журам, ангилал (4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл, 5 ¹ дугаар зүйл, 5 ² дугаар зүйл, 5 ³ дугаар зүйл, 5 ⁴ дугаар зүйл, 5 ⁵ дугаар зүйл, 5 ⁶ дугаар зүйл)	33
3.3. Хяналт шалгалтын талаарх бүрэн эрх (6-10 дугаар зүйл)	54
3.4. Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа (11 дүгээр зүйл)	73
3.6. Бусад зүйл (15-16 дугаар зүйл)	79
4. Хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хамрах хүрээний тоон шинжилгээ (товч судалгаа)	82
IV. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ	84
V. ЭХ СУРВАЛЖ	87

Товчилсон үгийн жагсаалт

ГХЯ	Гадаад харилцааны яам
ЗГ	Засгийн газар
МУИС	Монгол Улсын Их сургууль
УИХтХ	Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль
УИХЧХДтХ	Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хууль
МУЕтХ	Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль
МУЗГтХ	Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль
МУҮХНӨОЖтХ	Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах журмын тухай хууль
МХХ	Монголын Хуульчдын холбоо
УИХ	Улсын Их Хурал
ХЗҮХ	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн
ХЗДХЯ	Хууль зүй, дотоод хэргийн яам
ХТтХ	Хууль тогтоомжийн тухай хууль
ЗГХЭГ	Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар
ОУГ	Олон улсын гэрээ
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
МУЗЗНДНТУтХ	Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль
УИХТГ	Улсын Их хурлын Тамгын газар
СЯ	Сангийн яам
ОНХтХ	Орон нутгийн хөгжлийн тухай хууль
СМДХЗЖАЭтХ	Согтуурах, мансуурах донтой хүнийг захиргааны журмаар албадан эмчлэх тухай хууль
УБЕХ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий хууль
ШШГтХ	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль
СТЗИтХ	Стандарчилал, техникийн зохицуулалт, итгэмжлэлийн тухай хууль
ЗШШтХ	Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль
ХЭУБтХ	Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль
ЭХХШтХ	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль
ПтХ	Прокурорын тухай хууль
ТАтХ	Төрийн албаны тухай хууль
ТХШтХ	Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль
ГХтХ	Гамшгаас хамгаалах тухай хууль

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо нь төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал, хариуцлага, хууль дээдлэх зарчмыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль нь хяналт шалгалтын байгууллагуудын эрх хэмжээ, шалгалт хийх журам, хяналтын хэлбэр, бизнесийн орчинд үзүүлэх нөлөөллийг тодорхойлж өгсөн гол эрх зүйн акт юм. Тус хуулийг анх 1995 онд баталж байв. Дараа нь 2003 онд шинэчилсэн найруулга батлагдаж, өдгөө хүртэл үйлчилж байна.

Монгол Улс 2003 онд төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх нэгдсэн тогтолцоотой болсноор Мэргэжлийн Хяналтын Ерөнхий газар бий болж, хяналтын хүрээнд 100 гаруй хууль, 3500 гаруй дүрэм, журам, 4500 гаруй стандартын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажилладаг байв. Төрийн хяналтын тогтолцоог Монгол Улсын Засгийн газрын 2022 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдрийн 469 дүгээр тогтоолоор Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрын чиг үүргийг салбарын яамдын бүтцэд шилжүүлснээр хяналт шалгалтын нийт 31 чиглэлийг 11 яам, 2 агентлаг, орон нутгийн захиргааны байгууллага хариуцан хэрэгжүүлэхээр болжээ. Ингэснээр хяналт шалгалтын төвлөрсөн тогтолцоо салбаруудад шилжиж, хяналт шалгалтын нэгдсэн удирдлага үгүй болсон ажээ. Үүнтэй холбоотойгоор хяналт шалгалт давхардах, иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх хангагдахгүй байх зэрэг цөөнгүй хүндрэл бэрхшээл үүсэж байна.

Өдгөө тус хууль нийт 23 зүйл, 95 хэсэг, 75 заалттай. Хууль батлагдсанаас хойших хугацаанд нийтдээ 13 удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна. Үүнтэй холбоотойгоор хуулийн хэрэгжилтэд ойлгомжгүй байдал бий болох, уялдаа холбоо алдагдах, зохицуулалт тодорхойгүй болох, зөрчлийн эрсдэл нэмэгдэх, хяналт шалгалтын үр дүнг үнэлэх, дүгнэх стандарт тогтворгүй болж, үр дүнгийн үнэлгээний зөрчил үүсэх, мэргэшсэн хүний нөөцийн тогтвортой байдал алдагдах, маргаан, гомдлын тоо нэмэгдэх, хяналт шалгалтын удирдлага, зохицуулалтын тогтвортой байдал алдагдах зэрэг олон эрсдэл үүсэх боломжтой. Энэ нь цаашдаа хууль хэрэгжиж буй байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдийн эрх ашиг, хяналт шалгалтын чанарт шууд нөлөөлөх боломжтой. Иймд Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зохицуулалт, тэдгээрийн хэрэгжилтийг зайлшгүй судлах шаардлага үүсэж байна.

УИХ-аас 2015 оны 05 дугаар сарын 29-ний өдөр баталсан Хууль тогтоомжийн тухай хуулиар Монгол Улсын хууль, УИХ-ын бусад шийдвэрийг санаачлан боловсруулах, хууль тогтоомжийн төсөлд тавигдах шаардлагыг тодорхойлох, олон нийтийн оролцоог хангах, өргөн мэдүүлэх, батлагдсан хууль тогтоомжийг нийтлэх, сурталчлах, түүний хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахаар журамласан. Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх зорилгын талаар тус хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.1 дэх хэсэгт *“Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хуульд өөрчлөлт оруулах, шинэчлэн найруулах, багц хуулийн төсөл боловсруулахад түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлж, цаашид тухайн хууль тогтоомжийг зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлно”* гэж зохицуулсан. Ийнхүү тодорхойлохдоо мөн зүйлийн 51.3 дахь хэсэгт *“Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд*

шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” хэмээн зохицуулжээ.

Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах ажлыг арга зүйн удирдлагаар хангах чиглэлээр тус хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.6 дахь заалтад “хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг Засгийн газраас баталж, мөрдүүлэхээр заасан.

Иймд судалгааны баг тус хуулийн дурдсан заалтыг удирдлага болгон Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан аргачлалын дагуу Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээг хийсэн болно. Тус судалгааг МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн Герман, европын эрх зүйн төвийн судлаачдын багаар өргөтгөж 2026 оны 01 сарын 02-ноос 2026 оны 02 дугаар сарын 03-ны хооронд хийж гүйцэтгэлээ.

Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгааны ажлыг гүйцэтгэхдээ Хууль тогтоомжийн тухай хууль болон уг хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1 дэх хэсэгт заасан шаардлагыг баримтлан, Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг үндсэн арга зүйн суурь болгон ашиглав. Тус аргачлалд тусгагдсан үе шат, шалгуур үзүүлэлтийн дагуу судалгааг системтэйгээр зохион байгуулж, хуулийн зохицуулалтын зорилгод нийцэж байгаа эсэх, хэрэгжилтийн бодит байдал, үүсэж буй үр дагавар, тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхэд чиглүүлэн ажиллав.

Судалгааны хүрээнд олон талт арга зүйг хослуулан хэрэглэсэн болно. Үүнд, эрх зүйн харьцуулалтын аргаар ижил төстэй зохицуулалт бүхий хууль тогтоомжийн нийтлэг болон ялгаатай талыг тодорхойлж, зохицуулалтын оновчтой байдлыг үнэлэв. Мөн шүүхийн практикийг судалснаар хуулийн заалтыг тайлбарлан хэрэглэх явцад үүсэж буй маргаан, түүний шийдвэрлэлтийн хандлагыг тогтоохыг зорилгоо. Үүний зэрэгцээ холбогдох тайлан, статистик мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, хуулийн хэрэгжилтийн тоон болон чанарын үзүүлэлтийг тодорхойлов.

Түүнчлэн хуулийг хэрэгжүүлэн ажиллаж буй төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны баримт бичиг, албан мэдээ, мэдээлэлд тулгуурлан практик хэрэгжилтийн нөхцөл байдлыг судалж, уг хуулийн зохицуулалттай холбоотой асуудлаар өмнө нь хийгдсэн судалгааны бүтээлүүдийг боломжит хэмжээнд ашигласан болно.

Судалгааны зорилго

Энэхүү судалгааны зорилго нь Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын 6 дугаар хавсралтад заасан шалгуур үзүүлэлтийг баримтлан Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг цогц байдлаар үнэлэхэд оршино. Уг зорилгын хүрээнд хуулийн зүйл, хэсэг, заалт бүрийн практик хэрэгжилтийн түвшинг тодорхойлж, зохицуулалт нь хууль тогтоомжийн зорилго, үзэл баримтлалд нийцэж байгаа эсэхийг дүгнэхийг зорив.

Судалгаагаар хуулийн хэрэгжилтийн бодит нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, хэрэгжилтийн явцад үүсэж буй хүндрэл, бэрхшээл, зохицуулалтын давхардал, хийдэл, ойлгомжгүй байдлыг илрүүлэхийн зэрэгцээ нийгэм, эдийн засаг, засаглалын орчинд үзүүлж буй эерэг болон сөрөг нөлөөллийг тодорхойлохыг зорилгоо. Мөн хяналт шалгалтын тогтолцооны үр

ашиг, ил тод байдал, хариуцлагын механизм, байгууллагуудын уялдаа холбоо зэрэг үзүүлэлтэд тулгуурлан уг хуулийн бодит үр дагаврыг үнэлэхэд анхаарав.

Түүнчлэн судалгааны үр дүнд тулгуурлан хуулийг цаашид илүү оновчтой, тогтвортой, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбаруудыг тодорхойлж, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоход чиглэсэн санал, зөвлөмж боловсруулах нь энэхүү судалгааны ажлын чухал зорилтын нэг болно. Тус судалгаа нь хуулийн хэрэгжилтийн чанарыг сайжруулах, төрийн хяналт шалгалтын үйл ажиллагааны үр ашиг, нэгдмэл байдлыг бэхжүүлэхэд зохих ач холбогдол бүхий дүгнэлт гаргахад чиглэгдсэн болно.

I. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

Төлөвлөх үе шатны зорилго нь үнэлгээ хийх шалтгаан, нөхцөл, үнэлэх хүрээг тогтоож, тохирсон шалгуур үзүүлэлт, харьцуулах хэлбэр, мэдээлэл цуглуулах аргыг тодорхойлоход чиглэнэ.

Төлөвлөх үе шат нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр нөлөө, үр дагаврыг үнэлэх ажлын суурь болохын хувьд энэ хэсгийн алхмуудыг амжилттай гүйцэтгэж чадвал дараагийн хэрэгжүүлэх болон үнэлэх үе шатанд хийх ажил тодорхой, ойлгомжтой болохыг аргачлалд зөвлөмж болгосон байна.

Энэ үе шатанд дараах хоорондоо хамаарал бүхий арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
- Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
- Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
- Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
- Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох;
- Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох;

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3 дахь хэсэгт “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” гэж зохицуулсан.

2003 оноос хойш “Төрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль” /цаашид ТХШТХ гэх/-ийг дагаж мөрдөж эхэлснээс хойших 23 жилийн хугацаанд тус хуульд 13 удаа нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна. Нийт зүйлийн хүрээнд авч үзвэл ердөө 3 зүйл (1, 2, 15 дугаар зүйл)-ээс бусад бүх зүйлд ямар нэгэн байдлаар нэмэлт өөрчлөлт (нэмэлт; нэмэлт, өөрчлөлт; өөрчлөлт; хүчингүй болох гэх мэт) оржээ. Тус хуулийг хэрэгжүүлэх явцад захиргааны байгууллагуудад хуулиар олгогдсон эрх үүрэг ойлгомжгүй, зохицуулалтууд өөр хоорондоо зөрчилтэй буюу хуулийн хэм хэмжээ хоорондын уялдаа холбоо алдагдсан цаашлаад төрийн хяналт шалгалтын зорилго хэт ерөнхий, хяналт шалгалтын хүрээ болон хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх ажиллагааны журам тодорхой бус байдлаар хуульчлагдсан байгаагаас үүдэн тус хуулийг хэрэглэх явцад хүндрэл, бэрхшээл үүсч байна. ЗГ-ын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлалын 3.2.2-д “хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх явцад түүний зохицуулалт бодит байдалтай нийцээгүй, тухайн харилцааг зохицуулах боломжгүй, эсхүл нийгмийн харилцааны өөрчлөлт, хөгжлөөс хоцорсон, зайлшгүй зохицуулах ёстой харилцааг хамарч зохицуулаагүй, эсхүл тэдгээрээс улбаалсан сөрөг үр дагавар бий болсон бол” гэж заасан нөхцөл байдал үүссэн байна.

Иймд хяналт шалгалтын зорилго, төрөл, арга, хэлбэр, хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг журамлан хуульчлах, шалгагдаж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын эрх, үүрэг, хариуцлагын асуудал, хяналтыг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн бүрэн эрх, чиг үүрэг, хараат бус байдал, албан хаагчдын нийгмийн баталгаа зэргийг бүхэлд нь эргэн харах буюу ТХШТХ-ийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлага үүссэн байна.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь ТХШТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгдэх бөгөөд эдгээрийг хэр оновчтой сонгохоос судалгааны чанар ихээхэн хамаардаг.

ТХШТХ-ийн хэрэгжилтийн явцад үүсэж буй тулгамдсан асуудлыг өмнөх хэсэгт заасан байдлаар тодорхойлсон. Мөн ТХШТХ нь төрийн хяналт, шалгалтын тогтолцооны эрх зүйн үндсийг бүхэлд нь тодорхойлдог, төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг ерөнхийд нь зохицуулж буй гэдгээрээ онцлогтой учир эдгээр хүчин зүйлийг харгалзан үзэж “Хууль тогтоомжийн тухай хууль”-ийн 51 дүгээр зүйлийн 51.4 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхдээ хууль тогтоомжид бүхэлд нь, эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно.” гэж зохицуулсны дагуу хуульд бүхэлд нь үнэлгээ хийлээ. Үнэлгээ хийх хуулийн зүйлийн нэрийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 1: Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлэх зүйл заалт

Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл	1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт 2 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомж 3 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ 3¹ дүгээр зүйл. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт 4 дүгээр зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын зарчим 5 дугаар зүйл.Хяналт шалгалт хийх нийтлэг үндэслэл, журам 5¹ дүгээр зүйл.Төлөвлөгөөт хяналт шалгалт 5² дугаар зүйл.Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт 5³ дугаар зүйл.Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт 5⁴ дугаар зүйл.Гүйцэтгэлийн шалгалт 5⁵ дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн ангилал 5⁶ дугаар зүйл.Шинжилгээнд дээж авах
Хоёрдугаар бүлэг. Хяналт шалгалтын талаархи төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх	6 дугаар зүйл.Засгийн газрын бүрэн эрх 7 дугаар зүйл.Яам, агентлаг болон Засгийн газраас байгуулдаг төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх 8 дугаар зүйл.Аймаг, сум, баг, нийслэл, дүүрэг, хорооны Засаг даргын бүрэн эрх 9 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрх 10 дугаар зүйл.Улсын байцаагч, түүний нийтлэг бүрэн эрх

11 дүгээр зүйл.Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа		
Гуравдугаар бүлэг. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийн хяналт шалгалтын талаархи бүрэн эрх	12 дугаар зүйл.Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх 13 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтын талаархи байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үүрэг 14 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын шийдвэрийн талаар гомдол гаргах эрх	
Дөрөвдүгээр бүлэг. Бусад зүйл	15 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх бүрэн эрх бүхий албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлага 16 дугаар зүйл.Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага	

1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

ТХШТХ нь “төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, төрийн захиргааны хяналт шалгалтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах” зорилтоо бүрэн хангасан эсэхийг тогтоож, түүний хэрэгжилтийн явцыг тодорхойлохын тулд үнэлгээ хийх болсон шалтгаан буюу практикт үүссэн нөхцөл байдлыг харгалзан үзсэний дүнд тухайн хэм хэмжээгээр зохицуулж буй харилцааны онцлогт тохирсон, оновчтой шалгуур үзүүлэлтийг сонгох шаардлагатай.

ЗГ-ын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын 3.4-т үнэлгээ хийх шалгуур үзүүлэлтийг дараах байдлаар тодорхой зааж өгсөн байна. Үүнд:

1. *Зорилгод хүрсэн түвшин:* тухайн хууль тогтоомж хэрэгжиж эхэлснээс хойшх хугацаанд хуулийн зорилго, зорилтдоо хүрсэн эсэхийг тогтооно.
2. *Зардлын өсөлт, бууралт:* хууль тогтоомж хэрэгжсэнээр иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллага болон улсын төсөвт үүсч байгаа зардлын өсөлт, бууралтыг тодорхойлно. Энэ шалгуур үзүүлэлтийг хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор зардал өссөн, эсхүл буурсан өөрчлөлтийг гаргах үүднээс томъёолно.
3. *Зардал:* үр өгөөжийн харьцаа-тухайн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд зарцуулсан хөрөнгө, гарсан үр өгөөжийн харьцааг тооцон гаргана. Тодруулбал, хууль тогтоомж нийгэмд үр нөлөөтэй үйлчилж, тодорхойлсон зорилтдоо бүрэн, эсхүл зарим хэсэгт нь хүрсэн эсэхийг тухайн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд гарсан зардлын хэмжээг харьцуулан гаргаж ирнэ.
4. *Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал:* иргэд, хуулийн этгээдээс хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлснээр гарсан үр дагаврыг хэрхэн хүлээн авч байгааг тодорхойлно. Өөрөөр хэлбэл, хууль тогтоомжийг нийгэм

хүлээн зөвшөөрч, сайн дураар сахин биелүүлж байгаа эсэхийг энэ шалгуур үзүүлэлтээр шалгана.

5. *Практикт нийцэж байгаа байдал*: тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар хэрэгжүүлэхэд хүндрэл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлно.
6. *Бусад үр дагавар*: урьдчилан тооцоогүй болон шинээр гарч болзошгүй ямар үр дагавар байж болохыг тооцоолно.

Тухайлбал, ТХШТХ нь төрийн хяналт, шалгалтын тогтолцооны эрх зүйн үндсийг бүхэлд нь тодорхойлж, төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг ерөнхийд нь зохицуулж байгаа бөгөөд тус хуулийг хэрэгжүүлэх явцад захиргааны байгууллагуудад хуулиар олгогдсон эрх үүрэг ойлгомжгүй, зохицуулалтууд өөр хоорондоо зөрчилтэй буюу хуулийн хэм хэмжээ хоорондын уялдаа холбоо алдагдсан цаашлаад төрийн хяналт шалгалтын зорилго хэт ерөнхий, хяналт шалгалтын хүрээ болон хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх ажиллагааны журам тодорхой бус байдлаар хуульчлагдсан байгаагаас үүдэн хуулийг хэрэглэх явцад хүндрэл, бэрхшээл үүсч байна.

Энэхүү онцлог байдлыг харгалзан үзэж аргачлалд дурдсан «зорилгод хүрсэн түвшин», «хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал», «практикт нийцэж байгаа байдал», «бусад үр дагавар» гэсэн үндсэн шалгуур үзүүлэлтийг үнэлгээний хамрах хүрээнд тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийг шалгаж чадах, тэдгээрийг хэмжих боломжтой буюу хуулийн зүйл, хэсэг, заалтын "хэрэгжилтийг хамгийн сайнаар илэрхийлэн гаргаж ирэх" гэсэн шаардлагаар сонгосон бөгөөд тухайн хэм хэмжээний зохицуулж буй харилцаа, онцлогоос хамааран зарим зүйл, заалтыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг давхардуулан сонгосноос гадна шаардлагатай бусад шалгуурыг сонгон авсан болно. Учир нь хэдийгээр аргачлалд тогтоосон шалгуур үзүүлэлтүүдийг гол суурь болгон авсан хэдий ч тэдгээрийг хатуу баримтлах нь алдаатай дүгнэлт хийхэд хүргэж мэдэх юм. Энэ нь тухайн хэм хэмжээний зохицуулалтын онцлогоос хамаарч "жигд бус" байдлаар үнэлснийг дурдах нь зүйтэй.

1.4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох

ТХШТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ тухайн зүйл, хэсэг, заалтуудын хэрэгжилттэй холбоотой үүссэн асуудал буюу үнэлэх болсон шалтгаан, тогтоосон хүрээ, шалгуур үзүүлэлтээс хамааран аль болох тохиромжтой харьцуулах хэлбэрийг сонгосон. Ингэхдээ МУЗГ-аас 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар баталсан "Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал"-ын 3.5.3-т заасан дараах шалгууруудаас сонголоо.

- Байх ёстой болон одоо байгаа;
- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш;
- Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш;
- Тохиолдол судлах;

Дээр дурдсан харьцуулах хэлбэрийн шалгууруудаас тогтоосон хүрээ бүрээр тохиромжтой хэлбэрийг дараах байдлаар сонгосон болно.

Хүснэгт 2: Харьцуулах хэлбэр

Бүлгийн нэр	Зүйлийн нэр	Шалгуур үзүүлэлт
-------------	-------------	------------------

Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл	1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	2 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомж	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	3 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	3 ¹ дүгээр зүйл. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт ₁	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	4 дүгээр зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын зарчим	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;

	5 дугаар зүйл.Хяналт шалгалт хийх нийтлэг үндэслэл, журам	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	5 ¹ дүгээр зүйл.Төлөвлөгөөт хяналт шалгалт	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	5 ² дугаар зүйл.Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	5 ³ дугаар зүйл.Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	5 ⁴ дугаар зүйл.Гүйцэтгэлийн шалгалт	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;

	5 ⁵ дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн ангилал	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	5 ⁶ дугаар зүйл.Шинжилгээнд дээж авах	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
Хоёрдугаар бүлэг. Хяналт шалгалтын талаархи төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх	6 дугаар зүйл.Засгийн газрын бүрэн эрх	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;
	7 дугаар зүйл.Яам, агентлаг болон Засгийн газраас байгуулдаг төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх	
	8 дугаар зүйл.Аймаг, сум, баг, нийслэл, дүүрэг, хорооны Засаг даргын бүрэн эрх	
	9 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрх	
	10 дугаар зүйл.Улсын байцаагч, түүний нийтлэг бүрэн эрх	
	11 дүгээр зүйл.Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа	
Гуравдугаар бүлэг. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийн хяналт шалгалтын	12 дугаар зүйл.Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх	- Байх ёстой болон одоо байгаа; - Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; - Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; - Тохиолдол судлах;

талаархи бүрэн эрх	13 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтын талаархи байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үүрэг	– Байх ёстой болон одоо байгаа; – Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; – Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; – Тохиолдол судлах;
	14 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын шийдвэрийн талаар гомдол гаргах эрх	– Байх ёстой болон одоо байгаа; – Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш; – Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш; – Тохиолдол судлах;
Дөрөвдүгээр бүлэг. Бусад зүйл	15 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх бүрэн эрх бүхий албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлага	
	16 дугаар зүйл.Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага	

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох гэдгийг МУЗГ-аас 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-д тогтоосон шалгуур үзүүлэлт бүрээр тодорхой таамаглалыг дэвшүүлэх, эсхүл асуулт тавихыг ойлгохоор томъёолсон байна.

Хэрэгжилтийг нь шалгаж үнэлгээ хийх гэж байгаа хууль тогтоомжийн бүтэц, агуулга, зохицуулалтын шинж чанар, онцлогоос хамааран аль тохиромжтой буюу түүгээр хэрэгжилтийн үр нөлөө, үр дагавар нь гарч ирэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгоно. Таамаглал дэвшүүлэх, асуулт тавихдаа аль болох товч, тодорхой томъёолно. Энэ судалгааны хүрээнд үнэлгээ хийхээр тогтоосон хүрээ хязгаар буюу зүйл, хэсэг, заалт тус бүрээр дараах байдлаар шалгуур үзүүлэлтээ томъёолсон болно.

Хүснэгт 3: Томъёолсон шалгуур үзүүлэлтүүд

Бүлгийн нэр	Зүйлийн нэр	Шалгуур үзүүлэлт
Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл	1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт	– Хуулийн зорилт нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог хамарч чадсан эсэх?, – Тус зорилтод тусгагдсан зорилгод хүрсэн эсэх?
	2 дугаар зүйл. Төрийн хяналт	– Хуулийн эх сурвалжийн хүрээг тодорхой тогтоосон эсэх?,

	шалгалтын тухай хууль тогтоомж	– “Бусад акт” гэдэгт юуг хамааруулж буй эсэх? – Эрх зүйн хийдэл үүсгэх эрсдэл бий эсэх?
	3 дугаар зүйл. Төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ	– Хяналт хэрэгжүүлэх байгууллагууд хуульд тодорхой тусгагдсан эсэх – Чиг үүргийн давхардал үүсэх эрсдэл бий эсэх – Хяналтын тогтолцооны бүтэц ойлгомжтой эсэх – Ерөнхий болон тусгай хуулийн харилцаа ойлгомжтой эсэх
	3 ¹ дүгээр зүйл. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт	– Нэр томъёо тодорхой эсэх – Хэрэглэгдэх боломжтой эсэх – Уялдаа холбоог хангасан эсэх – Зохицуулалтын хүрэлцээ буюу шаардлагатай нэр томъёонууд бүрэн тодорхойлогдсон эсэх
	4 дүгээр зүйл. Төрийн хяналт шалгалтын зарчим	– тодорхой байдал, – практикт хэрэгжих боломж
	5 дугаар зүйл. Хяналт шалгалт хийх нийтлэг үндэслэл, журам	– тодорхой байдал, – практикт хэрэгжих боломж
	5 ¹ дүгээр зүйл. Төлөвлөгөөт хяналт шалгалт	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хэрэгжих боломж
	5 ² дугаар зүйл. Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хүндрэл үүсч буй эсэх
	5 ³ дугаар зүйл. Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хэрэгжих боломж – Уялдаа холбоо
	5 ⁴ дугаар зүйл. Гүйцэтгэлийн шалгалт	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хэрэгжих боломж – Уялдаа холбоо
	5 ⁵ дүгээр зүйл. Хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн ангилал	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хэрэгжих боломж – Уялдаа холбоо
	5 ⁶ дугаар зүйл. Шинжилгээнд дээж авах	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хэрэгжих боломж – Уялдаа холбоо
Хоёрдугаар бүлэг. Хяналт шалгалтын талаархи төрийн	6 дугаар зүйл. Засгийн газрын бүрэн эрх	– тодорхой байдал – уялдаа холбоо – практикт хэрэгжих боломж
	7 дугаар зүйл. Яам, агентлаг	– хяналтын механизм зохицуулалтын хүрэлцээ

захиргааны байгууллагын бүрэн эрх	болон Засгийн газраас байгуулдаг төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх	... – үр нөлөө – эрсдэл
	8 дугаар зүйл. Аймаг, сум, баг, нийслэл, дүүрэг, хорооны Засаг даргын бүрэн эрх	
	9 дүгээр зүйл. Хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрх	
	10 дугаар зүйл. Улсын байцаагч, түүний нийтлэг бүрэн эрх	
	11 дүгээр зүйл. Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа	
Гуравдугаар бүлэг. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийн хяналт шалгалтын талаархи бүрэн эрх	12 дугаар зүйл. Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх	– тодорхой байдал – практикт хэрэгжих боломж – үр нөлөө –
	13 дугаар зүйл. Хяналт шалгалтын талаархи байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үүрэг	– тодорхой байдал – практикт хэрэгжих боломж – үр нөлөө – эрсдэл
	14 дүгээр зүйл. Хяналт шалгалтын шийдвэрийн талаар гомдол гаргах эрх	– тодорхой байдал – практикт хэрэгжих боломж – үр нөлөө – эрсдэл
Дөрөвдүгээр бүлэг. Бусад зүйл	15 дугаар зүйл. Хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх бүрэн эрх бүхий албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлага	– тодорхой байдал – практикт хэрэгжих боломж – үр нөлөө – эрсдэл
	16 дугаар зүйл. Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага	– тодорхой байдал – практикт хэрэгжих боломж – уялдаа холбоо – үр нөлөө

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхэд аргачлалд зааснаар тоон болон чанарын мэдээлэл ашиглана. Үнэлгээ хийж байгаа хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой ямар мэдээлэл олж авахаа тодорхойлж, уг мэдээллийг ямар аргаар цуглуулахаа сонгоно.

Энэ судалгааны хүрээнд холбогдох зүйл, хэсэг, заалт тус бүрийн үр дагаврыг бодитой үнэлэх үүднээс “шалгуур үзүүлэлт” болгон сонгон авсан шалгуурын хүрсэн түвшин, бодит байдлыг илрүүлэх үүднээс дурдсан аргачлалын 3.7.3-д заасан дүн шинжилгээ хийхэд шаардлагатай мэдээллийг цуглуулах аргуудын дагуу баримт бичиг, судалгааны тайлан, судалгааны бүтээл, бусад холбогдох баримт, эх сурвалжийг судлах, харьцуулах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, мөн тоон мэдээлэл дүн шинжилгээ хийх, шүүхийн шийдвэрт шинжилгээ хийх арга зүйг ашигласан.

II. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

ЗГ-аас 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу энэ үе шатанд хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулах ажиллагааг хийж гүйцэтгэлээ.

Энэ хүрээнд үнэлгээ хийх хүрээ болгон тогтоосон ТХШТХ-ийн 23 зүйл, хэсэг, заалтыг хоорондоо хамааралтай байдлаар нь бүлэг болгон дараах байдлаар нэгтгэн авч үзсэн болно.

1. Хуулийн зорилт, хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ (1 дүгээр зүйлийн 1.1, 2 дугаар зүйлийн 2.1, 3 дугаар зүйлийн 3.1, 3.2, 3.3)
2. Хуулийн нэр томьёо (3¹ дугаар зүйлийн 3^{1.1}, 3^{1.1.1}, 3^{1.1.2}, 3^{1.1.3}, 3^{1.1.4})
3. Хяналт шалгалтын зарчим, хяналт шалгалт хийх үндэслэл, журам, ангилал (4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл, 5¹ дугаар зүйл, 5² дугаар зүйл, 5³ дугаар зүйл, 5⁴ дугаар зүйл, 5⁵ дугаар зүйл, 5⁶ дугаар зүйл)
4. Хяналт шалгалтын талаарх бүрэн эрх (6-10 дугаар зүйл)
5. Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа (11 дүгээр зүйл)
6. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийн хяналт шалгалтын талаарх бүрэн эрх (12-14 дүгээр зүйл)
7. Бусад зүйл (15-16 дугаар зүйл)-ийн хэрэгжилтийн судалгаа.

Холбогдох байгууллагуудаас статистик, тоон мэдээг авч, мэдээлэл цуглуулж, мөн үндэсний хууль тогтоомж, эрх зүйн хэм хэмжээ тогтоосон акт, өмнө хийгдсэн судалгааны тайлангуудад тулгуурлав.

2.1. Бэлэн байгаа мэдээллийг цуглуулах

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомжид хамаарах Монгол Улсын хууль, Засгийн газрын тогтоол, Сайдын тушаал, дүрэм, журам зэрэг эрх зүйн баримт бичиг, хуулийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих чиг үүрэг бүхий төрийн захиргааны байгууллагаас ирүүлсэн хяналт шалгалтын тоон мэдээлэл, тайлан зэрэг бэлэн байгаа мэдээлэлд тулгуурласан болно.

Төрийн хяналт шалгалтын талаарх судалгаа шинжилгээ

- Захиргааны хяналтын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал. Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил. Отгончимэг Н. МУИС. УБ., 1999.
- Захиргааны хяналтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал. Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил. Бахдамбаяр Д. МУИС. 2002.
- Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын улсын байцаагчдаас эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлтийн талаар авсан асуулгын судалгааны тайлан. 2022.10.21
- МХЕГ-ын холбогдох ажлын дэд хэсгийн судалгааны танилцуулга (2020.08.31),
- МХЕГ, ТХШТХ-ийн дүн шинжилгээний танилцуулга
- МХЕГ-аас ирүүлсэн 2018-2020 оны арга хэмжээний судалгаа

- Салбарын хяналт шалгалтын хууль, эрх зүйн орчин /судалгааны тайлан/. Хяналт, үнэлгээний үндэсний хороо. УБ., 2000.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх судалгаа. 2020.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. 2021.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөлд хийсэн зардлын тооцоо. "Өмгөөллийн ивээл баг" хуулийн нөхөрлөл. УБ., 2021.
- "Хууль дээдлэх зарчмын хэрэгжилтийн үнэлгээ: Уул уурхайн салбар дахь байгаль орчны зохицуулалт" НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр, "Хараат бус судалгааны хүрээлэн" УБ., 2017.

Хууль тогтоомж:

- Автотээврийн тухай хууль 1999.06.04
- Авто замын тухай 2017.05.11
- Агаарын тухай хууль 2012.05.17
- Архив, албан хэрэг хөтлөлтийн тухай хууль 2020.04.24
- Ашигт малтмалын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2006.07.08
- Аялал жуулчлалын тухай хууль 2023.05.04
- Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай 2010.06.24
- Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний тухай 2021.12.24
- Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн ХШ-ын тухай
- Амьтны тухай 2012.05.17
- Ахмад настны тухай 2017.01.26
- Ашигт малтмалын тухай 2006.07.08
- Аялал жуулчлалын тухай 2023.05.04
- Байгалийн ургамлын тухай хууль 1995.04.11
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2012.05.17
- Байгаль орчныг хамгаалах тухай 1995.03.30
- Барилгын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2016.02.05
- Баяжуулсан хүнсний тухай 2018.05.03
- Боловсролын ерөнхий хууль 2023.07.07
- Биеийн тамир, спортын тухай хууль 2024.06.05
- Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай 2005.07.01
- Газрын тосны тухай 2014.07.01
- Газрын хэвлийн тухай 1988.11.29
- Газрын тухай хууль 2002.06.07
- Геодези, зураг зүйн тухай 1997.10.21
- Гэр бүлийн тухай хууль 199.06.11
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай 2016.12.22
- Гэрийн тэжээвэр амьтны тухай 2023.12.08
- Далай ашиглах тухай 2022.06.03
- Дархлаажуулалтын тухай 2000.04.20

- Донорын тухай 2018.01.19
- Дээд боловсролын тухай 2023.07.07
- Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай 2015.07.08
- Зар сурталчилгааны тухай 2002.05.30
- Зөвшөөрлийн тухай хууль 2022.06.17
- Зөрчлийн тухай /шинэчилсэн найруулга/ 2017.05.11
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2016.02.04
- Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 2017.05.18
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002.01.10
- Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай 1995.04.17
- Кадастрын зураглал ба газрын кадастрын тухай хууль 1999.12.16
- Мал, амьтны эм, тэжээлийн нэмэлтийн тухай 2024.06.05
- Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль 2017.12.08
- Малын генетик нөөцийн тухай 2017.12.14
- Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай 2002.11.28
- Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13
- Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай 2002.06.27
- Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай /шинэчилсэн найруулга/ 2021.07.07
- Музейн тухай 2021.01.29
- Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол сургалтын тухай 2023.07.07
- Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05.16
- Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль /Шинэчилэн найруулга/ 2024.05.16
- Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль 2020.12.24
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль 1993.06.05
- Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль 2021.01.15
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Шалгуур үзүүлэлт батлах тухай. 2014.07.28. Дугаар 233 /Импортын барааны эрсдэлийг тодорхойлох шалгуур, үзүүлэлт/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Хяналт шалгалтын объектыг эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур, үзүүлэлт батлах тухай. 2023.05.24. Дугаар 195
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам батлах тухай. 2022.12.28. Дугаар 479. / Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам, Хяналт шалгалтын баримт бичгийн загвар/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Нийтлэг журам батлах тухай (ААНБ-ын дотоод хяналт шалгалт). 2011.11.09. Дугаар 311 /Аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаанд дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг журам/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Улсын Ерөнхий байцаагчийн эрх олгох тухай. 2015.12.14 /Санхүүгийн хяналт, шалгалтын улсын байцаагчийн үнэмлэхийн загвар, Санхүүгийн хяналт, шалгалтын улсын байцаагчийн тэмдгийн загвар/

- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Улсын байцаагчийн эрх олгох тухай. 2016.08.24. Дугаар 66 /Санхүүгийн хяналт шалгалтын улсын байцаагчийн актын загвар, Санхүүгийн хяналт шалгалтын улсын байцаагчийн албан шаардлагын загвар
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Журам, загвар батлах тухай. 2023.01.04. Дугаар 06
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Загвар батлах тухай (Цөм болон цацрагийн ХУБ-чийн) 2009.07.14. Дугаар 209
- Нийгмийн даатгалын ерөнхий хууль 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэрийн тухай 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай 2023.07.07
- Нийгмийн халамжийн тухай хууль. 2012.01.19
- Нийгмийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний тухай 2021.01.12
- Нийслэл Улаанбаатар хотын замын хөдөлгөөний түгжрэлийг бууруулах, гэр хорооллыг орон сууцжуулах 2023.12.07
- Нялх, балчир хүүхдийн хүнсний тухай 2017.05.12
- Ойн тухай 2012.05.17
- Органик бүтээгдэхүүний тухай 2024.01.17
- Орон сууцны тухай
- Прокурорын тухай хууль 2017.06.09
- Өргөн нэвтрүүлгийн тухай 2019.12.12
- Радио долгионы тухай 1999.06.04
- Соёлын бүтээлч үйлдэрлэлийг дэмжих тухай 2024.05.16
- Соёлын өвийг хамгаалах тухай 2014.05.15
- Соёлын тухай хууль 2021.07.02
- Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай 2017.12.21
- Сууц өмчлөгчдийн холбооны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай орон сууцны байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн тухай 2003.06.18
- Сэргээгдэх эрчим хүчний тухай 2007.01.11
- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай 2013.01.03
- Тамхины хяналтын тухай 2005.07.01
- Тариалангийн тухай 2016.01.29
- Таримал ургамлын үр, сортын тухай 2021.10.29
- Төмөр замын тээврийн тухай 2023.07.07
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай 2003.01.03
- Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн орчны бүсийн тухай 1997.10.23
- Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай 1994.11.15
- Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай 2014.01.09
- Тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийн эргэлтэд хяналт тавих 2013.01.31
- Төрийн аудитын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2020.06.01
- Улсын нөөцийн тухай 2007.07.05
- Ургамлын эрүүл мэнд, ургамал хамгааллын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.06.05
- Усан замын тээврийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2017.05.25

- Ус цаг уур, орчны хяналт шинжилгээний тухай 1997.11.13
- Усны тухай 2012.05.17
- Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай 2022.07.05
- Үндэсний их баяр наадмын тухай 2022.06.28
- Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 1997.05.01
- Харилцаа холбооны тухай хууль 2001.10.18
- Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль 2006.05.25
- Ховордсон амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай 2002.11.07
- Хот байгуулалтын тухай хууль 2008.05.29
- Хот, суурин газрыг дахин хөгжүүлэх тухай 2015.06.26
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль 2016.02.05
- Хөдөлмөрийн тухай хууль 2021.07.02
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль 2008.05.02
- Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний тухай 2010.04.16
- Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль 2012.12.20.
- Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай 2021.12.17
- Хүнсний тухай 2012.12.20
- Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай 2015.07.02
- Хэмжил зүйн тухай 2019.05.09
- Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн Сайдын 2022 оны 6 дугаар сарын 17-ны өдрийн А/196 дугаар тушаалын 1 дүгээр хавсралт. Ургамал, түүний гаралтай хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний ул мөрийг мөрдөн тогтоох бүртгэлийн журам.
- Хэмжилзүйн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2019.05.09
- Цөмийн энергийн тухай хууль 2009.07.16
- Шинжлэх ухаан, технологийн тухай 2024.05.16
- Шуудангийн тухай 2003.05.15
- Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай 2024.06.05
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18
- Эрүүл ахуйн тухай хууль 2016.02.04
- Эрүүл мэндийн тухай хууль 2011.05.05
- Эрүүл мэндийн даатгалын тухай 2015.01.29
- Эрчим хүчний тухай 2001.02.01
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн А/406 дугаар тушаалын 01 дүгээр хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм.
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 сарын 24-ны өдрийн А/406 дугаар тушаалын 03 дугаар хавсралт. Хүнсний үйлдвэрийн эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм.
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн А/406 дугаар тушаалын 01 дүгээр хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм

Ном сурах бичиг:

- БНМАУ-ын Захиргааны эрх зүй. Чимид Б. УБ., 1973.

- Захиргааны эрх зүй: Тайлбар толь. Ганзориг Д. УБ., 2002.
- Захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги. Одгэрэл П. УБ., 2016.
- Захиргааны хяналтын онолын зарим асуудал, Нармандах Б. Захиргааны хяналт: үр нөлөө, боловсронгуй болгох зарим асуудал /эрдэм шинжилгээний бага хурлын итгэлүүдийн эмхтгэл/. УБ., 2011.
- Монгол улсын төрийн хяналт шалгалт Альбом схем. Таванжин Д. УБ., 2000
- Монгол Улсын захиргааны эрх зүй, Сүхбаатар Ж. УБ., 2000.
- Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг, Нарангэрэл С. дөрөв дэх хэвлэл, УБ., 2015.
- Монгол хэлний товч тайлбар толь. Цэвэл Я. УБ., УХГ, 1966.
- Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөл, УБ., МУЕТГ, 2018.
- Төрийн хяналт шалгалт, Бямбатогтох Ё. УБ., 2005.
- Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал Чимид Б. УБ., 2017.
- Эрх зүйн эх толь бичиг. Нарангэрэл С. УБ., 2008.

Тайлбар:

- Монгол Улсын Дээд шүүхийн зөвлөмж, “Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг шүүхийн практикт зөв хэрэглэх тухай”, 2008.04.08, <http://www.supremecourt.mn/act/print/225>

Гадаад эх сурвалж:

- Jigjidmaa Dugeree, Giuliana Cola, Florentin Blanc and Giuseppa Ottimiofore, “Lessons from Creating a Consolidated Inspection Agency in Mongolia”, Regulatory Delivery:
- United Nations Economic Commission for Europe, Environmental Performance Reviews: Bosnia And Herzegovina, Third Review, (Geneva: 2018), p.78.

Гадаад улсуудын хууль тогтоомж

- Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Хяналтын тухай хууль 2018
- Оросын Холбооны Улсын “Төрийн хяналт (хянан шалгалт) болон орон нутгийн хяналтын тухай” Холбооны хууль 2020
- ХБНГУ-ын Холбооны хүнсний аюулгүй байдал, хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах алба байгуулах тухай хууль 2002

Албан бичиг, тайлан, мэдээ, ажлын хэсгийн танилцуулга:

- Монгол Улсын Ерөнхий сайд У.Хүрэлсүхийн Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын албан хаагчидтай хийсэн уулзалтад хэлсэн үг (2020.11.10)
- Монгол Улсын шадар сайдад Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдаас ирүүлсэн 2016 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн 1-1/2069 тоот албан бичиг
- Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны хаврын ээлжит чуулганы Төрийн байгуулалтын байнгын хорооны 5 дугаар сарын 4-ний өдөр /Мягмар гараг/-ийн хуралдааны тэмдэглэл.
- Монгол Улсын шүүхийн 2021соны шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/vie

- [w](https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view)
Монгол Улсын шүүхийн 2022 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан,
https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- [w](https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view)
Монгол Улсын шүүхийн 2023 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан,
https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- [w](https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view)
Монгол Улсын шүүхийн 2024 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан,
https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- [w](https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view)
Монгол Улсын шүүхийн 2025 оны 3 дугаар улирлын шүүн таслах ажиллагааны тайлан,
https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- [w](https://docs.google.com/file/d/1yE8IUFGC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view)
Монгол Улсын Засгийн газрын тохируулагч агентлаг Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар. Монгол Улсын шадар сайд Ө.Энхтүвшин, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд Ц.Нямдорж нарт санал хүргүүлэх тухай 2020.04.06-ны өдрийн 01/927 дугаартай албан бичиг.
- Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын бүтцийг оновчтой, боловсронгуй болгох санал боловсруулах дэд ажлын хэсгийн танилцуулга”. 2020.
- “Төрийн хяналт шалгалтын талаарх хууль, эрх зүйн орчинд судалгаа, дүн шинжилгээ хийх, давхардал хийдлийг арилгах, боловсронгуй болгох санал боловсруулах Дэд ажлын хэсгийн ажлын танилцуулга” 2020.

2.2. Судалгааны аргаар мэдээлэл цуглуулах

Сүүлийн 2 жилийн хугацаанд Захиргааны хэргийн анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүхээр хянан шийдвэрлэгдсэн шүүхийн шийдвэрүүдийг цуглуулж, тэдгээрт хийсэн дүн шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан ажилласан.

Мөн төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомжид хамаарах хууль, тушаал, тогтоол, дүрэм, журмууд, өмнө хийгдсэн судалгааны тайланд дүн шинжилгээ хийж, түүний үр дүнд бий болсон мэдээлэлд тулгуурлан ажилласан.

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орсон байдлыг судлан дүн шинжилгээг мөн хийв.

III. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

Энэ үе шатанд үнэлгээний ажлыг эцэслэн (1) цуглуулсан мэдээллийг үнэлэх, (2) тогтоосон шалгуур үзүүлэлт болон харьцуулах хэлбэрийг ашиглан үнэлэх гэсэн дарааллыг баримтлан үр дүнг нэгтгэн дүгнэж, зөвлөмж боловсруулав. Ингэхдээ хэрэгжүүлэх үе шатад дурдсаны дагуу Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 23 зүйл (1-16 дугаар зүйл)-ийг агуулгаар нь бүлэглэн 7 хэсэгт ангилан судаллаа.

3.1. Хуулийн зорилт, хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ

Энэ хэсэгт судалгааны үр дүнг давхардуулахгүй байх зорилгоор ТХШТХ-ийн 1-3 дугаар зүйлийг нэгтгэж авч судаллаа.

Үнэлэгдэх хэсэг	1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт 1.1.Энэ хуулийн зорилт нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, төрийн захиргааны хяналт шалгалтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулна.
Шалгуур үзүүлэлт	- Хуулийн зорилт нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог хамарч чадсан эсэх?, - Тус зорилтод тусгагдсан зорилгод хүрсэн эсэх?

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог бүрдүүлэх, төрийн захиргааны хяналт шалгалтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлох, уг үйл ажиллагаатай холбогдох харилцааг зохицуулах зорилгыг тусгасан байна. Энэ нь төрийн хяналт шалгалтыг нэгдсэн бодлого, эрх зүйн орчинд хэрэгжүүлэх суурь нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн зохицуулалт юм.

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дүнд төрийн хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа тодорхой эрх зүйн үндэслэлтэй болж, хяналт хэрэгжүүлэх байгууллагуудын чиг үүрэг, харилцан уялдаа тодорхой хэмжээнд системчлэгдсэн гэж хэлж болно. Тухайлбал, хяналт шалгалтыг төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус хэлбэрээр хэрэгжүүлэх эрх зүйн боломж бүрдсэн зэргийг дурдаж болно. Гэхдээ практикт хяналт шалгалтын байгууллагуудын чиг үүргийн давхардал бүрэн арилаагүй, зарим тохиолдолд олон байгууллага нэг объектод хяналт хийх нөхцөл хэвээр байна. Энэ нь хуулиар зорьсон хяналт шалгалтын тогтолцоо бий болгох гэсэн зорилго биелсэн гэж дүгнэхэд арай эрт байна. Уг нь 2003 онд энэ хуулиар Монгол Улс дахь төрийн хяналт шалгалтын нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлсэн боловч хожим 2022 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр үүнийгээ эвдсэн гэж хэлж болно. Нэг талаас харвал төрийн хяналт шалгалтыг хуульчилснаар дур зоргын шинжтэй хяналтын эрсдэл буурсан, хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий субъект, тэдгээрийн бүрэн эрх тодорхой болсон, хяналтын үйл ажиллагаанд хууль дээдлэх зарчим бэхжих институцийн орчин бүрдсэн зэрэг сайн талтай байж болох боловч нөгөө талаас нь харвал хяналтын тогтолцооны институцийн уялдаа хангалтгүйгээс давхардсан шалгалт хийх, урьдчилан сэргийлэхээс илүү зөрчил илрүүлэх чиглэл давамгайлах, жижиг, дунд бизнесийн хувьд олон удаагийн шалгалт нь үйл ажиллагаанд ачаалал үүсгэх зэрэг багагүй эрсдлийг дагуулах бломжтой гэж харж байна. Ерөнхийд нь авч үзвэл Хуулийн зорилт нь төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн ач

холбогдолтой бөгөөд зорилгодоо хэсэгчлэн хүрсэн гэж дүгнэж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл эрх зүйн орчин бий болсон боловч тогтолцооны уялдаа, хэрэгжилтийн үр ашигт цаашид анхаарах шаардлагатай байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	2 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомж 2.1.Монгол Улсын төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомж нь энэ хууль болон хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ.
Шалгуур үзүүлэлт	- Хуулийн эх сурвалжийн хүрээг тодорхой тогтоосон эсэх?, - “Бусад акт” гэдэгт юуг хамааруулж буй эсэх? - Эрх зүйн хийдэл үүсгэх эрсдэл бий эсэх?

Тус зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн зохицуулалтын суурь хүрээг тогтоосон ач холбогдолтой юм. Өөрөөр хэлбэл, хяналт шалгалтын эрх зүйн тогтолцооны бүтэц, эх сурвалжийн шатлалыг илэрхийлсэн үндсэн хэм хэмжээ гэж үзэж болно. Юуны өмнө “энэ хууль” гэж заасан нь төрийн хяналт шалгалтын харилцааг зохицуулах гол, суурь зохицуулалт болохыг илтгэж буй. Тодруулбал, энэ хууль нь тухайн салбарын хүрээ хууль бөгөөд бусад зохицуулалт түүнд нийцсэн байх шаардлагатай. Ийм байдлаар салбарын эрх зүйн нэгдмэл байдлыг хангах, хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг ерөнхий зарчим, чиглэлээр нь тогтоох зорилгыг агуулж байна.

Харин “хууль тогтоомжийн бусад акт” гэсэн томъёолол нь төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн зохицуулалт ганц хуулиар хязгаарлагдахгүй, харин олон төрлийн эх сурвалжид тулгуурлан хэрэгжихийг илэрхийлж байна. Тухайлбал, хобогдох бусад хууль, Улсын Их Хурлын тогтоол, Засгийн газрын тогтоол, захиргааны хэм хэмжээний акт, салбарын дүрэм журам зэрэг багтах боломжтой. Ийм зохицуулалт нь төрийн хяналт шалгалт олон салбарт хэрэгждэг, техникийн болон нарийвчилсан зохицуулалт шаарддаг онцлогтой холбоотой бөгөөд нэг хуулиар бүх харилцааг бүрэн зохицуулах боломжгүй байдлыг харгалзан үзсэн шийдэл гэж ойлгогдож буй. Онолын үүднээс авч үзвэл уг заалт нь эрх зүйн системчлэлийн зарчмыг илэрхийлж байна. Өөрөөр хэлбэл, төрийн хяналт шалгалт нь нийлмэл шинжтэй институт тул шаталсан эх сурвалжийн тогтолцоонд тулгуурлан зохицуулагдах шаардлагатай. Мөн “бусад акт”-ыг хамруулсан нь зохицуулалтыг нээлттэй байлгаж, нийгэм, эдийн засаг, технологийн өөрчлөлтөд нийцүүлэн шинэ журам батлах боломжийг бүрдүүлдэг. Энэ нь эрх зүйн зохицуулалтын уян хатан, динамик шинжийг илэрхийлдэг давуу талтай.

Гэхдээ энэ томъёолол хэт ерөнхий болсон байна. Энэ нь эрх зүйн тодорхой байдлын зарчимд харш байж мэднэ. Тухайлбал, ямар акт хүчин төгөлдөрт тооцогдох, зөрчил гарсан тохиолдолд аль актыг давамгайлан хэрэглэх, доод шатны акт хуулийн зохицуулалтыг давж болох эсэх зэрэг асуудал практикт маргаан дагуулах эрсдэлтэй. Ийм нөхцөл байдал нь эрх зүйн хийдэл, тайлбарын зөрүүг бий болгож, хэрэгжүүлэгч байгууллага болон зохицуулалтад хамрагдагч этгээдүүдэд ойлгомжгүй байдал үүсгэх магадлалтай.

Практик хэрэглээний хувьд төрийн хяналт шалгалт нь ихэвчлэн олон эх сурвалжийг зэрэг ашиглах хэлбэрээр хэрэгждэг. Жишээлбэл, тодорхой нэг аж ахуйн нэгжид шалгалт хийх үед суурь зохицуулалт нь Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль байх боловч тухайн салбарын тусгай хууль, техникийн стандарт,

мөн эрх бүхий байгууллагын баталсан шалгалтын журам зэрэг нь давхар хэрэглэгддэг. Энэ нь хяналт шалгалтыг илүү нарийвчлалтай, салбарын онцлогт нийцүүлэн хэрэгжүүлэх боломж олгодог боловч нөгөө талдаа хэм хэмжээний давхардал, үүсэх нөхцөлийг бүрдүүлж болно.

Мөн доод шатны актаар хэт нарийвчилсан зохицуулалт хийх явдал газар авбал журам нь бодит хэрэглээнд хуулиас илүү “давамгайлах” шинжтэй болох эрсдэл бий. Энэ нь хууль дээдлэх зарчимд харш төдийгүй иргэн, хуулийн этгээдийн эрх зүйн баталгааг сулруулах сөрөг үр дагавартай. Түүнчлэн өөр өөр байгууллага ижил объектод давхардсан шалгалт хийх, харилцан адилгүй шаардлага тавих зэрэг нь төрийн хяналтын үр ашигт сөргөөр нөлөөлөх боломжтой.

Иймээс энэхүү зохицуулалт нь төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн эх сурвалжийг нээлттэй тогтоосноор зохицуулалтын уян хатан байдлыг хангаж байгаа сайн талтай боловч эрх зүйн тодорхойгүй байдал бий болох, харилцааг хэм хэмжээний актаар зохицуулах тал давамгайлах, хэм хэмжээний давхардал үүсэх институцийн эрсдэлийг давхар агуулж байна гэж дүгнэж болно.

Хэрэгжилтийн хувьд авч үзвэл энэ зүйлийн зохицуулалт нь төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн эх сурвалжийг өргөн хүрээнд тогтоож, салбар хоорондын уялдааг хангах зорилгод тодорхой хэмжээнд нийцэж байна гэж дүгнэж болно. Практикт төрийн хяналт шалгалт нь зөвхөн нэг хуулиар хязгаарлагдахгүйгээр бусад хууль, дүрэм журам, стандарт, захиргааны хэм хэмжээний акттай уялдан хэрэгжиж байгаа нь энэ заалтын үндсэн зорилго бодит байдал дээр хэрэгжиж байгааг илтгэж байна. Ялангуяа салбарын онцлогоос хамааран нарийвчилсан журам батлагдаж, хяналт шалгалтын арга хэлбэрийг тодорхой болгосон нь зохицуулалтын уян хатан байдлыг хангах эерэг үр дагавар болж байна. Харин “Бусад акт” гэсэн ерөнхий томъёоллыг эргэж харах шаардлагатай. Хэдийгээр манай улсын ихэнх хуульд энэ нэр томъёог нийтлэг байдлаар хэрэглэж хэвшсэн гэж хэлж болох боловч тодорхой бус энэ томъёоллыг улируулж хэрэглээд байх уу, эсвэл залрууж тодорхой болгох уу? гэх асуулт хариултаа хүлээж байна. Түүнчлэн системчлэл, нэгдмэл байдлыг нэмэгдүүлэх бодлогын арга хэмжээ шаардлагатай.

Энэ зүйлийн хэрэгжилтийн тодорхой жишээг Хавсралт хэсгийн Төрийн хяналт шалгалттай холбоотой хуулийн хэм хэмжээний түүвэр судалгаа болон Тусгай хуулиар зохицуулагдах хяналтын чиглэл, мөн Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд холбогдох дүрэм журмын түүвэр судалгаа зэргээс харах боломжтой.

Үнэлэгдэх хэсэг	3 дугаар зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо, хүрээ 3.1.Төрийн хяналт шалгалт нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч,Төрийн аудитын байгууллага болон хуульд заасан эрх бүхий байгууллагын хяналт шалгалт, Үндсэн хуулийн Цэц, шүүх, прокурорын хяналт, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагаас энэ хуулийн дагуу хэрэгжүүлэх хяналт шалгалтаас бүрдэнэ. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 3.2.Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн хяналт шалгалт, Үндсэн хуулийн цэц, шүүх, прокурорын хяналт болон
-----------------	---

	Төрийн аудитын үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг тус тусын хууль тогтоомжоор зохицуулна. 3.3.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хяналт шалгалт хийхтэй холбогдсон харилцааг энэ хуулиар зохицуулна. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Хяналт хэрэгжүүлэх байгууллагууд хуульд тодорхой тусгагдсан эсэх - Чиг үүргийн давхардал үүсэх эрсдэл бий эсэх - Хяналтын тогтолцооны бүтэц ойлгомжтой эсэх - Ерөнхий болон тусгай хуулийн харилцаа ойлгомжтой эсэх

3 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын институцийн тогтолцоо, эрх зүйн хамрах хүрээг тодорхойлсон суурь зохицуулалт бөгөөд энэ утгаараа салбарын хяналтын системийн “архитектур”-ыг тогтоож өгсөн гэж үзэж болно. Ийм харилцааг зохицуулсан хэм хэмжээг хэрэгжилтийн үр дагаврын үүднээс үнэлэхдээ институцийн уялдаа, чиг үүргийн тодорхой байдал, давхардал, эрх зүйн зохицуулалтын хил хязгаар зэрэг шалгуурыг голчлон авч үздэг. Дэлгэрүүлбэл институцийн хувьд хяналт хэрэгжүүлэх байгууллагууд хуульд тодорхой тусгагдсан эсэх, чиг үүргийн давхардал үүсэх эсэх, хяналтын тогтолцооны бүтэц ойлгомжтой эсэх, зохицуулалтын хувьд ерөнхий болон тусгай хуулийн харилцаа ойлгомжтой эсэх, байгууллагуудын үйл ажиллагаа хоорондоо зөрчилдөх эсэх, мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах боломж бүрдсэн эсэх, хэрэгжилтийн хувьд хяналтын байгууллагууд бодитоор үйл ажиллагаа явуулж чадаж байгаа эсэх, чиг үүргээ хэрэгжүүлэх институцийн чадавх хангалттай эсэх, давхардсан шалгалт, хяналтын хийдэл практикт гарч байгаа эсэх, үр ашгийн хувьд төрийн үйл ажиллагаанд тавих хяналт сайжирсан эсэх, ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлсэн эсэх, захиргааны ачаалал нэмэгдсэн эсэх гэх мэт олон шалгуур тавих боломжтой. Энд бүгдийг тавих боломж хязгаарлагдмал тул дурдсан цөөн шалгуур үзүүлэлтийг авав.

Хуулийн 3.1 дэх хэсэгт төрийн хяналт шалгалт нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Төрийн аудитын байгууллага, хуульд заасан эрх бүхий байгууллагууд, Үндсэн хуулийн Цэц, шүүх, прокурор, мөн нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хэрэгжүүлэх хяналтаас бүрдэнэ хэмээн заасан нь Монгол Улсад хяналт шалгалт олон төвтэй, харилцан тэнцвэржүүлэх шинжтэй тогтолцоонд тулгуурлаж байгааг илэрхийлж байна. Энэ нь эрх мэдлийн хуваарилалтын онолтой нийцэх бөгөөд нэг байгууллагад хэт төвлөрсөн хяналтаас сэргийлэх, төрийн үйл ажиллагаанд харилцан хяналт бий болгох давуу талтай. Практикт парламентын хяналт, аудитын хяналт, шүүхийн хяналт зэрэг нь төрийн байгууллагын хууль ёсны байдлыг баталгаажуулах чухал механизм болж байгаа нь уг заалтын зорилго тодорхой хэмжээнд хэрэгжиж байгааг харуулж байна.

Гэсэн хэдий ч хяналтын байгууллагын хүрээг ийнхүү өргөн хүрээгээр тодорхойлсон нь зарим эрсдэлийг дагуулах боломжтой. Тухайлбал, чиг үүргийн зааг тодорхой бус тохиолдолд ижил асуудалд олон байгууллага хяналт тавих, эсхүл хяналтын давхардал үүсэх магадлал нэмэгддэг. Энэ нь төрийн байгууллагын нөөцийн үр ашигт сөргөөр нөлөөлөхөөс гадна хяналт шалгалтад өртөж буй байгууллага, аж ахуйн нэгжид захиргааны ачаалал бий болгох боломжтой. Нөгөө талаас, олон байгууллага оролцсон тогтолцоонд мэдээлэл

солилцох, үйл ажиллагааг уялдуулах механизм хангалтгүй бол хяналтын үр нөлөө буурах эрсдэлтэй.

3.2 дахь хэсэг нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Үндсэн хуулийн Цэц, шүүх, прокурор болон Төрийн аудитын үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг тусгай хуулиар зохицуулна гэж заасан нь эрх зүйн зохицуулалтын хил хязгаарыг тодорхой болгож өгсөн чухал ач холбогдолтой. Ингэснээр энэ хууль нь бүх төрлийн хяналтыг нэг дор нарийвчлан зохицуулахыг зорихгүй, харин институц тус бүрийн онцлогт нийцсэн тусгай зохицуулалтыг хүлээн зөвшөөрч байна. Энэ нь эрх зүйн системчлэлийн хувьд зөв шийдэл боловч практикт ерөнхий ба тусгай хуулийн заалт хоорондоо зөрчилдөх, аль хуулийг давуу хэрэглэх талаар маргаан үүсэх эрсдэлийг бүрэн үгүйсгэхгүй. Иймээс “ерөнхий хууль - тусгай хууль”-ийн харилцааг тайлбарлах нэгдсэн арга зүй чухал болдог.

3.3 дахь хэсэгт “хуульд өөрөөр заагаагүй бол хяналт шалгалт хийхтэй холбогдсон харилцааг энэ хуулиар зохицуулна” гэж заасан нь уг хуулийг төрийн хяналт шалгалтын салбарын суурь буюу ерөнхий хууль болохыг баталгаажуулж байна. Энэ зохицуулалт нь эрх зүйн хийдэл үүсэхээс сэргийлэх, тодорхой харилцаанд ямар хууль үйлчлэхийг тогтоох давуу талтай. Өөрөөр хэлбэл, тусгай зохицуулалт байхгүй нөхцөлд энэ хууль автоматаар хэрэглэгдэх тул практикт эрх зүйн тодорхой байдлыг нэмэгдүүлэх эерэг нөлөөтэй. Харин эсрэгээр, “өөрөөр заагаагүй бол” гэсэн томъёолол нь тусгай хуулийн тоо олширвол ерөнхий хуулийн хэрэглээ хумигдах, улмаар зохицуулалтын нэгдмэл байдал алдагдах эрсдэлийг мөн дагуулж болно.

2022 онд уг зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан нь төрийн хяналтын тогтолцоог илүү тодорхой болгох, байгууллагуудын эрх хэмжээг оновчтой зааглах зорилготой гэж үзэх үндэслэлтэй. Энэ нь хуулийг цаг үеийн шаардлагад нийцүүлэн шинэчилж байгааг илтгэх бөгөөд хэрэгжилтийн хувьд эерэг үзүүлэлтэд тооцогдоно. Гэвч хууль ойр ойрхон өөрчлөгдөх нь хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын практикт тогтворгүй байдал үүсгэх, тайлбарын зөрүү гарах шалтгаан болох талтай тул өөрчлөлтийн дараах арга зүйн тайлбар, сургалт чухал ач холбогдолтой.

Нийтэд нь дүгнэвэл, 3 дугаар зүйл нь Монгол Улсад төрийн хяналт шалгалтыг олон институцэд тулгуурласан, харилцан хяналт бүхий тогтолцоогоор хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн бөгөөд энэ нь ардчилсан засаглалын зарчимтай нийцэж байна. Хэрэгжилтийн хувьд хяналтын байгууллагууд бодитоор үйл ажиллагаа явуулж, төрийн үйл ажиллагаанд тодорхой хэмжээнд хяналт тавьж байгаа нь уг заалтын зорилго хэрэгжиж буйг харуулна. Гэсэн хэдий ч институц хоорондын уялдаа, чиг үүргийн давхардлыг бууруулах, ерөнхий болон тусгай хуулийн хэрэглээний тэнцвэрийг хадгалах асуудалд анхаарах шаардлагатай байна.

Мөн ойлголтын зөрүүнээс болж өөр өөрөөр тайлбарлан хэрэглэх эрсдэл байгааг 2020, 2021 онд гарсан судалгаанаас харж болохоор байна. Засгийн газрын хяналт хэрэгжүүлэх газраас ирүүлсэн нэр тодорхойгүй 2020 онд хийсэн бололтой тус хуулийн үр дагаврын судалгааны тайланд ...эдгээр байгууллагаас хэрэгжүүлэх хяналт шалгалтыг тусдаа хуулиар зохицуулна гэсэн агуулгаас гадна энэ хуулиар зохицуулаагүй тул төрийн хяналт шалгалтад хамаарахгүй гэж ойлгогдохоор зөрчлийг үүсгэж байна... гэсэн бол 2021 онд ХЗҮХ-ийн хийсэн мөн хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврын судалгаанд ...төрийн (мэргэжлийн) хяналт нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийн хүрээнд УИХ, Ерөнхийлөгч, шүүх хяналтын байгууллагууд, Засгийн газар, яам, агентлаг, орон нутгийн нэгжийн удирдлагын зүгээс хэрэгжүүлэх мэргэжлийн байгууллагын оролцоотой

хяналтын үйл ажиллагааг ойлгож болохоор байна..., мөн ...3.3-аас үзэхэд ЗГ, ам, агентлаг, засаг дарга, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын болон хууль тогтоомжоор тусгайлан эрх олгогдсон мэргэжлийн хяналт нь уг хуульд хамаарахаар байна..., гэхдээ эдгээрээс НӨУБ-ын хяналт энэ хуульд хамаарах нь зохисгүй, бусад холбогдох хууль дахь зохицуулалттай давхардал үүсгэсэн, түүнчлэн сая дурдсан Засгийн газрын, яамны хяналт шалгалт гэж ямар хяналт шалгалтыг ойлгох вэ гэдэг нь тодорхойгүй байна... гэх мэтээр дурдсан байна.

Дээрх бүгдийг нэгтгэн товч дүгнэхэд тус зүйлийн хэрэгжилт харьцангуй сайн хэрэгжилттэй, тогтолцооны суурь бүрдсэн боловч зохицуулалтын уялдаа, институцийн зохион байгуулалтыг илүү боловсронгуй болгох шаардлагатайхэрэгцээ ажиглагдаж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	3¹ дүгээр зүйл. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт 3¹.1.Энэ хуульд хэрэглэсэн дараахь нэр томъёог дор дурдсан утгаар ойлгоно: 3¹.1.1."хяналт шалгалт" гэж иргэн, хуулийн этгээдийн явуулж байгаа үйл ажиллагаа /үйлдэл, эс үйлдэхүй/, түүнчлэн үйлдвэрлэж байгаа болон борлуулж байгаа бараа, бүтээгдэхүүн, үзүүлж байгаа ажил, үйлчилгээ хууль тогтоомжид заасан шаардлагыг хангаж байгаа эсэхийг дүгнэхэд чиглэсэн хянан шалгах арга хэмжээний цогцолборыг; 3¹.1.2."хяналт шалгалтын арга, хэлбэр" гэж тухайн хяналт шалгалтад хамаарах баримт бичгийг хянан үзэх, шалгуулагч этгээдийн үйл ажиллагаагаа явуулдаг нутаг дэвсгэр, байр, барилга байгууламж, өрөө тасалгаа, тоног төхөөрөмж, бусад объект, тээврийн хэрэгсэл, ачаа бараанд үзлэг хийх, бүтээгдэхүүн болон тухайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, худалдааны орчноос дээж авч шинжлэх, турших, учирсан хор хохирол болон гаргасан зөрчлийн хоорондох уялдаа холбоог тогтоох зорилгоор шинжилгээ явуулах зэрэг хяналт шалгалт хийх эрх бүхий байгууллагын албан тушаалтан, түүнчлэн хууль тогтоомжид заасан журмын дагуу хяналт шалгалтад татагдан оролцож байгаа шинжээч, шинжилгээний байгууллагын үйл ажиллагааг; 3¹.1.3."хяналт шалгалтын бүртгэл" гэж хийсэн хяналт шалгалт бүрийг зохих журмын дагуу мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэхийг. 3¹.1.4."гарын үсэг" гэж Архив, албан хэрэг хөтлөлтийн тухай хуулийн 4.1.14-т заасныг. <u>/Энэ заалтыг 2024 оны 01 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар нэмсэн./</u> <u>/Дээрх 3¹ дүгээр зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Нэр томъёо тодорхой эсэх - Хэрэглэгдэх боломжтой эсэх - Уялдаа холбоог хангасан эсэх - Зохицуулалтын хүрэлцээ буюу шаардлагатай нэр томъёонууд бүрэн тодорхойлогдсон эсэх

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 3^{1.1} дэх хэсэг нь уг хуульд хэрэглэгдэх нэр томъёоны утгыг тодорхойлох замаар эрх зүйн зохицуулалтын ойлгомжтой, нэг мөр хэрэглээг хангах зорилготой суурь шинжтэй зохицуулалт юм. Нэр томъёоны тодорхойлолт нь хууль хэрэглэх практикт тайлбарын зөрүү үүсэхээс сэргийлэх, хяналт шалгалтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг нэг стандартад оруулах, шалгуулагч этгээдийн эрх зүйн тодорхой байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой. Энэ хэсгийн хэрэгжилтийг үнэлэхдээ нэр томъёоны тодорхой байдал, хэрэглээний нийцтэй байдал, эрх зүйн уялдаа холбоо, практикт хэрэглэх боломж, зохицуулалтын хүрэлцээ гэсэн үндсэн шалгуур үзүүлэлтээр авч үзэх нь зүйтэй.

Юуны өмнө “хяналт шалгалт” гэх ойлголтыг иргэн, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа хууль тогтоомжид нийцэж байгаа эсэхийг дүгнэхэд чиглэсэн арга хэмжээний цогцолбор гэж тодорхойлсон нь агуулгын хувьд өргөн хүрээг хамарсан, хяналтын зорилгыг оновчтой илэрхийлсэн байна. Энэ нь зөвхөн зөрчил илрүүлэх бус, шаардлага хангаж байгаа эсэхийг үнэлэх чиг үүргийг давхар тусгаснаараа өнөөгийн “эрсдэлд суурилсан хяналт”-ын үзэл баримтлалтай нийцэж байна гэж үзэж болно. Гэвч “арга хэмжээний цогцолбор” гэх ерөнхий томъёолол нь хяналтын хил хязгаарыг нарийвчлан тогтоогоогүй тул зарим тохиолдолд хяналтын байгууллагын эрх мэдлийг өргөтгөн тайлбарлах боломжийг нээх эрсдэлтэй байна.

“Хяналт шалгалтын арга, хэлбэр”-ийн тодорхойлолт нь баримт бичиг шалгах, үзлэг хийх, дээж авах, шинжилгээ явуулах зэрэг үндсэн ажиллагааг нэлээд дэлгэрэнгүй тусгасан нь практикт хэрэглэх боломж өндөр байгааг харуулна. Энэ нь хяналтын үйл ажиллагааны агуулгыг ил тод болгож, шалгуулагч этгээдэд урьдчилан мэдэх боломж олгодог давуу талтай. Харин эсрэгээр, тодорхойлолт хэт дэлгэрсэн тохиолдолд нэр томъёоны заалт нь зохицуулалтын шинж рүү хэлбийх магадлалтай бөгөөд зарим арга хэлбэр хуучрахад хуульд дахин өөрчлөлт оруулах шаардлага үүсэх сул талтай.

“Хяналт шалгалтын бүртгэл”-ийг мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэхээр тодорхойлсон нь хяналтын ил тод байдал, давхардлыг бууруулах, мэдээлэлд суурилсан бодлого боловсруулахад чухал зохицуулалт юм. Гэхдээ уг нэгдсэн сан бодит байдал дээр байгууллагуудын хооронд бүрэн ашиглагдаж байгаа эсэх, мэдээллийн солилцоо жигд явагдаж байгаа эсэх нь хэрэгжилтийн үр нөлөөг тодорхойлох гол хүчин зүйл болно. Хэрэв мэдээллийн нэгдсэн систем бүрэн төлөвшөөгүй бол энэхүү тодорхойлолт хэлбэр төдий үлдэх магадлалтай.

2024 онд “гарын үсэг” гэх нэр томъёог нэмж, Архив, албан хэрэг хөтлөлтийн тухай хуультай холбон тайлбарласан нь эрх зүйн уялдаа холбоог бэхжүүлэх зэрэг алхам болсон гэж үнэлж болно. Энэ нь цахим баримт бичиг, албан хэрэг хөтлөлтийн орчин үеийн хэлбэртэй нийцүүлэх зорилготой байж болох бөгөөд нэр томъёоны зөрүүнээс үүдэх маргааныг бууруулах ач холбогдолтой.

Ерөнхийд нь дүгнэвэл, 3^{1.1} дэх хэсэг нь хуулийн ойлгомжтой, нэг мөр хэрэглээг хангах суурь нөхцөлийг бүрдүүлсэн бөгөөд хэрэгжилтийн түвшин харьцангуй сайн гэж үнэлж болохоор байна. Гэвч тодорхойлолтуудын зарим нь хэт ерөнхий, зарим нь хэт дэлгэрэнгүй байгаа нь ирээдүйд тайлбарын зөрүү үүсгэх магадлалыг бий болгож магад.

Цаашид нэр томъёоны зохицуулалтыг боловсронгуй болгохын тулд тодорхойлолтыг аль болох оновчтой байдлаар томъёолох, мөн хяналт шалгалтын мэдээллийн нэгдсэн системийн эрх зүйн үндсийг илүү тодорхой

болгох шаардлага ажиглагдаж байна. Ингэснээр хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал бэхжиж, хяналтын үйл ажиллагааны үр ашиг нэмэгдэх боломжтой.

Нэмж дурдахад тухайн нэр томьёонуудыг өмнөх судалгаануудад ялангуяа монгол хэлний тайлбар толь бичиг, хууль зүйн толь бичиг, бусад эрдэмтэн судлаачдын оноон нэршүүлсэн судалгаа нэгэнт хийгдсэн тул тэдгээрээс харах боломжтой. Энд тэдгээрийг давтахгүйг эрмэлзэж, дээр дурдсан шалгуураар хязгаарлаж авч үзэв.

Нэр томьёоны тодорхой байдал нь тухайн ойлголтын агуулга, хил хязгаар хоёрдмол утгагүй, нэг мөр ойлгогдохоор томьёологдсон эсэхийг илэрхийлдэг. Хэрэв нэр томьёо тодорхой бус байвал хууль хэрэглэгчид өөр өөрөөр тайлбарлах, улмаар эрх зүйн маргаан үүсэх эрсдэл нэмэгддэг. Иймээс тодорхой байдал нь эрх зүйн тодорхой байдлын суурь нөхцөл мөн. Хэрэглээний нийцтэй байдал нь нэр томьёо тухайн хуулийн бусад заалт болон ижил төрлийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжид нэгэн адил утгаар хэрэглэгдэж байгаа эсэхийг илтгэнэ. Нэг ойлголтыг өөр өөр утгаар ашиглах нь хууль хэрэглээний зөрүү бий болгож, зохицуулалтын үр нөлөөг бууруулдаг тул нэр томьёоны дотоод болон салбар хоорондын нийцлийг хангах нь чухал юм. Эрх зүйн уялдаа холбоо нь нэр томьёоны тодорхойлолт бусад хууль тогтоомж, ялангуяа суурь болон салбарын хуулиудтай зөрчилдөхгүй, харин харилцан нөхөх байдлаар томьёологдсон эсэхээр илэрхийлэгдэнэ. Энэ шалгуур хангагдсанаар эрх зүйн системийн нэгдмэл байдал бэхжиж, нэг хуулийн ойлголт нөгөөдөө өөр утгаар тайлбарлагдах эрсдэл буурна. Практикт хэрэглэх боломж нь нэр томьёо бодит нөхцөлд хэрэгжихүйц, хэт онолын эсвэл хэт ерөнхий шинжгүй эсэхийг тодорхойлдог. Өөрөөр хэлбэл, хяналт хэрэгжүүлэгч байгууллага болон зохицуулалтад хамаарах этгээдүүд уг ойлголтыг нэмэлт тайлбаргүйгээр шууд ойлгож, үйл ажиллагаандаа ашиглах боломжтой байх ёстой. Хэт нарийвчилсан тодорхойлолт нь уян хатан байдлыг хязгаарлах, харин хэт ерөнхий тодорхойлолт нь дур мэдэн тайлбарлах нөхцөл бүрдүүлэх сул талтай. Зохицуулалтын хүрэлцээ нь тухайн хуульд хэрэглэх гол ойлголтууд орхигдолгүй тусгагдсан эсэх, мөн тодорхойлолтууд нь зохицуулах ёстой харилцааг бүрэн хамарч чадаж байгаа эсэхийг илэрхийлнэ. Энэ шалгуур нь эрх зүйн хийдэл үүсэхээс сэргийлэхэд онцгой ач холбогдолтой бөгөөд шаардлагатай нэр томьёо дутуу тохиолдолд хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал алдагдах эрсдэлтэй. Иймд дээрх шалгуур үзүүлэлтүүдийг цогцоор нь авч үзэх шаардлагатай бөгөөд нэр томьёоны зохицуулалтын чанарыг бодитой үнэлэх боломж олгож, улмаар хуулийн ойлгомжтой, тогтвортой хэрэглээг хангах онол-арга зүйн суурь болдог.

Тэгэхээр энэ хуульд тодорхойлсон нэр томьёог бусад холбогдох хууль тогтоомж болон хяналт шалгалтын үйл ажиллагаанд хамаарах шаардлага, стандарт, бусад баримт бичигт буй ойлголт, ухагдахуунуудтай харгуулан харьцуулж, ялангуяа хуульд зайлшгүй байх ёстой нэр томьёог орхигдуулахгүй оруулах шаардлагатай юм. Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуульд тодорхойлсон дурдсан нэр томьёонууд хангалттай хэмжээнд хуульчлагдаагүй байгаа тул цаашид зохицуулалтын хүрэлцээг хангахын тулд дээрхийг анхаарах шаардлагатай гэсэн үүднээс онолын асуудлыг хөндсөн болно.

3.2. Хяналт шалгалтын зарчим, хяналт шалгалт хийх үндэслэл, журам, ангилал (4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл, 5¹ дугаар зүйл, 5² дугаар зүйл, 5³ дугаар зүйл, 5⁴ дугаар зүйл, 5⁵ дугаар зүйл, 5⁶ дугаар зүйл)

Үнэлэгдэх хэсэг	4 дүгээр зүйл.Төрийн хяналт шалгалтын зарчим 4.1.Төрийн хяналт шалгалт (цаашид "хяналт шалгалт" гэх) хийхэд дараахь зарчмыг баримтална: 4.1.1.хүний амь нас, эрүүл мэнд, нийгмийн болон орчны аюулгүй байдал нь бусад аливаа сонирхол, зорилгоос илүүд байх; 4.1.2.хяналт шалгалтыг хуульд заасан үндэслэлийн дагуу явуулах бөгөөд энэхүү хяналт шалгалт нь хараат бус, шударга, хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагын үйл ажиллагаа нээлттэй, ил тод байх; 4.1.3.хяналт шалгалттай холбоотой зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх бөгөөд хуульд зааснаас бусад тохиолдолд хяналт шалгалтын үйл ажиллагаатай холбоотой аливаа төлбөрийг шалгуулагч этгээдээс шаардахгүй байх; 4.1.4.шалгуулагч этгээдэд адил тэгш хандаж, түүний хууль ёсны эрх, ашиг сонирхол, нэр төрийг хүндэтгэн харилцах; 4.1.5.хяналт шалгалтыг төлөвлөхдөө тухайн объектын эрсдэлийн ангиллыг үндэслэх; 4.1.6.хяналт шалгалтыг зөвхөн хууль болон нийтээр дагаж мөрдөхөөр бүртгэгдсэн эрх зүйн актыг үндэслэн явуулах ба гагцхүү хуулиар эрх олгосон хяналт шалгалтын байгууллага, албан тушаалтан хэрэгжүүлэх; 4.1.7.хяналт шалгалтыг давхардуулахгүй бөгөөд төрийн эрх бүхий байгууллагаас хийсэн шинжилгээний дүн, дүгнэлтийг хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага харилцан хүлээн зөвшөөрөх. <u>/Дээрх 4 дүгээр зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж

Хуулийн 4 дүгээр зүйлд хяналт шалгалтын зарчмыг хуульчилжээ. Ийнхүү хяналт шалгалтын зарчмыг хуульчилсан нь эрх зүйн тодорхой байдлыг хангах (тухайлбал, эрх зүйн орчинд маргаан үүсэх эрсдэлийг бууруулж, хууль хэрэглэгчдэд тодорхой заалт, үүрэг, хязгаарлалтыг тодорхой болгох), хяналтын шударга, ил тод байдлыг баталгаажуулах (тухайлбал, хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагуудын хараат бус байдал, шударга, ил тод байдлыг хууль зүйн үндэслэлтэй болгох, иргэд, байгууллагын итгэлийг нэмэгдүүлэх, хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг үнэн зөв, бодитой, маргаангүйгээр явуулах нөхцлийг бүрдүүлэх) тэгш байдлыг хангах (тухайлбал, аль нэг этгээдэд давуу болон сул тал үүсэх эрсдэлийг бууруулж, бүх оролцогчдод хууль ёсны эрхийг хамгаалах баталгааг өгөх), эрсдэлд суурилсан, үр ашигтай хяналт явуулах (тухайлбал, хяналтын үйл ажиллагааг системтэй, үр ашигтай зохион байгуулах, нөөц, цаг хугацааг зөв хуваарилах), хяналт шалгалтын байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоо, давхцыг арилгах (тухайлбал, төрийн байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах, хяналтын ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх), практикт хэрэглэхэд зохицуулалтын хүрэлцээ

бий болгох (тухайлбал, практикт ажиллах боломжийг баталгаажуулах гэх мэт) хэд хэдэн ач холбогдолтой байдлыг бий болгох боломжтой.

Товчоор хэлбэл, хяналт шалгалтын зарчмыг хуульчлах нь эрх зүйн тодорхой байдал, шударга, ил тод байдал, тэгш байдал, үр ашиг, байгууллагын уялдаа холбоо, практикт хэрэглэх боломж зэрэг олон ач холбогдлыг нэгтгэн баталгаажуулж, хяналт шалгалтын тогтолцоог системтэй, найдвартай, иргэд болон байгууллагуудад итгэлтэй хэрэгжихүйц боломжийг олгодог.

Тиймээс зарчмуудыг тус тусад нь дараах байдлаар үнэлэх боломжтой байна.

4.1.1.-д заасан зарчим нь эрх зүйн хувьд тодорхой байна. Практикт хэрэгжүүлэх боломж харьцангуй өндөр боловч эрсдэлийн үнэлгээний стандарт, аюул ослын түвшинг тогтоох аргачлал нэмэгдсэнээр хяналт шалгалтын бодит үр дүн илүү баталгаатай болох юм. Тиймээс хуульд эрсдэлийн ангилал, үнэлгээний зааврыг тодорхой тусгаж сайжруулах боломжтой.

4.1.2.-д заасан зарчим нь эрх зүйн хувьд тодорхой, харин практикт хэрэглэх боломжийг шууд үнэлэхэд учир дутагдалтай байна.

4.1.3.-д заасан зарчим нь эрх зүйн хувьд тодорхой, практикт хэрэглэх боломжтой байна. Гэхдээ олон байгууллага оролцсон тохиолдолд санхүүгийн хяналтын журам, төсвийн хязгаарлалт зэрэг нарийвчилсан зохицуулалт шаардлагатай байж мэдэх юм. Иймээс хуульд санхүүжилтийн хяналтын журам болон хэрэгжилтийн механизмыг зааж өгөх шаардлагатай.

4.1.4.-д заасан зарчим нь эрх зүйн тодорхой байдал болон практикт хэрэглэх боломж дунд зэрэг. Иймд шалгуулагчийн эрхийг хамгаалах нарийвчилсан журам, хяналтын стандартыг тусгавал хэрэгжих боломж өндөр байж болох юм.

4.1.5.-д заасан зарчим нь эрх зүйн хувьд тодорхой, практикт хэрэглэх боломжтой байна. Нэмж дурдахад практикт хэрэглэхэд тодорхой аргачлал, стандарт шаардлагатай тул эрсдэлийн үнэлгээний аргачлалыг хуульд тусган сайжруулах боломжтой.

4.1.6.-д заасан зарчим нь эрх зүйн хувьд тодорхой, практикт хэрэглэх боломжтой байна.

4.1.7.-д заасан зарчим нь давхардахгүй байх, уялдаа холбоог хангахыг чиглүүлсэн байх бөгөөд практикт хэрэглэх боломж дунд зэрэгт үнэлэгдэж байна. Мэдээллийн нэгдсэн сан, харилцан хүлээн зөвшөөрөх журмын стандарт, автомат тайлангийн системийг бий болгох нь энэ зарчмын хэрэгжилтэд сайнаар нөлөөлөх боломжтой.

Ерөнхийд нь дүгнэвэл, 4 дүгээр зүйлд тусгасан зарчмууд нь хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг эрх зүйн хувьд тодорхой, уялдаа холбоотой, практикт хэрэглэх боломжтой байдлаар хуульчилсан гэж үзэж болох бөгөөд зохицуулалтын хүрэлцээ хангагдсан гэж үнэлж болохоор байна. Эдгээр зарчим нь хяналтын үр ашгийг дээшлүүлэх, шалгуулагчийн эрхийг хамгаалах, хуулийг нэг мөр хэрэглэх боломжийг хангах чухал нөхцөл болж өгнө.

Үнэлэгдэх хэсэг	5 дугаар зүйл.Хяналт шалгалт хийх нийтлэг үндэслэл, журам 5.1.Хяналт шалгалтыг төрийн захиргааны төв болон төрийн захиргааны байгууллага, орон нутагт хяналт
-----------------	--

	шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага /цаашид “хяналт шалгалтын байгууллага” гэх/ хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хийх бөгөөд төлөвлөгөөт, төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх, гүйцэтгэлийн гэж ангилна. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 5.2.Төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг эрх бүхий албан тушаалтны баталсан удирдамжийн дагуу хийх бөгөөд түүнд дараахь зүйлийг тусгана: <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан./</u> 5.2.1.он, сар, өдөр, удирдамжийн нэгдсэн дугаар; 5.2.2.шалгалтын зорилго, үндэслэл; 5.2.3.шалгалтын төрөл, арга, хэлбэр; 5.2.4.шалгалтын хүрээ, шалгалтад хамрагдах аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэн, объектын нэр; 5.2.5.шалгалтын бүрэлдэхүүн, ажлын хэсгийн ахлагч; 5.2.6.шалгалт эхлэх болон дуусах хугацаа; 5.2.7.өмнө хийсэн шалгалтын талаархи мэдээлэл. 5.3.Хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчинд шууд буюу шууд бусаар ноцтой аюул болон их хэмжээний хор хохирол учруулж байгаа буюу учруулж болох нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд хяналт шалгалтыг хяналт шалгалтын байгууллага, онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр энэ хуулийн 5.2-т заасан удирдамжгүйгээр хийж болно. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5.4.Хяналт шалгалтыг холбогдох асуудлын талаар урьдчилсан дүгнэлт гаргаж, түүнийгээ батлах замаар хийхийг хориглоно. 5.5.Хяналт шалгалтын бүрэлдэхүүнд төрийн болон төрийн бус мэргэжлийн бусад байгууллага, шинжээч, шинжилгээний байгууллага, иргэнийг татан оролцуулж болно. 5.6.Хяналт шалгалт эхлэхээс өмнө эрх бүхий албан тушаалтан шалгуулах этгээдэд шалгалтын зорилго, бүрэлдэхүүнийг танилцуулж удирдамж, хяналтын хуудасны нэг хувийг өгөх бөгөөд улсын байцаагч албаны үнэмлэхээ үзүүлнэ. 5.7.Хяналт шалгалтыг зөвхөн удирдамж, хяналтын хуудсанд заасан асуудлын хүрээнд хийж гүйцэтгэнэ. 5.8.Шаардлагатай бол улсын байцаагч хяналт шалгалтын үйл ажиллагааны явц болон илэрсэн зөрчлийг баримтжуулах /фото зураг, дүрс бичлэг/, түүнчлэн шалгуулагч этгээд, түүний албан ёсны төлөөлөгч, эрх бүхий албан тушаалтан хяналтын үйл явц, улсын байцаагчийн үйлдэл, илрүүлсэн зөрчлийг баримтжуулж болно.
--	--

	5.9.Хяналт шалгалтын явцад улсын байцаагч шалгалтын тэмдэглэлийг хоёр хувь үйлдэх бөгөөд нэг хувийг шалгуулагч этгээдэд өгөх ба шалгалтын тэмдэглэлд дараахь үндсэн мэдээллийг тусгана: 5.9.1.шалгалтын явц болон шалгалтаар тогтоогдсон нөхцөл байдал; 5.9.2.улсын байцаагчийн санал, дүгнэлт; 5.9.3.шалгуулагч этгээдийн санал, хүсэлт. 5.10.Шалгуулагч этгээд шалгалтын тэмдэглэлтэй танилцаж гарын үсэг зурж баталгаажуулах бөгөөд хэрэв гарын үсэг зурахаас татгалзсан бол энэ тухай шалгалтын тэмдэглэлд тусгана. 5.11.Улсын байцаагч шалгалтын тэмдэглэл болон үр дүнгийн талаар дээд шатны улсын байцаагчид тухайн шалгалт дууссанаас хойш ажлын 5 өдрийн дотор танилцуулна. 5.12.Шалгалтын үр дүнд илрүүлсэн зөрчлийг таслан зогсоох зорилгоор улсын байцаагч тухайн шалгуулагч этгээдийн үйл ажиллагааг түр зогсоосон, эд хөрөнгийг битүүмжилсэн тохиолдолд дээд шатны улсын байцаагч ажлын 5 өдрийн дотор улсын байцаагчийн авсан арга хэмжээг хянан үзэж түүнийг өөрчлөх эсэх асуудлаар шийдвэр гаргаж, шалгуулагч этгээдэд бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр мэдэгдэнэ. Байгаль орчны хяналтад энэ хэсгийн заалт хамаарахгүй. <u>/Энэ хэсэгт 2024 оны 01 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан./</u> 5.13.Шалгалтын явцад илрүүлсэн зөрчлийг нэн даруй арилгаж, тавьсан шаардлагыг бүрэн биелүүлсэн бол тухайн этгээдийн хүсэлт, давтан шалгалтын дүнг үндэслэн ногдуулсан торгуулийн хэмжээг багасгах, эсхүл тухайн арга хэмжээг хүчингүй болгож болох бөгөөд энэхүү шийдвэрийг дээд шатны улсын байцаагч гаргана. 5.14.Хийсэн хяналт шалгалтын талаархи мэдээллийг тухай бүр хяналт шалгалтын бүртгэлийн нэгдсэн санд оруулна. 5.15.Хяналт шалгалтын байгууллага, албан тушаалтан, хяналт шалгалтын ажилд оролцсон бусад этгээд хяналт шалгалтын явцад авсан мэдээллийг өөр зорилгоор ашиглахыг хориглоно. 5.16.Хяналт шалгалтын дүнгийн тухай танилцуулга, бусад баримт бичгийг зохих журмын дагуу үйлдэж, хяналт шалгалт хийсэн албан тушаалтан гарын үсэг зурна. 5.17.Хууль тогтоомжид өөрөөр заагаагүй бол хяналт шалгалтын байгууллага хийсэн хяналт шалгалтынхаа дүнг эцэслэн гаргасны дараа ажлын 10 өдрийн дотор олон нийтэд нээлттэй болгоно. 5.18.Улсын байцаагч хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа явуулахдаа хуульд заасан журам болон улсын байцаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн тохиолдолд шалгуулагч этгээд эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд гомдол гаргах эрхтэй.
--	---

	<u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Дээрх 5 дугаар зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u> 5.19.Хяналт шалгалт хийх, хяналт шалгалтын төлөвлөгөө, эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлт, хяналтын хуудас боловсруулах, батлах, эрсдэлийн ангилалд хамааруулахтай холбогдсон нийтлэг журам, аргачлалыг Засгийн газар батална. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж

Хуулийн 5 дугаар зүйл нь хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг үндэслэл, журмыг тодорхойлсон бөгөөд 19 хэсгээс бүрдэж буй. Агуулгыг нь дараах байдлаар тодорхойлох боломжтой. Үүнд:

- Хяналт шалгалтын үндэс, ангилал – Хяналт шалгалтыг эрх бүхий байгууллага хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явуулах бөгөөд шалгалт төлөвлөгөөт, төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх болон гүйцэтгэлийн гэсэн ангилалыг хийжээ.
- Шалгалтын удирдамж, төлөвлөлт – Шалгалтын зорилго, хүрээ, бүрэлдэхүүн, хугацаа, аргачлалыг тодорхойлж, удирдамж, хяналтын хуудсаар батлах бөгөөд шалгуулагчид танилцуулах зохицуулалттай.
- Онцгой нөхцөлд шалгалт хийх эрх – Хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд шууд аюул учирсан тохиолдолд удирдамжгүйгээр, эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр шалгалт хийх боломжийг хуульчилсан.
- Шалгалтын бүрэлдэхүүн – Шалгалтанд төрийн болон төрийн бус байгууллага, мэргэжилтэн, шинжээчийг оролцуулах боломжийг заасан.
- Баримтжуулалт, тэмдэглэл, үр дүн танилцуулах – Шалгалтын явц, үр дүнг баримтжуулж, тэмдэглэл үйлдэх, шалгуулагчийн гарын үсэг авах, дээд шатны албан тушаалтанд танилцуулах зохицуулалтыг агуулсан.
- Зөрчил арилгах, арга хэмжээ авах – Илэрсэн зөрчлийг арилгах, арга хэмжээ авах, торгуулийн хэмжээг зохицуулах журам тусгагдсан.
- Мэдээллийн бүртгэл, нууцлал – Хяналт шалгалтын мэдээллийг нэгдсэн бүртгэлд оруулж, зөвшөөрөлгүй ашиглахыг хориглосон.
- Нийтлэг журам, аргачлал батлах – Хяналт шалгалт хийх, төлөвлөгөө, эрсдэлийн шалгуур, хяналтын хуудсыг боловсруулах нийтлэг журам, аргачлалыг Засгийн газраар батлуулах зохицуулалттай.

Ерөнхийдөө төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх нийтлэг үндэслэл, ангилал, процедур болон хяналтын механизмыг цогцоор нь тогтоосон бөгөөд уг зохицуулалт нь хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг урьдчилан төлөвлөх, тодорхой хүрээнд явуулах, баримтжуулах, тайлагнах, олон нийтэд мэдээлэх зэрэг үе шаттай процесс болгон институцлэхэд чиглэсэн агуулгатай байна. Тухайлбал, шалгалтыг төлөвлөгөөт, төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх, гүйцэтгэлийн гэж ангилсан нь хяналтын бодлогыг эрсдэлд суурилсан, зорилтот хэлбэрт шилжүүлэх оролдлого гэж үзэж болохоор. Мөн шалгалтыг зөвхөн батлагдсан удирдамжийн хүрээнд явуулах, шалгалтын тэмдэглэл үйлдэх, дээд шатны улсын байцаагчид танилцуулах зэрэг зохицуулалт нь захиргааны үйл

ажиллагааг процедурын хязгаарт оруулж, дур зоргын шинжтэй хяналтаас сэргийлэх эрх зүйн баталгааг бүрдүүлжээ.

Нөгөө талаас, хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд ноцтой аюул учирч болзошгүй нөхцөлд удирдамжгүйгээр хяналт шалгалт хийх боломжийг нээсэн нь төрийн шуурхай оролцоог хангах давуу талтай боловч ийм нөхцөлийг тодорхойлох шалгуур хангалттай нарийвчлагдаагүй тохиолдолд захиргааны эрх мэдэл тэлэх эрсдэлийг дагуулж болзошгүй юм. Иймээс энэхүү зохицуулалт нь үр ашиг ба эрхийн хамгаалалтын хоорондын тэнцвэрийг хангахыг зорьсон боловч эрх зүйн тодорхой байдлын зарчимтай уялдуулах шаардлагыг мөн илэрхийлж байна.

Түүнчлэн хийсэн шалгалтын дүнг олон нийтэд нээлттэй болгох, шалгуулагч этгээд гомдол гаргах эрхтэй байх, мэдээллийг өөр зорилгоор ашиглахыг хориглох зэрэг заалтууд нь ил тод байдал, хариуцлага, процессын шударга байдлыг дэмжсэн орчин үеийн захиргааны эрх зүйн хандлагатай нийцэж байна. Харин хяналт шалгалт хийх журам, эрсдэлийн шалгуур, хяналтын хуудсыг боловсруулах нийтлэг аргачлалыг Засгийн газарт батлуулах эрх олгосон нь зохицуулалтыг уян хатан хэрэгжүүлэх боломж бүрдүүлж байгаа боловч хуулиар зохицуулах ёстой зарим чухал харилцааг дэд актад шилжүүлэх замаар парламентын зохицуулах үүрэг суларч болзошгүй асуудлыг мөн хөндөж байна.

5 дугаар зүйлд тусгагдсан зохицуулалтыг бүхэлд нь авч үзвэл төрийн хяналт шалгалтын эрх зүйн загвар нь нэг талаас захиргааны үр ашиг, шуурхай байдлыг хангах, нөгөө талаас процедурын хязгаарлалт, ил тод байдал, дотоод хяналтын механизмаар дамжуулан эрх мэдлийг тэнцвэржүүлэхийг зорьсон холимог шинжтэй институцийн зохицуулалт гэж дүгнэж болохоор байна. Энэ нь Монгол Улсад хяналт шалгалтыг зөвхөн хяналтын хэрэгсэл бус, харин хариуцлагатай засаглалын бүрэлдэхүүн хэсэг болгон төлөвшүүлэх эрх зүйн суурь орчныг бүрдүүлж буйг илтгэж байна.

Энэ зүйлд заасан зарим хэсгийг өмнөх судалгаануудад нэгэнт хөндсөн тул (ХЗҮХ-ээс хийсэн судалгааг үзнэ үү) зарим хэсгийг төлөөлүүлэн авч үзсэн болно. Үүнтэй холбогдуулан шүүхийн практикийг судлах ородлого хийсэн юм. Шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй маргааны дийлэнх нь хяналт шалгалт явуулах журмыг зөрчсөн гэх агуулгатай маргаанууд байна. Тухайлбал, Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.6 дахь хэсэгт “Хяналт шалгалт эхлэхээс өмнө эрх бүхий албан тушаалтан шалгуулах этгээдэд шалгалтын зорилго, бүрэлдэхүүнийг танилцуулж удирдамж, хяналтын хуудасны нэг хувийг өгөх бөгөөд улсын байцаагч албаны үнэмлэхээ үзүүлнэ.”, 5.7 дахь хэсэгт “Хяналт шалгалтыг зөвхөн удирдамж, хяналтын хуудсанд заасан асуудлын хүрээнд хийж гүйцэтгэнэ.” гэсэн зохицуулалт нь хяналт шалгалтыг дур мэдэн явуулахгүй байх, шалгагдагч этгээдийн хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготой процессын суурь баталгаа юм. Эдгээр заалтаар хяналт шалгалтыг заавал удирдамжтайгаар, уг удирдамжид шалгалтын зорилго, хамрах хүрээ, хугацаа, бүрэлдэхүүнийг тодорхой тусгасан байх, мөн хяналт шалгалтыг зөвхөн удирдамжид заасан хүрээнд явуулахыг шаардаж байна.

Шүүхийн практикт энэ шаардлагыг зөрчсөн тохиолдлыг хэлбэрийн бус, ноцтой процессын зөрчил гэж үзэж, уг шалгалтын үр дүнд гарсан захиргааны актуудыг бүхэлд нь хүчингүй болгох үндэслэл болгож ирсэн байна. Тухайлбал, шүүхүүд хяналт шалгалтын удирдамжид заасан шалгах асуудлын хүрээг хэтрүүлэн шалгалт явуулсан, удирдамжид тусгагдаагүй асуудлаар дүгнэлт гаргасан, эсхүл зорилгыг өөрчилсөн тохиолдолд Төрийн хяналт шалгалтын

тухай хуулийн 5.7-д заасан “удирдамжид заасан хүрээнд хяналт шалгалт явуулах” гэсэн заалт зөрчигдсөн гэж дүгнэж иржээ.

Мөн хяналт шалгалтын бүрэлдэхүүнтэй холбоотойгоор удирдамжид заагаагүй байцаагч шалгалтад оролцсон, эсхүл эрхгүй этгээд шалгалтын ажиллагаа явуулсан нөхцөлд 5.6-д заасан “удирдамжид заасан бүрэлдэхүүнээр шалгалт хийх” шаардлага хангагдаагүй гэж үзэн, уг шалгалтыг хууль бус гэж тогтоосон шүүхийн шийдвэрүүд бий. Шүүхийн дүгнэлтээр бол хяналт шалгалтын бүрэлдэхүүн нь шалгалтын хууль ёсны байдлыг хангах гол нөхцөл тул үүнийг зөрчих нь шалгалтын бүх үйл явцыг хууль бусад тооцох үндэслэл болдог.

Үүнээс гадна хяналт шалгалтын хугацаатай холбоотой зөрчлийг шүүхүүд онцгойлон авч үздэг. Удирдамжид заасан хугацаанаас хэтрүүлэн шалгалт явуулсан, хугацааг сунгахдаа хуульд заасан үндэслэл, журмыг баримтлаагүй, эсхүл хугацаа сунгасан тухай баримт бичиггүйгээр шалгалтыг үргэлжлүүлсэн тохиолдолд 5.7-д заасан шаардлага зөрчигдсөн гэж үзэж, үр дагаварт гарсан акт, албан шаардлага, шийтгэлийг хүчингүй болгосон практик тогтсон байна.

Зарим шүүхийн шийдвэрт хяналт шалгалтыг удирдамжгүйгээр явуулсан, эсхүл удирдамжийг шалгагдагч этгээдэд танилцуулаагүй нөхцөл байдлыг тогтоож, үүнийг Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5.6-д заасан шалгалт эхлэхийн өмнө удирдамж, хяналтын хуудсыг танилцуулах үүргийг ноцтой зөрчсөн гэж дүгнэсэн байдаг. Ийм зөрчил нь шалгагдагч этгээд өөрийгөө хамгаалах, шалгалтын хууль ёсны хүрээг ойлгох боломжийг хязгаарласан гэж шүүх үздэг.

Эдгээр шийдвэрүүдээс үзэхэд шүүхүүд 5.6, 5.7-д заасан шаардлагыг дан ганц хэлбэрийн нөхцөл гэж бус, харин хяналт шалгалтын хууль ёсны байдлыг тодорхойлох үндсэн шалгуур гэж ойлгож, уг шаардлагыг зөрчсөн бол шалгалтын үр дүнг засч залруулах бус, шууд хүчингүй болгох байр суурийг баримталж байна. Өөрөөр хэлбэл, хяналт шалгалт нь удирдамжгүй, эсхүл удирдамжийн хүрээ, зорилго, бүрэлдэхүүн, хугацааг зөрчин явуулсан бол тухайн шалгалтаас үүдэн гарсан аливаа захиргааны акт нь бие даан хүчин төгөлдөр байх боломжгүй гэж шүүх тогтмол дүгнэж иржээ.

Иймд Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5.6, 5.7-д заасан шаардлагыг мөрдөөгүй хяналт шалгалтыг хууль зөрчсөн үйлдэл гэж үзсэн шүүхийн шийдвэрүүд нь агуулгын хувьд нэг чиглэлтэй, тогтсон практик бүрдсэн гэж дүгнэх бүрэн үндэслэлтэй байна.

Жишээлбэл, Маргаан бүхий А аймгийн Санхүүгийн хяналт, аудитын албаны улсын байцаагчийн 2017 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн “Төсвийн орлого болгох тухай” 17/04/128 дугаар актаар: А аймгийн Улсын бүртгэлийн хэлтсийн 2015-2017 оны эхний хагас жилийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт, шалгалт хийж, Иргэний бүртгэлийн тасгийн дарга бөгөөд улсын ахлах бүртгэгч Ц.М нь үндэсний энгийн гадаад паспортыг захиалахдаа иргэдээс хууль бусаар төлбөр хураамж авч төсөвт төвлөрүүлээгүйтэй холбоотой 24.090.000 төгрөгийн төлбөр зөрчил илрүүлж, энэ нь Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.1.7-д “албаны бус зорилгод төрийн байгууллагын эд хөрөнгө, техник хэрэгсэл, санхүүгийн эх үүсвэр, мэдээллийн хангамж болон албаны мэдээллийг ашиглан завшихыг хориглоно”, Авлигын эсрэг хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.5-д “албан үүргээ гүйцэтгэх, эсхүл гүйцэтгэхгүй байхтай холбогдуулан бусдаас шан харамж шаардахыг хориглоно”, 7.1.6-д “албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах, хэтрүүлэхийг хоригдоно”, Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1-

д “Албан тушаалтан албаны бүрэн эрхээ хувийн болон өөртэй нь хамаарал бүхий этгээдийн хувийн зорилгод ашиглахгүй бөгөөд албан үүрэгт нь нөлөөлөхүйц аливаа харилцаанаас ангид байна”, 6.4-д “Албан тушаалтан иргэний болон хуулийн этгээдийн зүгээс тавьсан албан үүрэгтэй нь зөрчилдөх хувийн ашиг сонирхлын асуудал болон зан байдлыг тэвчиж, албан үүргээ гүйцэтгэхдээ нийтийн ашиг сонирхлыг хувийн болон тусгай ашиг сонирхлоос илүүд үзнэ”, 6.5-д “Албан тушаалтан ашиг сонирхлын зөрчилд орж болох нөхцөл байдлыг мэдэгдэх, түүнээс татгалзах замаар урьдчилан сэргийлнэ”, 9 дүгээр зүйлийн 9.2.1-д “Албан тушаалтан албан үүрэгтэй нь холбогдуулан аливаа этгээд бэлэг, үйлчилгээ, ашигтай нөхцөл байдлыг санал болгосон тохиолдолд саналаас татгалзах”, 15 дугаар зүйлийн 15.1-д “Албан тушаалтан албан үүргээ гүйцэтгэсний төлөө аливаа төлбөр авахыг хориглоно”, Засгийн газрын 2010 оны 288 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн дүрэм” Оюуны өмч, улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын даргын 2016 оны А/348 дугаар тушаалаар батлагдсан “Оюуны өмч, улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын ажилтны ёс зүйн дүрэм”-ийн 4.2-д “Албан үүргээ биелүүлэхдээ албан тушаалын давуу байдлаа ашиглахыг хориглоно” гэж заасныг тус тус зөрчсөн гэх үндэслэлээр 24.090.000 төгрөгийн нөхөн төлбөр тогтоож, уг төлбөрийг Ц.М-р төлүүлэн төсвийн орлого болгох тухай акт гаргасан байна.

А аймгийн Санхүүгийн хяналт, аудитын албаны 2017 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний хавсралтаар Улсын бүртгэлийн хэлтсийн 2014-2016 оны үйл ажиллагаанд санхүүгийн хяналт, шалгалт хийхээр баталж, тус албаны 2017 оны 9 дүгээр сарын 27-ны өдрийн “Аймгийн Улсын бүртгэлийн хэлтсийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт, шалгалт” 16 дугаар удирдамжаар А аймгийн Улсын бүртгэлийн хэлтсийн 2015 он, 2016 он, 2017 оны эхний хагас жилийн удирдлага зохион байгуулалт, санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт, шалгалтыг Ахлах аудитор, санхүүгийн хяналт, шалгалтын улсын байцаагч А.Б, дотоод аудитор Д.Б нар 2017 оны 9 дүгээр сарын 28-ны өдрөөс 2017 оны 10 дугаар сарын 28-ны өдрийг хүртэл ажлын 22 хоногт багтаан хийж гүйцэтгэхээр тогтоосон байна.

Санхүүгийн хяналт, шалгалтын явцад тус албаны 2017 оны 11 дүгээр сарын 09-ний өдрийн 16 дугаар зөвлөлийн хурлаар ... улсын бүртгэлийн хэлтсийн хяналт, шалгалтын дүнгээр нягтлан бодогчийн зүгээс үнэт цаасны тооцоог бодоогүй, шаардсан баримт, судалгааг гаргаж өгөөгүй байсантай холбоотой ажил удааширч байгаа тул удирдамжийн хугацааг сунгах ... удирдамжийн хугацаа 2015-2017 оны байгаа боловч асуудал дагуулсан гадаад паспортын асуудлыг 2010 оноос татаж үзэх, бүртгэлийг маягтын дагуу хөтлөөгүй, журналд мөнгөн дүн тавиагүй байгаа учраас 2010 оноос хойш актыг тогтоохоор шийдвэрлэжээ.

Дээрх шалгалтын хамрах хүрээ, дуусах хугацааг зөвлөлийн хурлын шийдвэрээр сунгасан нь Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.7.-д “Хяналт шалгалтыг зөвхөн удирдамж, хяналтын хуудсанд заасан асуудлын хүрээнд хийж гүйцэтгэнэ.” гэж заасантай нийцээгүй шийдвэр болжээ.

Учир нь хяналт, шалгалтын удирдамжинд заасан шалгалтын хамрах хүрээг “2015-2017 оны эхний хагас жил гэснийг 2010-2017 оны эхний хагас жил гэж”, хяналт, шалгалт дуусах хугацааг “2018 оны 10 дугаар сарын 28-ний өдөр гэснийг 2018 оны 11 дүгээр сарын 09-ний өдөр гэж” өөрчилсөн нь хуулийн дээрх заалттай нийцээгүй байна. Иймд төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд заасан хяналт шалгалтыг хийх нийтлэг үндэслэл, журмыг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

Энэ шийдвэр нь Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5.6, 5.7-ын журмыг зөрчсөн тодорхой жишээ болж байна. Өөрөөр хэлбэл хамрах хүрээг сунгасан, хяналт шалгалтын хугацааг сунгасан нь хяналт шалгалтын ажиллагааны журмын зөрчил юм. Хяналт шалгалтын үр дүнг хууль ёсны болгохын тулд зөвхөн удирдамжид заасан хүрээнд, заасан хугацаанд шалгалт хийх ёстой болохыг харуулж байгаа бөгөөд улсын байцаагчийн акт нь агуулгын хувьд хуульд нийцэж байгаа ч, процедурын хувьд хуульд нийцээгүй гэж үзэх үндэслэлтэй.

Үүнээс гадна захиалагч байгууллагаас ирүүлсэн тус хуулийн үр дагаврыг үнэлсэн судалгааны материалд энэ хуулийн 5.15-д заасан холбогдох зохицуулалт Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуультай зөрчилдөж байгааг тогтоож, ...ийнхүү хяналт шалгалтын арга хэлбэрээр засах боломжтой алдаа дутагдлаас тухайн төрлийн зөрчлийг зааглан ялгахгүй хавтгайруулан хуульчлах, хуульд зөрчлийн шинжийг нарийвчлан тодорхойлохгүйгээр "хууль тогтоомжийг зөрчих" гэж ерөнхий байдлаар зохицуулсан нь бодит байдалд төрийн хяналт шалгалтыг хүчгүй, үр дүнгүй, зөвхөн зөрчил илрүүлэхийн тулд урьдчилан гүйцэтгэх ажиллагааны үе шат байдлаар хэрэгжих ажиллагаа болж хувирахад хүргэсэн байна. Мөн төрийн хяналт шалгалттай холбогдуулан эдгээр ажиллагаа, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үндэслэл, журмыг хуулиар тодорхойлоогүй боловч холбогдох эрх бүхий байгууллагын даргын шийдвэрээр батлан хэрэгжүүлж байгаа нь харилцан адилгүй өөр өөр стандарт тогтоох, хуулийн зохицуулалтаас давсан хязгаарлалтыг бий болгох нөхцөлийг бүрдүүлж байгааг анхаарах шаардлагатай байна. Иймд Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн шинэчлэлийг дангаар нь бус төрийн хяналт шалгалттай холбоотой салбарын бусад хууль болон Зөрчлийн тухай хуулийн хоорондын давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгахад чиглэсэн цогц хэлбэрээр хэрэгжүүлэх нь чухал байна... хэмээн дүгнэсэн байна.

Харин тус хуулийн 5.19-д хяналт шалгалт хийх, хяналт шалгалтын төлөвлөгөө, эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлт, хяналтын хуудас боловсруулах, батлах, эрсдэлийн ангилалд хамааруулахтай холбогдсон нийтлэг журам, аргачлалыг батлахаар заасны дагуу Засгийн газар 2022 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн 479 дүгээр тогтоолоор Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5.19, 9.2.1-д заасныг тус тус үндэслэн "Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам"-ыг баталсан байдаг. Үүнтэй холбоотой дээр 2 дугаар зүйлийн хэрэгжилтийн үнэлгээний хэсэгт дурдсан Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд холбогдох дүрэм журмын түүвэр судалгаанаас харах боломжтой.

Үнэлэгдэх хэсэг	5¹ дүгээр зүйл.Төлөвлөгөөт хяналт шалгалт 5¹.1.Хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллага эрсдэлийн үнэлгээг харгалзан дараа жилд хийх хяналт шалгалтын төлөвлөгөөг Хяналт, үнэлгээний үндэсний хороонд ирүүлнэ. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2024 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5¹.2.Хяналт, үнэлгээний үндэсний хороо энэ хуулийн 5¹.1-д заасан төлөвлөгөөг өмнөх жилийн 12 дугаар сарын 01-ний өдрийн дотор батална.
-----------------	--

	<u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2024 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5¹.3.Хяналт шалгалтын байгууллага төлөвлөгөөт хяналт шалгалт хийх тухайгаа шалгуулах этгээдэд таваас доошгүй хоногийн өмнө шуудангаар, утсаар, эсхүл биечлэн мэдэгдэх бөгөөд мэдэгдэлд шалгалт хийх байгууллагын нэр, шалгалт эхлэх ба дуусах хугацааг заана. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5¹.4.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол тухайн объект дээр хийх төлөвлөгөөт хяналт шалгалтын үргэлжлэх хугацаа ажлын 15 өдрөөс илүүгүй байх бөгөөд үүнд шалгалтын дүнг гаргах хугацаа болон санхүүгийн хяналт шалгалт хамаарахгүй. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5¹.5.Төлөвлөгөөт хяналт шалгалт хийхэд тухайн хуулийн этгээдийн эрх бүхий албан тушаалтныг байлцуулах бөгөөд тухайн албан тушаалтан ирээгүй нь уг шалгалтыг хойшлуулах үндэслэл болохгүй. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Дээрх 5¹дүгээр зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Зорилгодоо хүрсэн эсэх - Практикт хэрэгжих боломж

Төлөвлөх үе шатанд 5¹ дүгээр зүйлийн хэрэгжилтийг төлөвлөгөөт хяналт шалгалт нь зорилгодоо хүрсэн үү? төлөвлөгөөт хяналт шалгалтыг явуулахад практикт хүндрэл бэрхшээл үүсэж байна уу? гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлэхээр төлөвлөсөн. 2021 онд Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс хийж гүйцэтгэсэн Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх судалгаанд 5¹ дүгээр зүйлийг дээрх шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байна. Өөрөөр хэлбэл төлөвлөх үе шатанд томьёолсон шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тус зүйл заалтыг үнэлсэн судалгаа хийгдсэн байх тул дахин үнэлэх шаардлагагүй юм.

Тус судалгааны тайланд 5¹ дүгээр зүйлийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг “Хөдөлмөрийн харилцаанд гарч байгаа албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, албадан хөдөлмөр, хөдөлмөрийн мөлжилөг, хүүхдийн хууль бус хөдөлмөр эрхлэлт, ажлын байрны дарамт, ялгаварлан гадуурхалт, хуурамч, бүртгэлгүй эмийн худалдаа, үр хөндөлт, хууль бус уул уурхайн ажиллагаанууд төлөвлөгөөт хяналт шалгалтаар илэрдэггүй боловч, үүнтэй холбоотой санал, гомдол мэдээлэл их гарч байгаа нь хяналт шалгалт үр дүнгүй хийгдэж байгааг илэрхийлж байна” (Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээ. Судалгааны тайлангийн эмхэтгэл XI Боть. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. 2022 он. 148-173 дахь тал. Цаашид өмнөх судалгаа гэх) гэж үнэлжээ.

Харин нэмж дараах мэдээллийг дурдах нь зүйтэй. Салбарын хяналтын тогтолцоо, чиг үүрэг, эрх зүйн орчны судалгаа мэдээллээс үзвэл 2023–2024 онд салбарын хэмжээнд нийт 50,443 удаагийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлсэн нь төрийн хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа тогтмол, харьцангуй өндөр идэвхтэй явагдаж байгааг илтгэж байна. Үүнээс 2023 онд 30,203, 2024 онд 20,240 хяналт шалгалт тус тус хийгдсэн бөгөөд тайлант хугацаанд шалгалтын тоо буурсан хэдий ч бүтэц, чиглэлд тодорхой өөрчлөлт ажиглагдаж байна.

Хяналт шалгалтыг төлөвлөлтийн хэлбэрээр авч үзвэл 2023 онд төлөвлөгөөт шалгалт 12,541, төлөвлөгөөт бус шалгалт 8,214, урьдчилан сэргийлэх шалгалт 9,448 байсан бол 2024 онд төлөвлөгөөт шалгалт 8,447, төлөвлөгөөт бус шалгалт 6,723, урьдчилан сэргийлэх шалгалт 5,070 болж буурсан үзүүлэлттэй байна. Хэдийгээр абсолют тоо хэмжээ багассан боловч нийт шалгалтад эзлэх хувийн жингээр төлөвлөгөөт шалгалт 2023 онд 41.5 хувь байсан бол 2024 онд 41.7 хувь болж тогтвортой хадгалагдсан нь хяналт шалгалтыг урьдчилан төлөвлөж хэрэгжүүлэх бодлогын чиг баримжаа алдагдаагүйг харуулж байна. Харин төлөвлөгөөт бус шалгалтын эзлэх хувь 27.2-оос 33.2 хувь болж өссөн нь гэнэтийн нөхцөл байдал, гомдол мэдээлэл, эрсдэлийн хүчин зүйлд суурилсан хяналтын хэрэгцээ нэмэгдсэнийг илтгэж байж болох юм. Үүний зэрэгцээ урьдчилан сэргийлэх шалгалтын хувь 31.3-аас 25.0 хувь болж буурсан нь зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх бодлогын үр нөлөөг цаашид бэхжүүлэх шаардлагатайг харуулж байна.

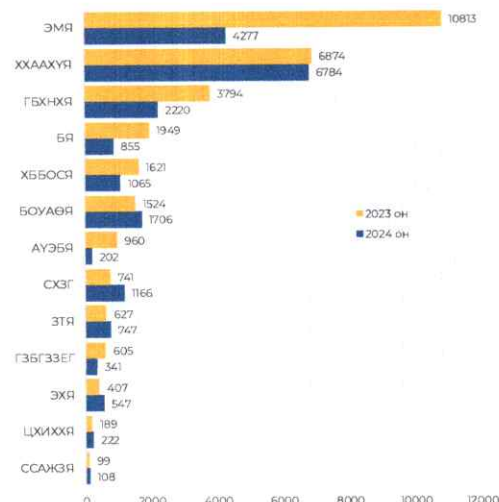
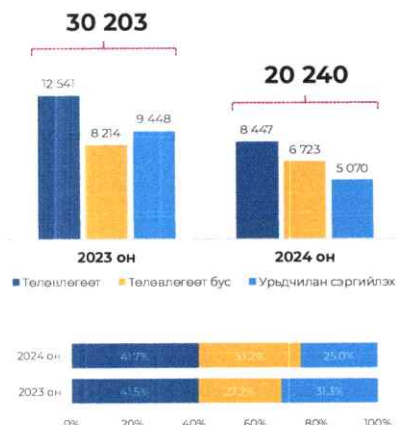
Салбарын ангиллаар авч үзвэл эрүүл мэндийн салбарт хамгийн олон буюу 2023 онд 10,813, 2024 онд 4,277 шалгалт хийгдсэн нь хүний амь нас, эрүүл мэндтэй шууд холбоотой өндөр эрсдэлтэй салбарт төрийн хяналт илүү төвлөрдөг нийтлэг зүй тогтлыг баталгаажуулж байна. Хүнс, хөдөө аж ахуйн салбарт 6,874 болон 6,784 шалгалт хийгдсэн нь харьцангуй тогтвортой үзүүлэлт бөгөөд хүнсний аюулгүй байдал, нийлүүлэлтийн сүлжээтэй холбоотой хяналт тасралтгүй хэрэгжсэнийг харуулж байна. Геологи, байгаль орчин, уул уурхайн хяналтын чиглэлд 3,794-өөс 2,220 болж буурсан нь салбарын үйл ажиллагааны идэвх, эсхүл хяналтын бодлогын өөрчлөлттэй холбоотой байж болох тул шалтгааныг нарийвчлан судлах шаардлагатай.

Барилга, дэд бүтэц болон хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын чиглэлүүдэд мөн адил бууралт ажиглагдсан бол боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны салбарт шалгалтын тоо 741-ээс 1,166 болж өссөн нь чанарын баталгаажуулалт, стандартын хэрэгжилтэд тавих анхаарал нэмэгдсэнийг илтгэнэ. Зам тээврийн болон эрчим хүчний салбарт шалгалтын тоо тодорхой хэмжээгээр өссөн нь дэд бүтцийн аюулгүй ажиллагаа, найдвартай байдлыг хангах төрийн бодлого эрчимжиж байгаатай холбоотой болов уу.

Ерөнхийд нь дүгнэхэд, тайлант хугацаанд хяналт шалгалтын нийт тоо буурсан боловч төлөвлөгөөт шалгалтын тогтвортой хувь, төлөвлөгөөт бус шалгалтын өсөлт нь хяналтын тогтолцоо эрсдэлд суурилсан, илүү уян хатан хэлбэрт шилжиж байгааг харуулж байна. Гэсэн хэдий ч урьдчилан сэргийлэх хяналтын жин буурсан нь зөрчлийг гарсны дараа илрүүлэхээс илүүтэй урьдчилан таслан зогсоох чиглэлийг бодлогын түвшинд дахин бэхжүүлэх шаардлагатайг илтгэх чухал үзүүлэлт юм. Иймд цаашид хяналт шалгалтын тоон үзүүлэлтээс гадна чанарын шалгуур, эрсдэлийн үнэлгээ, урьдчилан сэргийлэх механизмын үр нөлөөг системтэйгээр үнэлэх нь төрийн хяналтын үр ашиг, зохистой байдлыг дээшлүүлэхэд ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

САЛБАРЫН ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТ

2023-2024 онд нийт **50 443** хяналт шалгалт хийсэн.

Үнэлэгдэх хэсэг	5² дугаар зүйл.Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт 5².1.Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын өргөдөл, хүсэлт, гомдол, мэдээлэл, эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр, түүнчлэн осол аваар, халдварт өвчин, хордлого зэрэг хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчинд шууд буюу шууд бусаар хор хохирол учруулсан тохиолдолд болон хууль тогтоомжид заасан бусад үндэслэлээр хийнэ. 5².2.Энэ хуулийн 5².1-д заасан иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага өргөдөл, хүсэлт, гомдол, мэдээллийг зохих нотлох баримтын хамт хяналт шалгалтын байгууллагад ирүүлэх бөгөөд уг өргөдөл, хүсэлт, гомдол, мэдээлэл нь үндэслэлтэй гэж хяналт шалгалтын байгууллага үзсэн тохиолдолд хяналт шалгалтыг ажлын 5 өдрийн дотор эхлүүлнэ. 5².3.Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг гагцхүү түүнийг явуулах болсон үндэслэл, удирдамжид заасан асуудлын хүрээнд хийнэ. 5².4.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол тухайн объект дээр хийх төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтын үргэлжлэх хугацаа ажлын 10 өдрөөс илүүгүй байх бөгөөд үүнд шалгалтын дүнг гаргах хугацаа хамаарахгүй. 5².5.Энэ хуулийн 5².1-д зааснаас бусад үндэслэлээр төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт явуулахыг хориглоно. <u>/Дээрх 5²дугаар зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	– Зорилгодоо хүрсэн эсэх – Практикт хүндрэл үүсч буй эсэх

Төлөвлөх үе шатанд 5² дугаар зүйлийг төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалт нь зорилгодоо хүрсэн үү? төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг явуулахад практикт хүндрэл бэрхшээл үүсэж байна уу? гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

үнэлэхээр төлөвлөсөн бөгөөд энэ талаар өмнөх судалгаанд дурдсан үзүүлэлтээр судалгаа хийгдсэн байх тул дахин үнэлэх шаардлагагүй. Энэ судалгааны тайланд “5² дугаар зүйлийн 5².3 дахь хэсэг нь тус хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.7 дахь хэсэгтэй зөрчилддөг; Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны дагуу шалгасан үйлдэл нь зөрчлийн шинжгүй боловч төрийн хяналт шалгалтын хүрээнд арга хэмжээ авах дутагдал “зөрчил” байвал хэрхэн хариуцлага тооцох, дахин удирдамж гаргаж шалгах эсэх нь хууль зүйн хувьд тодорхойгүй; мөн өргөдөл, гомдол, мэдээллийг үндэслэн төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг хийх тохиолдолд уг хяналт шалгалтыг зөвхөн өргөдөл, гомдол, мэдээлэлд дурдсан асуудлаар хязгаарлан хийх үү? эсхүл “хяналтын хуудас”-ын асуултууд (шалгах зүйлүүд)-ын дагуу шалгах уу гэдэг маргаантай асуудал үүсдэг” (өмнөх судалгааг үзнэ үү) хэмээн тус хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх явцад бий болдог асуудал, бэрхшээлүүдийг дурдсан байна. Харин Төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтын тухайд дээр нэгтгэн үнэлэлт дүгнэлт өгсөн тул тэндээс харах боломжтой.

Үнэлэгдэх хэсэг	5³ дугаар зүйл.Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт <u>/Энэ зүйлийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./</u> 5³.1.Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг хүний амь нас, эрүүл мэнд, нийтийн болон орчны аюулгүй байдалд учирч болзошгүй эрсдэл, хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор хийнэ. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./</u> 5³.2.Урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг тухайн асуудлыг хариуцсан хяналт шалгалтын байгууллагууд хамтран гүйцэтгэж болно. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Зорилгодоо хүрсэн эсэх - Практикт хэрэгжих боломж - Уялдаа холбоо

Энэ зохицуулалтыг 2022 онд шинээр нэмсэн. Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5³ дугаар зүйлээр урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг хууль зүйн түвшинд шинээр зохицуулсан нь төрийн хяналтын бодлогыг зөрчил илрүүлсний дараах хариу арга хэмжээнээс илүүтэйгээр эрсдэлийг урьдчилан таньж, таслан зогсоох чиглэлд шилжүүлэх стратегийн ач холбогдолтой алхам болсон гэж үзэж байна. Тус зүйлд урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтыг хүний амь нас, эрүүл мэнд, нийтийн болон орчны аюулгүй байдалд учирч болзошгүй эрсдэл, хууль бус үйлдлээс сэргийлэх, илрүүлэх зорилготой хэрэгжүүлэхээр тодорхойлсон нь төрийн хяналтын орчин үеийн, эрсдэлд суурилсан загварт нийцсэн зохицуулалт юм.

Харин хэрэгжилтийн бодит байдлыг авч үзвэл 2023–2024 онд нийт хийгдсэн хяналт шалгалтын дотор урьдчилан сэргийлэх шалгалтын эзлэх хувь буурах хандлага ажиглагдаж байна. Тодруулбал, 2023 онд 9,448 урьдчилан сэргийлэх шалгалт хийгдэж, нийт шалгалтын 31.3 хувийг эзэлж байсан бол 2024 онд 5,070 болж, 25.0 хувь хүртэл буурсан байна. Энэ нь уг зохицуулалт хуульд шинээр тусгагдсан хэдий ч практикт бүрэн төлөвшиж, тогтолцооны хэмжээнд тогтвортой хэрэгжих шатандаа хараахан хүрээгүй байгааг илтгэнэ. Өөрөөр

хэлбэл, хяналт шалгалтын байгууллагуудын үйл ажиллагаанд урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэг бодлогын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн боловч хэрэгжилтийн жин харьцангуй сул хэвээр байна.

Мөн 5³.2-т заасан хамтарсан хэлбэрээр урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх боломж нь салбар хоорондын уялдаа холбоог бэхжүүлэх, давхардлыг бууруулах, эрсдэлийг олон талт байдлаар үнэлэх давуу талтай боловч бодит практикт ийм хамтын ажиллагаа хангалттай түвшинд институцчилагдаагүй байх магадлал ажиглагдаж байна. Ялангуяа эрүүл мэнд, хүнсний аюулгүй байдал, дэд бүтэц зэрэг өндөр эрсдэлтэй салбаруудад хамтарсан урьдчилан сэргийлэх хяналт тогтмол хэрэгжвэл зөрчил үүсэхээс өмнө эрсдэлийг бууруулах боломж илүү нэмэгдэх юм.

5³ дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтыг зөрчил гарсны дараах хяналтаас эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлд шилжүүлэх эрх зүйн чухал суурийг бүрдүүлсэн хэдий ч статистик үзүүлэлтээс харахад уг зохицуулалтын бодит үр нөлөө хараахан бүрэн илрээгүй байна. Тиймээс урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтын эзлэх хувийг бодлогын түвшинд нэмэгдүүлэх, эрсдэлийн үнэлгээнд суурилсан төлөвлөлтийг нэвтрүүлэх, хамтарсан шалгалтын эрх зүйн болон зохион байгуулалтын механизмыг тодорхой болгох шаардлага байгааг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй. Энэ хүрээнд урьдчилан сэргийлэх хяналтыг зөвхөн шалгалтын нэг төрөл бус, төрийн хяналтын тогтолцооны тэргүүлэх чиглэл болгон төлөвшүүлэх нь хуулийн зорилгод нийцэхээс гадна нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах урт хугацааны үр өгөөжтэй гэж үзэж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	5⁴ дугаар зүйл.Гүйцэтгэлийн шалгалт <u>/Энэ зүйлийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁴.1.Гүйцэтгэлийн шалгалтыг өмнөх шалгалтын явцад илэрсэн зөрчлийг арилгуулах талаар хяналт шалгалтын байгууллагаас өгсөн албан шаардлагын биелэлтийг хянах зорилгоор явуулна. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁴.2.Гүйцэтгэлийн шалгалтыг өмнөх шалгалтаар илэрсэн зөрчил, түүний шалтгаан, нөхцөлийг арилгуулахаар өгсөн албан шаардлагын хүрээнд хийнэ. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁴.3.Гүйцэтгэлийн шалгалт хийхдээ шалгуулагч этгээдэд ажлын хоёроос доошгүй хоногийн өмнө урьдчилан мэдэгдэнэ. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Дээрх 5³дугаар зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Зорилгодоо хүрсэн эсэх - Практикт хэрэгжих боломж - Уялдаа холбоо

5⁴ дүгээр зүйл нь гүйцэтгэлийн шалгалтын зорилго, хамрах хүрээ, хэрэгжүүлэх журмыг тодорхойлсон бөгөөд хяналт шалгалтын үр дүн бодитоор

хэрэгжиж байгаа эсэхийг баталгаажуулах эрх зүйн чухал механизм болж байна. Тус зүйлийн 5⁴.1-д гүйцэтгэлийн шалгалтыг өмнөх шалгалтаар илэрсэн зөрчлийг арилгуулах талаар өгсөн албан шаардлагын биелэлтийг хянах зорилгоор явуулахаар заасан нь хяналт шалгалтыг нэг удаагийн үйл ажиллагаа бус, тасралтгүй хяналтын процесс болохыг илэрхийлж байна. Өөрөөр хэлбэл, зөрчил илрүүлэхээс гадна түүнийг бодитоор арилгасан эсэхийг дахин шалгах замаар хяналтын үр нөлөөг баталгаажуулах ач холбогдолтой. 5⁴.2-т гүйцэтгэлийн шалгалтыг өмнөх шалгалтаар тогтоогдсон зөрчил, түүний шалтгаан, нөхцөлийг арилгуулахаар өгсөн албан шаардлагын хүрээнд хийхээр зохицуулсан нь шалгалтын цар хүрээг тодорхой болгож, хяналтын байгууллага шаардлагаас давсан, шинээр асуудал үүсгэх байдлаар шалгалт явуулах эрсдэлийг бууруулдаг. Энэ нь бизнесийн орчинд тогтвортой байдал бий болгох, шалгуулагч этгээдийн эрх ашгийг хамгаалах эрх зүйн баталгаа болно. Харин 5⁴.3-т гүйцэтгэлийн шалгалтыг хийхдээ шалгуулагчид ажлын хоёроос доошгүй хоногийн өмнө урьдчилан мэдэгдэхээр заасан нь ил тод, урьдчилан таамаглах боломжтой хяналтын зарчимд нийцэж, байгууллагад зөрчлөө зассан байдлаа баримтаар нотлох бэлтгэл хангах боломж олгож байна.

Өмнө хийсэн судалгаанд 5⁴ дүгээр зүйлийг зорилгодоо хүрсэн эсэх, практикт хэрэгжих боломжтой эсэх гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байна. Тиймээс энэ шалгуурын хүрээнд тус зүйл заалтыг үнэлсэн судалгаа хийгдсэн байх тул дахин үнэлэх шаардлагагүй. Тус судалгааны тайланд “гүйцэтгэлийн шалгалт нь захиргааны байгууллагаас гаргасан захиргааны актын хэрэгжилтийг хангаж буй явдал бөгөөд хяналт шалгалтын бие даасан ангилалд хамааруулан авч үзэж буй нь практикт нийцдэггүй, хүндрэл бэрхшээлийг үүсгэдэг” гэж дурджээ (өмнөх судалгааг үзнэ үү). Тухайлбал, гүйцэтгэлийн шалгалт нь хяналт шалгалтын бие даасан төрөл хэлбэрээр хуульчлагдсан байгаа учир уг шалгалтыг удирдамжийн дагуу гүйцэтгэх ёстой. Гүйцэтгэлийн шалгалтаар өмнө нь хийгдсэн хяналт шалгалтын биелэлтийг шалгадаг тул дахин удирдамж батлах шаардлагагүй юм.

Мөн дээр авч үзсэн сүүлийн жилүүдийн хяналт шалгалтын статистик мэдээлэлд гүйцэтгэлийн шалгалт хийгдсэн тухай мэдээлээгүй учраас энэ талаарх хэрэгжилтийг үнэлэх боломжгүй байна. Гэхдээ урьдчилан сэргийлэх чиг хандлага нэмэгдэж буй нөхцөлд гүйцэтгэлийн шалгалт багагүй ач холбогдолтой гэдгийг үгүйсгэж болохгүй.

Иймд 5⁴ дүгээр зүйлд заасан зохицуулалт нь Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн хэрэгжилтийн логик дарааллыг хангаж, “илрүүлэх-арилгуулах-баталгаажуулах” хяналтын мөчлөгийг бүрдүүлж байна. Цаашид гүйцэтгэлийн шалгалтын үр дүнг салбар, зөрчлийн төрөл, биелэлтийн түвшнээр нь ангилан дүн шинжилгээ хийх, давтан зөрчил гаргаж буй этгээдэд чиглэсэн эрсдэлийн үнэлгээг нэвтрүүлэх нь хяналт шалгалтын тогтолцооны үр ашиг, нөлөөллийг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой гэж харж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	5⁵ дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн ангилал <i>/Энэ зүйлийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</i> 5⁵.1.Хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчин, нийгмийн аюулгүй байдалд учруулж болох хор хохирол, үр дагаврыг харгалзан хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийг бага, дунд, их хэмжээний гэж ангилна.
-----------------	--

	<u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁵.2.Энэ хуулийн 5⁵.1-д заасан эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур, үзүүлэлтийг тухайн салбарын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналыг үндэслэн Засгийн газар тогтооно. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан./</u> 5⁵.3.Энэ хуулийн 5⁵.2-т заасан шалгуур, үзүүлэлтийг үндэслэн эрсдэлийн ангилалд хамаарах объектын жагсаалт, шалгалтад хамруулах давтамжийн хугацааг тухайн салбарын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Дээрх 5⁴дүгээр зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Зорилгодоо хүрсэн эсэх - Практикт хэрэгжих боломж - Уялдаа холбоо

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5⁵ дугаар зүйл нь хяналт шалгалтыг эрсдэлд суурилсан зарчмаар зохион байгуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн чухал зохицуулалт юм. Энэ зохицуулалтын зорилго нь хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчин, нийгмийн аюулгүй байдалд учирч болзошгүй хор хохирлын цар хүрээг харгалзан шалгалтын нөөцийг оновчтой хуваарилах, өндөр эрсдэлтэй объектод илүү анхаарал хандуулахад чиглэж байна.

5⁵.1-д заасны дагуу хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийг бага, дунд, их хэмжээний гэж ангилж байгаа нь олон улсын хяналт шалгалтын нийтлэг жишигт нийцсэн, урьдчилан сэргийлэх чиг баримжаатай бодлогын илэрхийлэл юм. Монгол Улсад хяналт шалгалтын байгууллагууд эрсдэлийн үнэлгээнд тулгуурласан төлөвлөгөөт шалгалтын тогтолцоог үе шаттай нэвтрүүлж, хүнсний үйлдвэрлэл, уул уурхай, эрүүл мэнд, барилга зэрэг өндөр эрсдэлтэй салбарт шалгалтын давтамж илүү байх хандлага ажиглагдаж байна. Энэ нь шалгалтыг санамсаргүй бус, харин эрсдэлийн түвшинтэй уялдуулан төлөвлөх боломжийг нэмэгдүүлсэн сайн талтай.

5⁵.2-т эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур, үзүүлэлтийг Засгийн газар тогтоохоор заасан нь ангиллыг нэгдсэн бодлогоор зохицуулах, салбар хоорондын уялдааг хангах ач холбогдолтой. Үүний хүрээнд 2014, 2023 онд (Шалгуур үзүүлэлт батлах тухай. 2014.07.28. Дугаар 233 /Импортын барааны эрсдэлийг тодорхойлох шалгуур, үзүүлэлт/ Хяналт шалгалтын объектыг эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур, үзүүлэлт батлах тухай /2023.05.24. Дугаар 195) дурдсан шалгуур үзүүлэлтүүдийг баталсан байна.

2022 оны 10 сард Эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлтийг ашиглан хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн үнэлгээ хийх ажлыг гардан гүйцэтгэж байгаа улсын байцаагчдын дунд судалгаа явуулсан байх бөгөөд тэрхүү “Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын байцаагчдаас эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлтийн талаар авсан асуулгын судалгааны тайлан”-д ...Судалгаанд оролцсон нийт улсын байцаагчдын өгсөн хариултаас хамгийн өндөр хувьтай /давхцал олон/ хариултыг үндэслэн дүгнэн үзвэл: Судалгаанд оролцогчдын 60.4% эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлт сайн боловсруулагдсан, 54.3% эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур үзүүлэлт нь объектын эрсдэлийг бүрэн тодорхойлж чаддаг, 54.6% шалгуур үзүүлэлтийн дагуу хийсэн эрсдэлийн үнэлгээг бодитой байдаг гэж тус тус үзсэн байгаа нь эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлт эрсдэлийн үнэлгээ хийх шаардлагыг бүрэн хангаж чадахгүй байгааг харуулж байна. Мөн судалгаанд оролцогчдын 87.8% өөрийн хяналтад байх объектын 51%-ээс дээш хувийг эрсдэлийн үнэлгээнд хамруулж ажилладгаас үзэхэд, улсын байцаагчид хяналт шалгалтын объектыг эрсдэлийн үнэлгээнд бүрэн хамруулдаггүй байна. Хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн хяналтын чиглэлээр нийт объектын 80.28% нь, цөмийн болон цацрагийн хяналтын чиглэлээр нийт объектын 71.43% нь байнгын өндөр эрсдэлтэй байдаг гэсэн нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байгаа ба эрсдэл өндөртэй салбар, үйл ажиллагаа, объектыг эрсдэлийн үнэлгээнд хамруулахгүйгээр төлөвлөх нь зүйтэй гэж судалгаанд оролцогчдын 95.11% дүгнэсэн байна. Их эрсдэлтэй үнэлэгдсэн нийт объектын 44.8%, дунд эрсдэлтэй үнэлэгдсэн нийт объектын 36.6% эрсдэлийн түвшин сүүлийн 3 жилийн хугацаанд буураагүй байгаа нь эрсдэлийн үнэлгээг тухайн объектод тогтмол хийдэггүй, эрсдэлийн үнэлгээ бодитой бус байгаатай холбоотой байна. Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын хяналтад байдаг объектуудын 20 хүртэл хувийг тухайн байгууллагаас утсаар мэдээлэл авч үнэлгээ хийдэг гэж нийт улсын байцаагчдын 61.99% хариулсан бол, 47.63% нь тухайн байгууллага дээр биеэр очиж эрсдэлийн үнэлгээнд хамруулдаг гэж хариулснаас үзэхэд, улсын байцаагчид жил бүр эрсдэлийн үнэлгээ хийхдээ нэгдсэн нэг арга хэлбэрээр хийдэггүй, байнгын мэдээлэл дутмаг, тухайн цаг хугацааны бодит нөхцөл байдлыг үнэлэх боломжгүй байдгийг харуулж байна. Судалгаанд оролцогчдын 61.4% нь өмнөх шалгалтын хяналтын хуудасны үнэлгээний оноо, тухайн жилийн эрсдэлийн үнэлгээний онооны дунджаар объектын эрсдэлийг тодорхойлж, эрсдэлийн ангилалд хамааруулдаг нь бодитой гэж дүгнэсэн байгааг нэг талаас авч үзэхэд, үнэлгээний аргачлал нь улсын байцаагчдад ойлгомжтой, тодорхой байгааг илэрхийлэх бөгөөд нөгөө талдаа дунджаар тооцож байгаа аргачлал нь хялбар, бодит үнэлгээ болж чадахгүй байгаа гэж үзэж болохоор байна. Эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлтийн талаар төв, орон нутгийн Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын улсын байцаагчдаас авсан асуулгын судалгааны дүн, улсын байцаагчдаас ирүүлсэн санал, зөвлөмжийг үндэслэн эрсдэлийн шалгуурыг боловсронгуй болгох арга хэмжээг авах нь зүйтэй байна... гэж үнэлэлт дүгнэлт өгчээ.

Засгийн газраас эрсдэлийн шалгуур тогтоосноор хяналт шалгалтын байгууллагуудын үйл ажиллагаанд тодорхой хэмжээнд стандартчилал бий болсон. Гэсэн хэдий ч зарим салбарт шалгуур, үзүүлэлтийн нарийвчлал харилцан адилгүй, үнэлгээний аргачлалын ойлголт жигд бус байгаа нь практикт эрсдэлийн түвшинг өөр өөрөөр тодорхойлох нөхцөл үүсгэж болзошгүй байна. Үүнээс шалтгаалан ижил төрлийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг объектууд өөр

ангилалд хамаарах, эсхүл шалгалтын давтамж харилцан адилгүй тогтоогдох эрсдэл оршсоор байна.

5⁵.3-т зааснаар эрсдэлийн ангилалд хамаарах объектын жагсаалт болон шалгалтад хамруулах давтамжийг салбарын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батлах зохицуулалт нь салбарын онцлогийг тусгах боломжийг бүрдүүлсэн. Практикт энэ зохицуулалт нь уян хатан байдлыг нэмэгдүүлж, хяналтын бодлогыг тухайн салбарын эрсдэлийн шинж чанарт нийцүүлэх нөхцөл болсон. Нөгөө талаас, салбар бүр өөрийн жагсаалт, давтамжийг баталдаг тогтолцоо нь нэгдмэл байдлыг сулруулах, байгууллагуудын хооронд мэдээллийн уялдаа дутмаг байх зэрэг бэрхшээлийг дагуулах магадлалтай.

Хэрэгжилтийн үр нөлөөг үнэлэхэд эрсдэлд суурилсан ангилал нэвтэрснээр хяналт шалгалтын байгууллагуудын ачаалал тодорхой хэмжээнд оновчтой болж, өндөр эрсдэлтэй объектод хяналтын нөөц төвлөрөх боломж нэмэгдсэн байна. Энэ нь зөрчил, осол, аюулын шалтгааныг эрт илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх менежментийг сайжруулахад эерэг нөлөө үзүүлж буйгаар илэрч байна. Мөн аж ахуйн нэгжүүд эрсдэлийн ангилалд хамаарах байдлаасаа шалтгаалан дотоод хяналтаа сайжруулах, стандарт мөрдөх хандлага нэмэгдсэн нь уг зохицуулалтын шууд бус үр дүн гэж үзэж болно.

Гэсэн хэдий ч уг зохицуулалтын хэрэгжилтэд зарим хүндрэл ажиглагдаж байна. Тухайлбал, эрсдэлийн үнэлгээнд ашиглах мэдээллийн сан бүрэн интеграцчилагдаагүй, байгууллагуудын хооронд мэдээлэл солилцох механизм хангалтгүй, шалгуур үзүүлэлтийг тогтмол шинэчлэх тогтолцоо сул зэрэг асуудал нь ангиллын бодитой байдлыг бууруулах магадлалтай. Түүнчлэн эрсдэлийн үнэлгээг хийх хүний нөөцийн чадавх, арга зүйн нэгдмэл ойлголт хангалттай түвшинд хүрээгүй тохиолдолд ангиллын чанарт сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.

Ерөнхийд нь дүгнэвэл, 5⁵ дугаар зүйлд тусгагдсан хяналт шалгалтын объектын эрсдэлийн ангиллын зохицуулалт нь төрийн хяналт шалгалтыг илүү үр ашигтай, зорилтот хэлбэрт шилжүүлэхэд чиглэсэн стратегийн ач холбогдолтой бөгөөд хэрэгжилт харьцангуй тогтворжиж байна. Цаашид эрсдэлийн шалгуур, аргачлалыг илүү нарийвчлах, мэдээллийн нэгдсэн санг хөгжүүлэх, салбар хоорондын уялдааг бэхжүүлэх замаар энэхүү зохицуулалтын бодит үр нөлөөг нэмэгдүүлэх шаардлагатай юм.

Үнэлэгдэх хэсэг	5⁶ дугаар зүйл.Шинжилгээнд дээж авах <u>/Энэ зүйлийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.Хяналт шалгалтын явцад бүтээгдэхүүнээс дээж /цаашид "дээж" гэх/ авах бол улсын байцаагч тусгайлан акт бичих бөгөөд түүнд дараахь зүйлийг тусгана: <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.1.дээж авах тухай акт бичсэн он, сар, өдөр, газар; <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.2.шалгуулагч этгээдийн нэр, хаяг; <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.3.дээж авахад байлцсан шалгуулагч этгээдийн төлөөлөгчийн нэр, албан тушаал;
-----------------	--

	<u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.4.дээж авсан улсын байцаагчийн эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, албан тушаал; <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.5.дээж авах үндэслэл, шаардлага; <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.6.импортолсон улс болон үйлдвэрлэгчийн нэр; <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.1.7.дээж авсан хугацаа, бүтээгдэхүүний нэр, төрөл, савлалт, цувралын дугаар, үйлдвэрлэсэн болон хадгалалтын дуусах хугацаа, нийт импортолсон болон дээж авсан тоо хэмжээ, дээжийн үнэ. <u>/Энэ заалтын дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.2.Энэ хуулийн 5⁶.1-д заасан актыг гурван хувь үйлдэх бөгөөд шалгуулагч этгээд болон итгэмжлэгдсэн лабораторид тус тус нэг хувийг өгч, үлдэх хувийг шалгалтын хувийн хэрэгт хавсаргана. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.3.Улсын байцаагч холбогдох журмын дагуу дээж авч тухайн дээжийн бүрэн бүтэн байдал, ариун чанар, хадгалалт болон тээвэрлэлт, температурын горимыг хангана. Дээж авах, түүнийг хадгалах, тээвэрлэхтэй холбогдсон журмыг стандартчилал, хэмжил зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.4.Шалгуулагч этгээд дээж авах явцад байлцаж санал, гомдол гаргах эрхтэй. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.5.Бүтээгдэхүүний дээж, загвар авснаар шалгуулагч этгээдийн үйлдвэрлэлийн горимын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдах тохиолдолд түүнийг шинжилсэний дараа буцаан олгоно. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.6.Хяналт шалгалтын байгууллага шинжилгээнд авах дээжийн үнийг төлөх бөгөөд тухайн бүтээгдэхүүний үнийг тодорхойлох аргачлалыг санхүүгийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална. Бүтээгдэхүүний үнийг тодорхойлохдоо тухайн бүтээгдэхүүний сүүлийн зургаан сарын бөөний /зах зээлийн/ үнийг харгалзана.
--	--

	<u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/5⁶.6 дахь хэсгийг 2011 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө/</u> 5⁶.7.Шинжилгээний дүнгээр дээж нь хууль тогтоомж, стандартад заасан шаардлагыг хангаагүй, түүнчлэн тухайн бүтээгдэхүүнд давтан шинжилгээ хийсэн, хоол хүнсээр дамжих өвчний дэгдэлт гарсан тохиолдолд шинжилгээний төлбөрийг шалгуулагч этгээдээс гаргуулна. <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 5⁶.8.Хилийн мэргэжлийн хяналт шалгалтад энэ зүйл хамаарахгүй. <u>/Энэ хэсгийг 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон./</u> <u>/Энэ хэсгийн дугаарт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Дээрх 5⁵дугаар зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- Зорилгодоо хүрсэн эсэх - Практикт хэрэгжих боломж - Уялдаа холбоо

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5⁶ дугаар зүйл нь хяналт шалгалтын явцад бүтээгдэхүүнээс дээж авах ажиллагааг хуульчлан зохицуулж, нотлох баримтын чанартай мэдээллийг шинжилгээний үндсэн дээр тогтоох эрх зүйн баталгааг бүрдүүлжээ. Энэхүү зохицуулалтын зорилго нь хяналт шалгалтын шийдвэрийг бодит баримтад тулгуурлуулах, шалгуулагч этгээдийн эрхийг хамгаалах, мөн хяналтын үйл ажиллагааны ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангахад оршиж байна.

5⁶.1-д дээж авахдаа улсын байцаагч тусгай акт үйлдэх бөгөөд актын агуулгад дээж авсан хугацаа, газар, шалгуулагч этгээдийн мэдээлэл, дээж авах үндэслэл, бүтээгдэхүүний гарал үүсэл, тоо хэмжээ зэрэг нарийвчилсан мэдээллийг тусгахаар заасан нь хяналт шалгалтын баримтжуулалтыг стандартчилахад чухал ач холбогдолтой. Практикт энэ шаардлага нь дээж авах ажиллагааг дур зоргоор хэрэгжүүлэхээс сэргийлж, маргаан үүссэн тохиолдолд нотлох баримтын эх сурвалж болох нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Түүнчлэн актын агуулга тодорхой байх нь лабораторийн шинжилгээний үнэн зөв байдал, мөрдөн тогтоох үйл ажиллагааны уялдаанд эерэг нөлөө үзүүлдэг.

5⁶.2-т актыг гурван хувь үйлдэж, нэг хувийг шалгуулагч этгээдэд, нэг хувийг итгэмжлэгдсэн лабораторид өгөхөөр зохицуулсан нь мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, талуудын эрх тэгш оролцоог хангах ач холбогдолтой. Энэ нь захиргааны шийдвэр гаргах явцад ил тод байдлыг бэхжүүлж, хяналт шалгалтын ажиллагаанд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх институцийн суурь нөхцөл болно.

5⁶.3-т дээжийн бүрэн бүтэн байдал, ариун чанар, хадгалалт, тээвэрлэлт болон температурын горимыг хангах үүргийг улсын байцаагчид ногдуулсан нь шинжилгээний үр дүнгийн бодитой байдлыг хамгаалах үндсэн баталгаа юм. Гэсэн хэдий ч практикт хадгалалт, тээвэрлэлтийн дэд бүтэц, ялангуяа

алслагдсан бүс нутагт лабораторийн хүртээмж хангалтгүй байх нь дээжийн чанарт нөлөөлөх эрсдэлийг бий болгодог. Ийм нөхцөлд шинжилгээний дүнгийн найдвартай байдалд эргэлзээ үүсэх магадлалтай тул техникийн болон логистикийн чадавхыг тогтмол сайжруулах шаардлага ажиглагдаж байна.

5⁶.4-т шалгуулагч этгээд дээж авах явцад байлцаж, санал, гомдол гаргах эрхтэйгээр хуульчилсан нь захиргааны ажиллагаанд оролцох эрхийг бодитоор хангах чухал зохицуулалт юм. Энэ нь процедурын шударга байдлыг бэхжүүлэхийн зэрэгцээ хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг нэг талын шинжтэй болохоос сэргийлдэг.

5⁶.5-д дээж авах нь шалгуулагчийн үйлдвэрлэлийн хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх тохиолдолд шинжилгээний дараа буцаан олгохоор заасан нь аж ахуйн үйл ажиллагааг хамгаалах, эдийн засгийн хохирлыг бууруулахад чиглэсэн зохицуулалт гэж үзнэ. Харин бодит хэрэглээнд шинжилгээний хугацаа удаашрах, буцаан олголтын процесс тодорхой бус байх зэрэг нь энэ заалтын үр нөлөөг сулруулах хүчин зүйл болж болзошгүйг анхаарах шаардлагатай.

5⁶.6-д шинжилгээнд авах дээжийн үнийг хяналт шалгалтын байгууллага төлөхөөр заасан нь шалгуулагч этгээдэд санхүүгийн дарамт үүсгэхгүй байх давуу талтай. Бүтээгдэхүүний үнийг тодорхойлохдоо сүүлийн зургаан сарын бөөний буюу зах зээлийн үнийг харгалзах аргачлал нь бодит үнэлгээнд ойртох боломжийг бүрдүүлдэг. Гэсэн хэдий ч зах зээлийн үнийн хэлбэлзэл ихтэй бүтээгдэхүүний хувьд үнэлгээний маргаан үүсгэж болзошгүй.

5⁶.7-д шинжилгээний дүнгээр бүтээгдэхүүн хууль тогтоомж, стандартад нийцээгүй нь тогтоогдсон тохиолдолд шинжилгээний төлбөрийг шалгуулагч этгээдээр төлүүлэхээр заасан нь хариуцлагын зарчмыг хэрэгжүүлж буй хэлбэр юм. Энэ зохицуулалт нь аж ахуйн нэгжүүдийг чанарын хяналтаа сайжруулах, стандарт мөрдөхөд эдийн засгийн хөшүүрэг болох сайн талтай.

Нэгтгэвэл, 5⁶ дугаар зүйл нь хяналт шалгалтын нотлох баримтын тогтолцоог бэхжүүлж, шинжилгээнд суурилсан шийдвэр гаргах нөхцөлийг хангах замаар төрийн хяналтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн цогц зохицуулалт болж байна. Хэрэгжилтийн түвшинд баримтжуулалт, ил тод байдал, оролцооны зарчим харьцангуй төлөвшсөн хэдий ч лабораторийн хүчин чадал, тээвэрлэлтийн нөхцөл, аргачлалын нэгдмэл байдал зэрэг асуудлыг цаашид сайжруулах шаардлагатай юм. Иймд дээж авах ажиллагаанд тавигдах стандартын хэрэгжилтийг жигд хангах, техникийн дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх, хяналтын байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэх нь энэхүү зохицуулалтын бодит үр өгөөжийг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Түүнчлэн өмнө хийсэн судалгаанд 5⁶ дугаар зүйлийг зорилгод хүрсэн байдал, практикт хэрэгжих боломж гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн тул дурдсан шалгуурын хүрээнд дахин үнэлэх шаардлагагүй. Тус судалгааны тайланд “Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 55 дугаар зүйлийн 5⁶.6, 5⁶.7 дахь хэсгүүдийн хэрэгжилт хангалтгүй” хэмээн дурдсан. Тухайлбал, Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 5⁶ дугаар зүйлийн 5⁶.6-д Хяналт шалгалтын байгууллага шинжилгээнд авах дээжийн үнийг төлөх бөгөөд тухайн бүтээгдэхүүний үнийг тодорхойлох аргачлалыг санхүүгийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална. Бүтээгдэхүүний үнийг тодорхойлохдоо тухайн бүтээгдэхүүний сүүлийн зургаан сарын бөөний /зах зээлийн/ үнийг харгалзана” гэж заасан боловч дээжийг худалдан авах энэ зохицуулалт өнөөдрийг хүртэл хэрэгжээгүй гэжээ.

3.3. Хяналт шалгалтын талаарх бүрэн эрх (6-10 дугаар зүйл)

Үнэлэгдэх хэсэг	6 дугаар зүйл.Засгийн газрын бүрэн эрх 6.1.Хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангах талаар зохиосон ажил, түүний үр дүнг Улсын Их Хуралд жил тутам тайлагнана. 6.2.Засгийн газар, яам, агентлаг болон нутгийн захиргааны байгууллагаас хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийн биелэлтийг хангах талаар зохион байгуулж байгаа ажилд дүн шинжилгээ хийж, үр нөлөөг нь сайжруулах арга хэмжээ авна. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 6.3.Захиргааны хяналтын үр ашигтай тогтолцоо бий болгох арга хэмжээ авч, хяналт шалгалтын байгууллагуудын харилцан ажиллагааг нийтлэг зорилгод чиглүүлэн зохицуулна. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 6.4.Аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаанд дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг журмыг Засгийн газар тогтооно. <u>/Энэ хэсгийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u> 6.5.Хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ.
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - уялдаа холбоо - практикт хэрэгжих боломж - хяналтын механизм - зохицуулалтын хүрэлцээ

6 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоонд Засгийн газрын гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлж, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, дүн шинжилгээ хийх, хяналтын байгууллагуудын уялдаа холбоог зохицуулах, дотоод хяналтын нийтлэг журмыг тогтоох зэрэг бодлогын болон зохицуулалтын чиг үүргийг төвлөрүүлэн олгосон байна. Ийнхүү Засгийн газрыг хяналт шалгалтын бодлогын түвшний удирдлага, зохицуулагч субъект болгон байршуулсан агуулгатай зохицуулалт гэж үзэж болно.

Энд Засгийн газрын бүрэн эрхийг хуульчилсан нь төрийн хяналт шалгалтын бодлогын удирдлага, зохицуулалтыг гүйцэтгэх эрх мэдлийн төвшинд нэгтгэх зорилготой бөгөөд энэ нь тогтолцооны уялдаа холбоог хангах институцийн ач холбогдолтой зохицуулалт болжээ. Жил бүр хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн талаар Улсын Их Хуралд тайлагнах үүрэг ногдуулсан нь парламентын хяналтыг бэхжүүлэх, гүйцэтгэх эрх мэдлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх эерэг үр дагавартай. Мөн хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийн биелэлтэд дүн шинжилгээ хийж, үр нөлөөг сайжруулах арга хэмжээ авах, захиргааны хяналтын үр ашигтай тогтолцоог бүрдүүлэх, хяналт шалгалтын байгууллагуудын харилцан ажиллагааг

зохицуулах чиг үүргийг Засгийн газарт олгосон нь салангид хяналтын практикийг бууруулж, нэгдсэн бодлогын орчин бүрдүүлэх боломжийг нэмэгдүүлж байна. Түүнчлэн аж ахуйн нэгж, байгууллагад дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг журмыг тогтоох эрх олгосон нь урьдчилан сэргийлэх шинжтэй хяналтын механизмыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн гэж үзэж болно.

Гэсэн хэдий ч энэхүү зохицуулалтын хэрэгжилт нь тодорхой хэмжээнд ерөнхий шинжтэй байгаагаас шалтгаалан бодит үр нөлөөг хэмжихэд хүндрэл үүсгэж байна. Тухайлбал, “үр нөлөөг сайжруулах арга хэмжээ авах”, “үр ашигтай тогтолцоо бий болгох” зэрэг ойлголтууд нь хэмжигдэхүйц шалгуургүй тул хэрэгжилтийг бодитоор үнэлэх боломжийг хязгаарлаж байна. Парламентын өмнө тайлагнах зохицуулалт нь хяналтын чухал хэрэгсэл боловч тайлангийн бүтэц, үнэлгээний аргачлал, түүнийг хэлэлцэн дүгнэх механизм тодорхойгүй бол тайлагнал хэлбэрийн шинжтэй болох магадлалтай. Мөн хяналтын байгууллагуудын харилцан ажиллагааг “зохицуулах” бүрэн эрхийн хүрээ тодорхой бус байвал байгууллагуудын бие даасан байдалд нөлөөлөх, эсхүл эрх мэдлийн давхардал үүсэх эрсдэлийг үгүйсгэхгүй. Үүнээс гадна дотоод хяналтын нийтлэг журмыг бүхэлд нь Засгийн газрын батлах дэд актаар зохицуулах нь хуулиар тогтоох шаардлагатай суурь стандартыг сулруулах талтай байж болно.

Иймд уг зүйлийн хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд тайлагналын агуулгыг гүйцэтгэлийн тодорхой шалгуур үзүүлэлттэй уялдуулах, тухайлбал хяналт шалгалтын үр дүнд зөрчил буурсан эсэх, эрсдэлийн удирдлага сайжирсан эсэх зэрэг хэмжигдэхүйц индикаторыг хуульд эсхүл дагалдах зохицуулалтад тусгах нь зүйтэй. Мөн “үр ашигтай тогтолцоо” зэрэг ерөнхий ойлголтыг бодит шалгуураар тодорхойлж, хяналтын байгууллагуудын хамтын ажиллагааны хэлбэрийг (мэдээлэл солилцох систем, хамтарсан шалгалт, нэгдсэн төлөвлөлт гэх мэт) илүү нарийвчлах шаардлагатай. Дотоод хяналтын хувьд наад захын нийтлэг стандартыг хуулийн түвшинд тогтоож, харин хэрэгжилтийн журмыг Засгийн газар баталдаг байх зохистой тэнцвэрийг бий болгох нь эрх зүйн тодорхой байдлыг нэмэгдүүлнэ.

Энэ зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог бодлогын түвшинд нэгтгэн чиглүүлэх эрх зүйн суурийг бүрдүүлсэн, институцийн хувьд зөв чиглэлтэй зохицуулалт гэж дүгнэж болохоор байна. Гэвч зохицуулалт нь ерөнхий шинж давамгайлсан тул хэрэгжилтийн бодит үр нөлөө нь гүйцэтгэх эрх мэдлийн зохион байгуулалт, удирдлагын чадавхаас ихээхэн хамаарах бүтэцтэй байна. Тиймээс хэмжигдэхүйц шалгуур, илүү тодорхой хариуцлагын механизм нэмж өгснөөр энэхүү зохицуулалт нь формаль шинжээс бодит засаглалын хэрэгсэл рүү шилжих боломжтой юм.

Гэхдээ тус 6 дугаар зүйлийн хэрэгжилт бүхэлдээ хангалтгүй гэж хэлж болохгүй. Тухайлбал, 6.4 дэх хэсгийн зохицуулалт хэрэгжсэн, үүний хүрээнд Засгийн газраас тогтоол гаргаж холбогдох журмыг баталсныг дурдах хэрэгтэй. /Нийтлэг журам батлах тухай (ААНБ-ын дотоод хяналт шалгалт). 2011.11.09. Дугаар 311 Хавсралт. Аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаанд дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг журам/

Үнэлэгдэх хэсэг	7 дугаар зүйл.Яам, агентлаг болон Засгийн газраас байгуулдаг төрийн захиргааны байгууллагын бүрэн эрх 7.1.Хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх ажлыг удирдлагын эрхэлсэн салбар, харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгж
-----------------	---

	өөрийн аппаратын хэмжээнд зохион байгуулж, явц, үр дүн, биелэлтийг тогтоосон журмын дагуу Засгийн газарт мэдээлж байна. 7.2.Засгийн газраас тогтоосон нийтлэг журмыг үндэслэн харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгж өөрийн аппаратад дотоодын хяналт шалгалтыг зохион байгуулах журмыг баталж мөрдүүлнэ. 7.3.Хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийн биелэлтийг харьяа байгууллага, төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдэд хянан шалгаж, шаардлагатай бол тэдгээрийн удирдлагын илтгэл, мэдээллийг сонсоно. 7.4.Харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгжийн төрийн өмчийн эд хөрөнгийн ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалтын байдал, бүртгэл санхүүгийн үйл ажиллагаанд баримтын шалгалт хийх арга хэмжээ авна.
Шалгуур үзүүлэлт	– тодорхой байдал, – уялдаа холбоо – практикт хэрэгжих боломж – хяналтын механизм – зохицуулалтын хүрэлцээ

6 дугаар зүйлтэй уялдан 7 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог салбарын түвшинд хэрэгжүүлэх институцийн механизмыг тодорхойлсон бөгөөд яам, агентлаг болон Засгийн газраас байгуулсан төрийн захиргааны байгууллагыг хэрэгжилтийн шууд хяналт, дотоод засаглалын хяналтын гол субъект болгон байршуулсан зохицуулалт байна. Тухайлбал, хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийн хэрэгжилтийг салбарын хэмжээнд зохион байгуулах, явц болон үр дүнг Засгийн газарт мэдээлэх үүрэг хүлээлгэсэн нь босоо тайлагналын тогтолцоог бүрдүүлж, бодлогын хэрэгжилтийг төвлөрсөн байдлаар хянах боломжийг нэмэгдүүлдэг. Мөн Засгийн газраас баталсан нийтлэг журмыг үндэслэн дотоод хяналт шалгалтын журмыг баталж мөрдүүлэхээр заасан нь байгууллагын дотоод хариуцлага, удирдлагын хяналтыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх шинжтэй зохицуулалт юм.

Харьяа байгууллага, төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, шаардлагатай тохиолдолд удирдлагын мэдээллийг сонсох, төрийн өмчийн эд хөрөнгийн ашиглалт, хадгалалт, санхүүгийн үйл ажиллагаанд баримтын шалгалт хийх бүрэн эрхийг олгосон нь төрийн өмчийн удирдлагад ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх бодит үр дагавартай. Ялангуяа төрийн өмчийн үр ашиг, сахилга хариуцлагатай шууд холбогдох тул энэ зохицуулалт нь санхүү, өмчийн зөрчлийг эрт илрүүлэх, удирдлагын хяналтыг сайжруулах институцийн ач холбогдолтой гэж үзэж болно.

Гэсэн хэдий ч уг зүйлийн хэрэгжилтэд анхаарах хэд хэдэн асуудал ажиглагдаж байна. Нэгдүгээрт, “зохион байгуулж, явц, үр дүнг мэдээлэх”, “арга хэмжээ авна” зэрэг томъёолол нь ерөнхий шинжтэй тул хэрэгжилтийг хэмжих тодорхой шалгуур дутмаг байна. Үүний улмаас тайлагнал бодит үнэлгээнд суурилах бус, мэдээллийн чанартай хэлбэр төдий ажиллагаа болж хувирах эрсдэлтэй. Хоёрдугаарт, дотоод хяналтын журмыг байгууллага бүр өөрөө батлах боломж олгосон нь уян хатан байдлыг хангах боловч стандартын ялгаа үүсч, хяналтын чанар байгууллага хооронд харилцан адилгүй болох

магадлалтай. Гуравдугаарт, харьяа байгууллагад хяналт тавих чиг үүрэг нь зарим тохиолдолд аудит, мэргэжлийн хяналт зэрэг бусад хяналтын байгууллагын бүрэн эрхтэй огтлолцох эрсдэл дагуулж болзошгүй бөгөөд ингэснээр давхардсан хяналт үүсэх нөхцөл бүрдэж болно.

Иймээс хэрэгжилтийн үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд тайлагналын агуулгыг гүйцэтгэлийн тодорхой шалгууртай уялдуулах, тухайлбал бодлогын хэрэгжилтийн түвшин, илэрсэн зөрчил, авсан арга хэмжээний үр дүн зэргийг заавал тусгах шаардлага бий болгох нь зүйтэй. Мөн дотоод хяналтын наад захын нийтлэг стандартыг хуулийн түвшинд эсхүл төвлөрсөн журмаар тогтоож, байгууллагууд зөвхөн түүнд нийцүүлэн дотоод журмаа баталдаг байх нь хяналтын тогтолцооны жигд байдлыг хангана. Түүнчлэн салбарын хяналт, аудит, бусад мэргэжлийн хяналтын чиг үүргийн заагийг илүү тодорхой болгосноор давхардлыг бууруулж, захиргааны ачааллыг багасгах боломжтой.

Тэгэхээр 7 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтыг бодлогын түвшнээс байгууллагын түвшинд буулгаж, хэрэгжилтийн дотоод механизмыг бүрдүүлэхэд чиглэсэн, засаглалын хувьд логик уялдаатай зохицуулалт гэж дүгнэж болохоор байна. Гэвч зохицуулалтын ерөнхий шинж давамгайлсан байгаа тул хэрэгжилтийн бодит үр дүн нь байгууллагын удирдлагын соёл, дотоод хяналтын чадавхаас ихээхэн хамаарах төлөвтэй байна. Иймд илүү хэмжигдэхүйц шалгуур, нэгдсэн стандарт, чиг үүргийн тодорхой заагийг тусгаснаар энэхүү зүйл нь формаль тайлагналд тулгуурласан тогтолцооноос гүйцэтгэлд суурилсан хяналтын загвар руу шилжих боломжийг нэмэгдүүлнэ гэж харж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	8 дугаар зүйл. Аймаг, сум, баг, нийслэл, дүүрэг, хорооны Засаг даргын бүрэн эрх <u>/Энэ зүйлийн гарчигт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 8.1. Бүх шатны Засаг дарга дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 8.1.1. хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэртээ оршдог нийт байгууллага, аж ахуйн нэгжид тэдгээрийн харьяалал, өмчийн төрөл хэлбэрийг харгалзахгүйгээр хянан шалгах; 8.1.2. хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэртээ мэдээлэх, сурталчлах, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулж, үр дүн, биелэлтийг Засгийн газраас тогтоосон журмын дагуу дээд шатны Засаг дарга, Засгийн газарт мэдээлэх. 8.1.3. Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 27 дугаар зүйлд заасны дагуу хяналт шалгалтын чиг үүргийг гүйцэтгэх. <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмсэн./</u> 8.2. Аймаг, нийслэлийн Засаг даргын тусгай бүрэн эрх: 8.2.1. Засгийн газраас тогтоосон нийтлэг журмыг үндэслэн өөрийн болон доод шатны Засаг даргын ажлын алба,
-----------------	--

	харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгжид дотоодын хяналт шалгалтыг зохион байгуулах журмыг баталж мөрдүүлэх; 8.2.2.хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийг хэрэгжүүлж байгаа байдлыг судлах ажлыг нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд зохион байгуулж нэгтгэн, тэдгээрийг боловсронгуй болгох саналаа Ерөнхийлөгч, Засгийн газарт өргөн мэдүүлэх; 8.2.3.сум, дүүрэг, харьяа байгууллага, аж ахуйн нэгжийн төрийн өмчийн эд хөрөнгийн ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалт, бүртгэл санхүүгийн үйл ажиллагаанд баримтын шалгалт хийх арга хэмжээ авна. 8.3.Сум, дүүргийн Засаг даргын тусгай бүрэн эрх : 8.3.1.хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллагын болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг хангах талаар зохиож байгаа ажил, түүний явц, үр дүнгийн тухай нутаг дэвсгэртээ оршдог байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригчдын мэдээллийг сонсож, илтгэл сонсголыг хэлэлцэн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх талаар үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах.
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - уялдаа холбоо - практикт хэрэгжих боломж - хяналтын механизм - зохицуулалтын хүрэлцээ

8 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог нутаг дэвсгэрийн удирдлагын түвшинд хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндсийг тогтоож, бүх шатны Засаг даргыг хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих, тайлагнах чиг үүрэг бүхий субъект болгон тодорхойлсон зохицуулалт байна. Энэхүү зүйлээр Засаг дарга нарт хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар болон иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэртээ үйл ажиллагаа явуулж буй бүх байгууллага, аж ахуйн нэгжид өмчийн хэлбэр, харьяаллыг үл харгалзан хянан шалгах бүрэн эрх олгосон нь төрийн бодлогын хэрэгжилтийг орон нутагт жигд хангах институцийн нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Мөн шийдвэрийн хэрэгжилтийг мэдээлэх, сурталчлах, зохион байгуулах, үр дүнг дээд шатны байгууллагад тайлагнах үүргийг хуульчилсан нь босоо удирдлага, тайлагналын тогтолцоог бэхжүүлэхэд чиглэжээ. Аймаг, нийслэлийн Засаг даргад дотоод хяналтын журмыг батлах, хэрэгжилтийг нэгтгэн дүгнэж бодлогын санал хүргүүлэх, төрийн өмчийн ашиглалт, санхүүгийн үйл ажиллагаанд баримтын шалгалт хийх зэрэг тусгай бүрэн эрх олгосон бол сум, дүүргийн Засаг даргад байгууллагын удирдлагын мэдээллийг сонсох, үүрэг даалгавар өгөх замаар хэрэгжилтийг хангах механизмыг тусгасан байна.

Хэрэгжилтийн үр дагаврын хувьд энэ зохицуулалт нь хяналтын үйл ажиллагааг төвлөрлөөс орон нутаг руу ойртуулж, бодлогын хэрэгжилтийн талаар шуурхай мэдээлэл авах, зөрчлийг эрт илрүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх эерэг талтай. Ялангуяа нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй бүх этгээдэд хяналт тавих эрх нь төрийн шийдвэрийн нэгдмэл хэрэгжилтийг хангах давуу талтай. Мөн дотоод хяналтыг зохион байгуулах, бодлогын санал дэвшүүлэх чиг үүрэг нь орон нутгийн удирдлагыг зөвхөн хэрэгжүүлэгч бус, тодорхой хэмжээнд бодлогын эргэх холбоо бүрдүүлэгч болгон төлөвшүүлэх ач холбогдолтой.

Гэвч уг зүйлийн хэрэгжилтэд тухайлбал, өмчийн хэлбэр, харьяаллыг үл харгалзан бүх байгууллагад хяналт тавих бүрэн эрх нь онолын хувьд өргөн хүрээтэй боловч практикт хүний нөөц, мэргэжлийн чадавх, санхүүгийн боломж хүрэлцэхгүй тохиолдолд хэлбэрийн шинжтэй хяналт болж хувирах эрсдэлтэйг анхаарах хэрэгтэй байна. Мөн Засаг даргын хяналтын чиг үүрэг нь мэргэжлийн хяналтын байгууллага, аудит болон салбарын хяналттай огтлолцох магадлалтай тул чиг үүргийн давхардал, захиргааны дарамт үүсгэх боломжтой байж мэдэх юм. Түүнчлэн “хянан шалгах”, “арга хэмжээ авах”, “биелэлтийг хангуулах” зэрэг томъёолол нь эрх хэмжээний хил хязгаарыг тодорхой заагаагүй тул зарим тохиолдолд хэт өргөн хүрээгээр тайлбарлагдаж, байгууллагын бие даасан байдалд нөлөөлөх эрсдэл дагуулах, мөн тайлагналын агуулга, шалгуур тодорхойгүй хэвээр байвал мэдээлэл цуглуулах ажиллагаа бодит үнэлгээ болж чадахгүй байх магадлалтай.

Иймд зохицуулалтыг боловсронгуй болгохын тулд Засаг даргын хяналтын бүрэн эрхийн хүрээг мэргэжлийн хяналтын байгууллагын чиг үүргээс ялгаж, давхардлыг бууруулах эрх зүйн заагийг илүү тодорхой болгох шаардлагатай. Мөн орон нутгийн хяналтыг эрсдэлд суурилсан зарчимд тулгуурлан хэрэгжүүлэх, тайлагналын нэгдсэн шалгуур үзүүлэлт тогтоох нь хэрэгжилтийн бодит үр нөлөөг нэмэгдүүлнэ. Дотоод хяналтын журмын хувьд наад захын нийтлэг стандартыг төв түвшинд тодорхойлж, орон нутагт зөвхөн тухайн онцлогт нийцүүлэн хэрэгжүүлэх боломж олговол хяналтын чанарын ялгааг багасгах давуу талтай. Түүнчлэн орон нутгийн удирдлагын хяналтын чадавхыг бэхжүүлэх сургалт, арга зүйн дэмжлэгийг тогтолцооны түвшинд шийдвэрлэх нь зүйтэй.

8 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоог нутаг дэвсгэрийн удирдлагатай уялдуулж, бодлогын хэрэгжилтийг газар дээр нь хангах эрх зүйн боломжийг бүрдүүлсэн ач холбогдолтой зохицуулалт гэж дүгнэж болно. Гэсэн хэдий ч бүрэн эрхийн хүрээ өргөн, томъёолол харьцангуй ерөнхий байгаа нь хэрэгжилтийн үр нөлөөг орон нутгийн удирдлагын чадавхаас хэт хамааралтай болгох талтай. Иймээс чиг үүргийн тодорхой зааг, хэмжигдэхүйц тайлагнал, нэгдсэн стандарт зэрэг механизмыг нарийвчлан тусгаснаар энэхүү зохицуулалт нь орон нутгийн хэлбэрийн хяналтаас бодит гүйцэтгэлд суурилсан хяналтын тогтолцоо руу шилжих боломжийг нэмэгдүүлэх талтай.

Үнэлэгдэх хэсэг	9 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрх <u>/Энэ зүйлийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.Хяналт шалгалтын байгууллага дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.1.хуульд заасны дагуу хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх эрх зүйн акт, техникийн зохицуулалт, стандартын биелэлтэд хяналт тавих; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.2.хяналт шалгалтын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санг хөтлөх; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u>
-----------------	--

	9.1.3.хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх доод шатны нэгж, улсын байцаагчийг мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.4.хяналт шалгалтын мэргэшсэн ажилтан бэлтгэх, давтан сургах, тэдний ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааг хангах ажлыг хууль тогтоомжийн хүрээнд зохион байгуулах; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.5.хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх эрх зүйн акт, техникийн зохицуулалт, стандарт, тэдгээрийг үндэслэн төрийн эрх бүхий байгууллагаас нийтээр дагаж мөрдөхөөр тогтоосон журмыг хэрхэн хэрэгжүүлж байгааг судлан нэгтгэж, холбогдох хууль тогтоомж, шийдвэрийг боловсронгуй болгох саналаа төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлэх; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.1.6.хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх. <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.Хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллага энэ хуулийн 9.1-д зааснаас гадна дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: <u>/Энэ хэсэгт 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.1.хяналт шалгалт явуулахтай холбогдсон журам, заавар, маягт, аргачлал, техникийн ерөнхий шаардлага, хяналтын хуудсыг хууль тогтоомж болон энэ хуулийн 5.19-д заасан нийтлэг журамд нийцүүлэн батлах; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.2.эрхэлсэн асуудлын хүрээнд хамаарах хяналт шалгалтын байгууллага, улсын байцаагчийг мэргэжил, арга зүй, зохион байгуулалтын удирдлагаар хангах; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.3.хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх эрх зүйн акт, техникийн зохицуулалт, стандарт, тэдгээрийг үндэслэн төрийн эрх бүхий байгууллагаас нийтээр дагаж мөрдөхөөр тогтоосон журмыг хэрхэн хэрэгжүүлж байгааг судлан нэгтгэж, холбогдох хууль тогтоомж, шийдвэрийг боловсронгуй болгох саналаа холбогдох байгууллагад хүргүүлж, жилд нэг удаа Засгийн газарт танилцуулах; <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.4.шаардлагатай бол хуульд заасны дагуу хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх эрх зүйн акт, техникийн зохицуулалт, стандартын биелэлтэд хяналт тавих;
--	---

	<u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.2.5.хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх. <u>/Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.3.Энэ хуулийн 9.2.1-д заасан журам, заавар, хяналт шалгалтын үйл ажиллагаатай холбогдсон хууль тогтоомж болон эрх зүйн бусад актын жагсаалт нь олон нийтэд нээлттэй, хүртээмжтэй байна. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.4.Хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллагын хяналт шалгалтын чиг үүргийг эрхлэх асуудлынх нь хүрээнд хамаарах төрийн захиргааны болон мэргэжлийн байгууллагад шилжүүлж болно. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.5.Хяналт шалгалтын байгууллага улсын болон орон нутгийн төсөвт орлого оруулах үүрэг хүлээхгүй. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 9.6.Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай хуулийн 16.3.2-т заасан мэдээллийг бүрдүүлнэ. <u>/Энэ хэсгийг 2023 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн хуулиар нэмсэн./</u> <u>/Энэ хэсэг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулалтаар хасагдсан./</u> <u>/Дээрх 9 дүгээр зүйлийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - уялдаа холбоо - практикт хэрэгжих боломж - хяналтын механизм - зохицуулалтын хүрэлцээ

9 дүгээр зүйлд хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрхийг тодорхой зааж, хууль тогтоомж, стандарт, техникийн зохицуулалт, мэргэшсэн хүний нөөцийн удирдлага, мэдээллийн нэгдсэн сан, тайлагнал, удирдлагын арга зүй зэрэг олон чиглэлд эрх мэдлийг нэгтгэсэн нь хяналт шалгалтын байгууллагын үйл ажиллагааг зохион байгуулах, удирдах, дотоод зохицуулалтыг хангахад оновчтой бөгөөд хэрэгжилтийг уялдан гүйцэтгэх боломжийг бүрдүүлдэг. Хяналт шалгалтын байгууллагын эрх мэдэл нь стандарт, журам, техникийн зохицуулалтыг мөрдүүлэх, доод шатны нэгж, улсын байцаагчийг удирдах, сургалт, мэргэшлийн баталгааг хангах, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох саналыг гаргах зэрэг олон чиглэл бүхүй зохицуулалттай байна. Мөн олон нийтэд нээлттэй тайлагнах зохицуулалт, Засгийн газарт жил бүр танилцуулах механизм нь ил тод байдлыг хангах, хяналт шалгалтын үр дүнгийн хариуцлагыг дээшлүүлэх ач холбогдолтой.

Хэдийгээр бүрэн эрх нь өргөн хүрээтэй бөгөөд олон чиг үүргийг хамардаг ч “хуульд заасан бусад бүрэн эрх” зэрэг ерөнхий томьёолол нь тодорхой бус, хэт өргөн хүрээ үүсгэх эрсдлийг дагуулж байна. Хяналтын чиг үүргийг бусад байгууллагад шилжүүлэх зохицуулалт нь зарим тохиолдолд хяналтын тогтолцоог бутаргах магадлалтай. Мэргэшсэн ажилтан бэлтгэх, удирдах эрх мэдэл нь бодит нөөц, хүний нөөцийн тогтвортой байдалд тулгуурлах шаардлагатай бөгөөд хэрэв нөөц хангалтгүй бол хяналт шалгалтын үр дүн буурах эрсдэлтэйг анхаарах шаардлагатай.

9 дүгээр зүйлд хяналт шалгалтын байгууллагын бүрэн эрхийг өргөн хүрээнд зохицуулснаар хяналтын үйл ажиллагааг системтэй, зохион байгуулалттай хэрэгжүүлэх үндэс бүрдсэн гэж үзэж болно. Гэвч тодорхой бус ерөнхий томьёолол, удирдлага шилжүүлэх, хүний нөөцийн боломжийн хязгаарлалт зэрэг асуудлуудыг анхаарч, хэрэгжилтэд зориулсан тодорхой арга хэмжээг хуульчилснаар хяналт шалгалтын үр нөлөө, ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Хэрэгжилтийг заалт тус бүрээр товч задалбал:

9.1.1. *Хууль тогтоомж, нийтээр дагаж мөрдөх эрх зүйн акт, техникийн зохицуулалт, стандартын биелэлтэд хяналт тавих* - Эрх зүйн тодорхой байдал хангалттай бөгөөд хууль, стандарт, техникийн зохицуулалтын хүрээнд үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх боломжтой. Практикт хэрэглэхэд асуудал гарах гол эрсдэл нь мөрдөлт, стандартын шинэчлэл, нэгдсэн хяналтын аргачлал хангалтгүй байх явдал юм. Ерөнхийдөө хяналтын үндсэн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай эрх мэдлийг хангаж байна гэж дүгнэх үндэстэй байна. Гэхдээ хяналтын аргачлалыг стандартчилах шаардлагатай.

9.1.2. *Хяналт шалгалтын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санг хөтлөх* - Эрх зүйн тодорхой байдал дунд зэрэг, практикт хэрэглэх боломж нь өндөр боловч мэдээллийн чанар, хүртээмж, нэгдсэн системийн ачаалал, техникийн чадавх зэрэг хүчин зүйлээс хамаарна. Мэдээллийн сангийн бүтцийг боловсронгуй болгох, өгөгдлийн чанар, хүртээмжийг баталгаажуулах, программ хангамж, нөөцийн хувьд тогтвортой байлгах нь чухал. Мэдээллийн нэгдсэн сан нь хяналт шалгалтыг ил тод, үр дүнтэй болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

9.1.3. *Доод шатны нэгж, улсын байцаагчийг мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах* - Эрх зүйн тодорхой хангалттай, практикт хэрэгжих боломж нь мэргэжил, сургалтын түвшнээс шууд хамаарна. Сургалт, мэргэшлийн баталгаажилт, удирдлагаар хангах тогтолцоог хуульчилж, санхүүжилт, нөөцийг хангах шаардлагатай.

9.1.4. *Мэргэшсэн ажилтан бэлтгэх, давтан сургах, нөхцөл, нийгмийн баталгааг хангах* - Энэ заалт нь хүний нөөцийн чадавхийг нэмэгдүүлэх, хяналт шалгалтын чанар, үр дүнг сайжруулах зорилготой. Эрх зүйн тодорхой байдал хангалттай, практикт хэрэгжих боломж нь хүний нөөцийн тоо, сургалтын чанар, санхүүжилтээс хамаарна. Сургалтын тогтмол хөтөлбөр, нийгмийн баталгааг хуульчилж, ажилтны тогтвортой байдлыг хангах нь чухал. Хяналт шалгалтын мэргэжилтний чадавхийг тасралтгүй сайжруулахад дэм өгөх чухал зохицуулалт мөн.

9.1.5. *Хууль тогтоомж, стандартын мөрдөлтийг судлан, санал боловсруулж төрийн захиргаанд хүргүүлэх* - Хяналт шалгалтын байгууллагад хууль тогтоомж, стандартыг сайжруулах санал боловсруулах эрх мэдлийг олгосноор хууль эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах, бодлогын үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой заалт. Эрх зүйн тодорхой байдал

хангалттай, практикт хэрэглэх боломж нь судалгааны нөөц, аналитик чадавхаас хамаарна.

9.2.1-9.2.5. *Хяналт шалгалтын аргачлал, удирдлага, тайлагнал, биелэлтэд хяналт тавих бүрэн эрх* - Эдгээр заалтууд нь хяналт шалгалтын үйл ажиллагааны жигд, оновчтой хэрэгжилтийг хангах, журмуудыг стандартчилах, тайлагнал, олон нийтэд мэдээлэх, доод шатны нэгжийг удирдах эрх мэдлийг нэгтгэдэг. Эрх зүйн тодорхой байдал хангалттай, практикт хэрэглэх боломж нь удирдлага, мэдээллийн сангийн хүртээмж, хүний нөөцийн чадавхаас шууд хамаарна. Тайлагналын хугацаа, мэдээллийн хүртээмжийг баталгаажуулж, доод шатны нэгжүүдэд удирдлага, сургалтын тогтолцоог илүү нэгдсэн, үр дүнтэй болгох шаардлагатай бөгөөд хяналт шалгалтын удирдлагын тогтолцоог сайжруулж, үр дүнгийн хариуцлагыг дээшлүүлэх ач холбогдолтой.

9.3-9.5. *Ил тод байдал, эрх мэдэл шилжүүлэх, санхүүгийн хараат бус байдал* - Хяналт шалгалтын байгууллагын үйл ажиллагааг олон нийтэд ил тод болгож, хяналтын үр дүнг үнэн зөв тайлагнах, төсөвт хараат бус байлгах зохицуулалт юм. Эрх зүйн тодорхой байдал хангалтгүй, практикт хэрэгжих боломж нь мэдээллийн хүртээмж, тайлагналын зохицуулалтаас хамаарна. Тайлагналын тогтолцоог илүү хяналттай, хүртээмжтэй болгох, мэдээллийн нэгдсэн сангийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Энд анхаарах бас нэг зүйл бий. 9.4 дэх хэсэгт Хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллагын хяналт шалгалтын чиг үүргийг эрхлэх асуудлынх нь хүрээнд хамаарах төрийн захиргааны болон мэргэжлийн байгууллагад шилжүүлж болно гэж зохицуулсан нь чиг үүргийн давхардал, уялдаагүй байдлыг бий болгох эрсдэлтэй. Практикт ийм эрсдэл бодитоор үүссэнийг “Засгийн газарт чиглэл өгөх тухай” УИХ-ын 2025 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн 114 дүгээр тогтоолыг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай тогтоолын танилцуулгад ...Хяналт шалгалтын чиг үүрэг хэт салангид, давхардсан, уялдаагүй байдал үүссэн байна... гэж дурдсанаас харж болно. Тухайлбал, дээрхтэй холбоотойгоор ...салбарын хяналт шалгалтуудын давхардал нэмэгдсэн бөгөөд хяналт шалгалтын нэг объектод нэг байгууллагаас болон хэд хэдэн яам, орон нутгийн хяналтын байгууллагаас хяналт шалгалтыг тус тусдаа олон удаагийн давтамжтай давхардуулан хийсэн байна. Жишээлбэл: “Эрдэнэт үйлдвэр” ТӨҮГ-т 2023 онд 10 байгууллагаас 36 удаагийн хяналт шалгалт, 2024 онд 9 байгууллагаас 33 удаагийн хяналт шалгалт, “Дарханы төмөрлөгийн үйлдвэр”-т 2023 онд 7 байгууллагаас 14 хяналт шалгалт, 2024 онд 5 байгууллагаас 16 хяналт шалгалт тус тус хийжээ. Үүнтэй холбоотойгоор хяналт шалгалтын чиг үүрэг хэт салангид, давхардсан, уялдаагүй байдал мөн үүссэн. Монгол Улсын хамгийн чухал хяналт болох хүнсний аюулгүй байдлын 48 хяналт 8-н өөр байгууллагад харьяалагдаж байгааг тус танилцуулгад мөн тэмдэглэсэн байна. Жишээлбэл: Стандарчлал, хэмжил зүйн газар, Эрүүл мэндийн яам, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яам, Боловсролын яамнаас нэг чиглэлээр 4-н газраас дүгнэлт авдаг байна.

Энэхүү чиг үүргийн давхардал, уялдаа холбооны асуудал зөвхөн энэ зүйлээр хязгаарлагдахгүй, бусад зүйл, хэсэгт тухайлбал хуулийн 10.3, 10.4 дэх хэсэгт буй зохицуулалттай шууд холбогдоно. Өөрөөр хэлбэл 2022 оны өөрчлөлтөөр нэгдмэл тогтолцоог үгүй болгосон тул дагаж орсон нэмэлт, өөрчлөлтүүдийн уялдаа холбоо ийнхүү алдагдахад хүрсэн гэж дүгнэхэд хүрч байна.

9.6. *Нийгмийн даатгалын мэдээллийг бүрдүүлэх* - Эрсдэлд суурилсан хяналт шалгалтын үндсэн мэдээллийг хангах, статистик, мэдээллийн сангийн үндэс суурийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой. Эрх зүйн тодорхой байдал дунд

зэрэг, практикт хэрэгжих боломж нь мэдээллийн нягтрал, чанар, өгөгдлийн хүртээмжээс хамаарна. Мэдээллийн санг нэгтгэх, өгөгдлийн чанарыг баталгаажуулах, тайлан, судалгаанд хэрэглэх журмыг хуульчилж тогтвортой болгох явдал чухал.

Энэ зүйлийг бүхэлд нь ажиглавал “Хуульд заасан бусад бүрэн эрх” гэсэн ерөнхий томъёоллыг тодорхой, хэмжигдэхүйц байдлаар тодорхойлох, доод шатны нэгж, улсын байцаагчид эрх мэдэл шилжүүлэх механизм, хяналтын тайланг стандартчилах, тодорхой хугацаанд биелүүлэх журмыг баталгаажуулах, мэргэшсэн ажилтны нөөц, сургалтын төлөвлөгөө, нийгмийн баталгааг хангах бодлогыг тодорхой, хэрэгжихүйц байдлаар хуульчилж, санхүүжилт, нөөцийг зохих түвшинд баталгаажуулах, тайлан, мэдээллийн ил тод байдал, олон нийтэд нээлттэй хандалт, мэдээллийн сангийн хүртээмжийг сайжруулах зэрэг хэд хэдэн анхаарах шаарлагатай асуудлууд бий.

Үнэлэгдэх хэсэг	10 дугаар зүйл.Улсын байцаагч, түүний нийтлэг бүрэн эрх <u>/Энэ зүйлийн гарчигт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 10.1.Мэргэжлийн хяналтыг хэрэгжүүлэх төв байгууллагад улсын ерөнхий байцаагч, салбарын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч, орон нутгийн байгууллагад бүсийн улсын ахлах байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч ажиллана. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан/</u> 10.2.Мэргэжлийн хяналтыг хэрэгжүүлэх төв байгууллагын даргыг Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 18^д дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу Ерөнхий сайд томилж, чөлөөлнө. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2011 оны 12 дугаар сарын 23-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/</u> <u>/Энэ хэсгийг 2017 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 10.3.Мэргэжлийн хяналтыг хэрэгжүүлэх төв байгууллагын дарга нь мэргэжлийн хяналтын улсын ерөнхий байцаагч байна. Ерөнхий байцаагчийн эрхийг Засгийн газар олгоно. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон./</u> 10.4.Хяналт шалгалтыг салбарын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч хэрэгжүүлнэ. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u> 10.5.Салбарын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагчийн эрхийг эрхлэх асуудлынх нь
-----------------	--

	хүрээнд тухайн салбарын хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг хамаарч байгаа Засгийн газрын гишүүн Засгийн газраас баталсан журмын дагуу олгож, цуцална. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 10.6.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллагын хяналт шалгалтын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын нэгжийн дарга нь салбарын улсын ерөнхий байцаагч байна. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 10.7.Хяналт шалгалтын байгууллагад улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч ажиллана. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u> 10.8.Улсын байцаагч нь Засгийн газраас загварыг нь баталсан, уг улсын байцаагчийг томилох эрх бүхий албан тушаалтнаас олгосон албаны болон хувийн дугаар бүхий үнэмлэх, тэмдэг, түүнчлэн албан шаардлага, дүгнэлт, акт, торгуулийн хэвлэмэл хуудас хэрэглэнэ. 10.9.Улсын байцаагч дараахь нийтлэг бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсэгт 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/</u> 10.9.1.хууль тогтоомжоор болон түүнийг үндэслэн төрийн эрх бүхий байгууллагаас удирдлагын тодорхой салбарт нийтээр дагаж мөрдөхөөр тогтоосон тусгай журмын биелэлтэд хяналт тавих; 10.9.2.хяналт шалгалт хийх объектод саадгүй нэвтрэн орох; 10.9.3.холбогдох байгууллагатай нь төхирөлцөн зөхих мэргэжлийн хүмүүсийг хяналт шалгалтын ажилд татан өрөлцуулах, шаардлагатай асуудлыг магадлах зорилгоор лабораторийн буюу магадлан шинжилгээг мэргэжлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлэх; <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон/</u> 10.9.4.хяналт шалгалтын ажилд шаардлагатай мэдээ, судалгаа, тайлбар, тодорхойлолт, бусад баримт бичгийг холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтнаас үнэ төлбөргүй гаргуулан авах; 10.9.5.бүтээгдэхүүний дээж, загварыг тэмдэглэл үйлдэн захиргааны хяналтын эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон тоо, хэмжээгээр үнэ төлбөргүй авах, шинжлүүлэх; <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон/</u> 10.9.6.байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдийн хууль бусаар өлсөн орлого, эд хөрөнгийг акт үйлдэж улсын орлогод оруулах, мөн бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх
--	--

	асуудлыг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу шийдвэрлэх; <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон/</u> 10.9.7.хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд шууд буюу шууд бусаар хор хохирол учруулж байгаа буюу учруулж болох нь зохих ёсоор нотлогдсон, түүнчлэн осол аюул гарч болох тохиолдолд холбогдох ажил, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, үйл ажиллагааг бүхэлд нь буюу хэсэгчлэн уг зөрчлийг арилгах хүртэл түр зогсоох, шаардлагатай зүйлийг ариутгах, хоргүйжүүлж цэвэршүүлэх, тухайн барилга байгууламж, машин, тоног төхөөрөмжийн ашиглалтыг зогсоох, холбогдох бүтээгдэхүүнийг худалдах, борлуулахыг хориглох, устгах буюу зохих шаардлагад харшлахгүй бол өөр зориулалтаар ашиглах шийдвэр гаргах, энэ тухай олон нийтэд зарлан мэдээлэх. Энэ шийдвэрийг биелүүлээгүй тохиолдолд хуульд өөрөөр заагаагүй бол тухайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээг бүрмөсөн зогсоож тухай шийдвэр гаргах; <u>/Энэ заалтад 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/</u> 10.9.8.хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлыг таслан зогсоох, түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн, албан тушаалтанд шаардлага тавьж, хугацаатай үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах; <u>/Энэ хэсэгт 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан/</u> 10.9.9.ноцтой осол аюул гарсан, хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирсон их хэмжээний хохирол учирсан тохиолдолд болон илэрсэн зөрчил нь гэмт хэргийн шинжтэй бол шалгалтын акт, холбогдох баримт бичгийг эрх бүхий байгууллагад шилжүүлэх; <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон/</u> 10.9.10.улсын байцаагч нь хууль тогтоомжийг чанд сахих, хөндлөнгийн нөлөөнд үл автан албан үүргээ үнэнчээр гүйцэтгэх, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтны хууль ёсны ашиг сонирхол, нэр төрийг хүндэтгэх, өөртэйгээ болон эхнэр, нөхөр, гэр бүлийн бусад гишүүн, садан төрлийн хүмүүст холбогдох асуудлыг шалгах аас татгалзах, хяналт шалгалтыг бүрэн гүйцэд хийх үүрэгтэй; 10.9.11.улсын байцаагч хийсэн хяналт шалгалт, гаргасан дүгнэлт, бичсэн танилцуулга, албан шаардлага, тоо, баримтын үндэслэл, нотолгооны үнэн зөвийг бүрэн хариуцах; 10.9.12.хуульд заасны дагуу Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага оногдуулах; <u>/Энэ заалтад 2015 оны 12 дугаар сарын 4-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/</u> 10.9.13.хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх.
--	--

	10.10.Улсын байцаагчийн тодорхой бүрэн эрхийг холбогдох хууль тогтоомжоор тогтооно. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 10.11.Аймаг, нийслэлийн мэргэжлийн хяналтын газрын даргыг төрийн хяналт шалгалтын байгууллагад 3-аас доошгүй жил ажиллаж байгаа төрийн албан хаагчдаас Төрийн албаны тухай хуулийн 25, 26, 27 дугаар зүйлд заасны дагуу сонгон шалгаруулж төмийнэ. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчингүй болсонд тооцсон./</u> <u>/Энэ хэсгийг 2006 оны 12 дугаар сарын 22-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u> <u>/Энэ хэсгийг 2017 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 10.12.Салбарын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч энэ хуулийн 10.9-д заасан нийтлэг бүрэн эрхээс гадна дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 10.12.1.холбогдох байгууллагатай тохиролцон зохих мэргэжлийн хүмүүсийг хяналт шалгалтын ажилд татан оролцуулах, шаардлагатай асуудлыг магадлах зорилгоор лабораторийн буюу магадлан шинжилгээг мэргэжлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлэх; 10.12.2.аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэний хууль бусаар олсон орлого, эд хөрөнгийг акт үйлдэж улсын орлого болгох, түүнчлэн бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх асуудлыг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу шийдвэрлэх; 10.12.3.энэ хуулийн 10.9.7-д заасан шийдвэрийг биелүүлээгүй тохиолдолд хуульд өөрөөр заагаагүй бол улсын байцаагчийн шийдвэрийг шүүхээр баталгаажуулан албадан гүйцэтгүүлэх, эсхүл тухайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээг бүрмөсөн зогсоох тухай санал, дүгнэлтээ холбогдох байгууллагад тавьж шийдвэрлүүлэх; 10.12.4.ноцтой осол аюул гарсан, хүний амь нас, эрүүл мэнд хохирсон, их хэмжээний хор хохирол учирсан тохиолдолд болон илэрсэн зөрчил нь гэмт хэргийн шинжтэй бол шалгалтын акт, холбогдох баримт бичгийг эрх бүхий байгууллагад шилжүүлэх; 10.12.5.төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус, урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтын удирдамжийг батлах; <u>/Энэ заалтад 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан./</u> 10.12.6.улсын байцаагчийн үйл ажиллагаа болон хяналт шалгалттай холбогдуулан гаргасан гомдлыг хянан шийдвэрлэх. <u>/Энэ хэсгийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
--	---

	10.13.Энэ хуулийн 10.12.2, 10.12.3-т заасан бүрэн эрхийг улсын ахлах байцаагчгүй суманд сумын улсын байцаагч хэрэгжүүлнэ. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ хэсгийг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - уялдаа холбоо - практикт хэрэгжих боломж - хяналтын механизм - зохицуулалтын хүрэлцээ

10 дугаар зүйл нь улсын байцаагчийн эрх үүргийг тодорхойлж, хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх, хууль тогтоомж, төрийн эрх бүхий байгууллагын шийдвэрийг биелүүлэх, байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрхийг хуульчилсан. Хуульд заасан эрх үүрэг нь салбарын улсын ерөнхий байцаагч, ахлах байцаагч, улсын байцаагч зэрэг албан тушаалтан бүрт харгалзах заалттай бөгөөд зарим заалт нь 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар шинэчлэгдсэн байна.

Хяналт шалгалтыг салбарын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч хэрэгжүүлнэ. Тэдний эрхийг тухайн салбарын хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх чиг үүрэг хамаарч байгаа Засгийн газрын гишүүн, Засгийн газраас баталсан журмын дагуу олгож, цуцална. Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн захиргааны төв байгууллагын хяналт шалгалтын чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын нэгжийн дарга нь салбарын улсын ерөнхий байцаагч байх бөгөөд хяналт шалгалтын байгууллагад улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч ажиллахаар зохицуулжээ.

Байцаагч нь Засгийн газраас баталсан загварын үнэмлэх, тэмдэг, албан шаардлага, дүгнэлт, акт, торгуулийн хэвлэмэл хуудас ашиглах бөгөөд энэ нь байцаагчийн эрхийг баталгаажуулах, албан үүргийг зөв биелүүлэхэд шаардлагатай нөхцөл юм.

Байцаагч нь хууль тогтоомж болон төрийн эрх бүхий байгууллагаас удирдлагын тодорхой салбарт нийтээр дагаж мөрдөхөөр тогтоосон тусгай журмын биелэлтэд хяналт тавих, хяналт шалгалт хийх объектод саадгүй нэвтрэх, шаардлагатай баримт бичгийг үнэ төлбөргүй гаргуулан авах эрхтэй. Мөн хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд учирч болох хор хохирлыг таслан зогсоох, шаардлагатай арга хэмжээг авах, холбогдох бүтээгдэхүүнийг устгах, борлуулахыг хориглох, эсвэл өөр зориулалтаар ашиглах зэрэг шийдвэрийг гаргаж, олон нийтэд мэдээлэх боломжтой. Хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлыг таслан зогсоох, түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн, албан тушаалтанд хугацаатай үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах эрхтэй. Байцаагч хууль тогтоомжийг чанд сахиж, хөндлөнгийн нөлөөнд автахгүй, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтны хууль ёсны ашиг сонирхол, нэр төрийг хүндэтгэх, өөртэйгээ болон гэр бүлийн бусад гишүүн, садан төрлийн хүмүүст холбогдох асуудлыг шалгах аас татгалзах, хяналт шалгалтыг бүрэн гүйцэд хийх үүрэгтэй. Гаргасан акт, дүгнэлт, албан шаардлага, баримт бичгийн үнэн зөвийг бүрэн хариуцна. Мөн хуульд заасны дагуу Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлагыг оногдуулна.

Салбарын улсын ерөнхий байцаагч, ахлах байцаагч нь дээрх нийтлэг бүрэн эрхээс гадна холбогдох байгууллагатай тохиролцон мэргэжлийн хүмүүсийг хяналт шалгалтын ажилд татан оролцуулах, лабораторийн шинжилгээ хийх, хууль бусаар олсон орлого, эд хөрөнгийг акт үйлдэж улсын орлого болгох, бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, 10.9.7-д заасан түр зогсоох шийдвэрийг биелүүлээгүй тохиолдолд шүүхээр баталгаажуулан албадан гүйцэтгүүлэх, эсхүл үйл ажиллагааг бүрмөсөн зогсоох саналыг холбогдох байгууллагад тавих, ноцтой осол, хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан болон гэмт хэргийн шинжтэй зөрчил гарсан тохиолдолд акт, баримт бичгийг эрх бүхий байгууллагад шилжүүлэх, төлөвлөгөөт болон төлөвлөгөөт бус урьдчилан сэргийлэх хяналт шалгалтын удирдамжийг батлах, байцаагчийн үйл ажиллагаа болон хяналт шалгалттай холбоотой гомдлыг шийдвэрлэх зэрэг эрхүүдийг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр эрхийн хүрээ нь ахлах байцаагчгүй суманд сумын улсын байцаагчид хамаарах аж.

Үүнтэй холбоотойгоор байцаагчийн нийтлэг бүрэн эрх практикт хэрхэн хэрэгжиж байгааг өмнө гарсан судалгаанд ялангуяа 10.9.1, 10.9.2, 10.9.4, 10.9.7, 10.9.8, 10.9.10, 10.9.11, 10.9.12-д заасан бүрэн эрхийн хэрэгжилтэд тодорхой бодит хүндрэлүүд үүссэнийг тогтоосон байна. Мөн эдгээр зохицуулалтуудыг бусад хуулийн хэм хэмжээтэй давхардуулан хуульчилсныг ч хөндсөн байдаг. Тиймээс энд давхардуулахгүйн үүднээс дараах шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээгээр жишээ болгон авч үзье.

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 10.9.8-д “хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлыг таслан зогсоох, түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн, албан тушаалтанд шаардлага тавьж, хугацаатай үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах,” гэж заасан нь шийтгэл оногдуулахаас өмнө заавал урьдчилан албан шаардлага өгөх үүргийг бий болгож байна уу, шууд шийтгэл оногдуулах боломжийг үгүйсгэж байна уу? үгүй юу? гэдэг нь эргэлзээтэй байна. Энэ хүрээнд тус хэм хэмжээг тайлбарлан хэрэглэж буй нөхцөл байдлыг судалж үзье. Уг заалт нь Захиргааны ерөнхий хуульд заасан захиргааны үйл ажиллагаа хуульд үндэслэх, зорилгодоо нийцсэн байх, үндэслэл бүхий байх зарчмуудтай салшгүй уялдаатай бөгөөд хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлж буй субъектийн эрх мэдлийг хязгаарлах, хяналт шалгалтад хамрагдаж буй этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах баталгаа болох агуулгатай.

Шүүхийн шийдвэр 1 (Улсын Дээд шүүхийн тогтоол. 2023 оны 04 сарын 03 өдөр. Дугаар 001/ХТ2023/0025. Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан. https://shuukh.mn/single_case/3044?daterange=2023-01-01%20-%202026-02-01&id=3&court_cat=3&bb=1):

Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын улсын байцаагч Улсын байцаагч М.Д-аас “С” ХХК-ийн “И**” салбарт 2022 оны 08 дугаар сарын 17-ны өдөр шалгалт хийн “бараа үнэ болон лангууны үнэ зөрсөн” гэх асуудлыг шалгаад, 2022 оны 08 дугаар сарын (өдрийг нь 22 гэж) ***** дугаартай шийтгэлийн хуудсаар “С” ХХК нь ... хэрэглэгчдэд үнэн зөв, бодит мэдээллээр хангаагүй нь холбогдогчийн мэдүүлэг, хяналт шалгалтын тэмдэглэл, гэрэл зураг зэрэг нотлох баримтаар нотлогдон тогтоогдож, уг үйлдсэн зөрчилд Зөрчлийн тухай хуулийн 10.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-д зааснаар 5,000,000 (таван сая) төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулсан байна.

С ХХК нь дээрх шийдвэрийг эс зөвшөөрч Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль, Өрсөлдөөний тухай хуульд зааснаар хариуцагч хяналт шалгалтын үед илэрсэн алдааг шууд зөрчилд тооцон зөрчлийн арга хэмжээ авах бус, зөрчлийг арилгуулах албан шаардлага хүргүүлэн, биелэлтийг хангуулан ажиллаж

гүйцэтгэлийн шалгалт хийж хяналт тавьж ажиллах бүрэн боломжтой байсан. Гэвч тухайн байцаагч энэ талаар огт харгалзан үзээгүй шууд зөрчилд тооцон шийтгэл оногдуулах шийдвэр гаргасныг анхан шатны шүүх харгалзан үзээгүйг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй байна. Иймд, шийтгэлийн хуудсыг хүчингүй болгож өгнө үү гэж гомдол гаргажээ.

Анхан болон давж заалдах шатны шүүх хяналт шалгалтын үед зөрчлийг арилгуулах албан шаардлага, хүргүүлэн биелэлтийг хангуулан ажиллах боломжтой байсан эсэх асуудалд хууль зүйн дүгнэлт хийгээгүй бөгөөд “С х” ХХК-ийн гомдлыг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн.

Харин хяналтын шатны шүүх “Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.9.8-д “хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлыг таслан зогсоох, түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн, албан тушаалтанд шаардлага тавьж, хугацаатай үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах” бүрэн эрхийг улсын байцаагч хэрэгжүүлэн ажиллахаар заасны дагуу хариуцагчаас хяналт шалгалтын явцад илэрсэн алдаа дутагдлыг арилгах боломжтой тохиолдолд шууд шийтгэлийн арга хэмжээ авахаас урьдаж үүрэг даалгавар өгч, түүнийг арилгах арга хэмжээ авч болох талаар зохицуулалттай бөгөөд хариуцагчаас хуулиар олгосон эрхийг хэрэгжүүлэн хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангуулан ажиллах нь түүний үндсэн үүрэг юм. Хариуцагчаас хяналт шалгалтын явцад илэрсэн “А т” ХХК-ийн дээдийн дээд гурилын лангууны үнэ, кассын үнэ зөрүүтэй тохиолдолд түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох этгээдэд шаардлага тавьж (үүрэг даалгавар өгөх байдлаар), уг зөрчлийг нэн даруй арилгуулах арга хэмжээ авч болохоор хуульд заасан эрхээ хэрэгжүүлэлгүйгээр шууд шийтгэл оногдуулсан нь үндэслэлгүй, энэ талаарх гомдол гаргагчийн “... хариуцагч хяналт шалгалтын үед илэрсэн алдааг арилгуулах албан шаардлага хүргүүлэн, биелэлтийг хангуулан ажиллах боломжтой байсан” гэж тайлбарлаж, гомдлыг хангаж шийдвэрлэжээ.

Шүүхийн шийдвэр 2 (Улсын дээд шүүхийн Тогтоол. 2023 оны 02 сарын 20 өдөр. Дугаар 001/ХТ2023/0012. Монгол Улсын шүүхийн шийдвэрийн цахим сан. https://shuukh.mn/single_case/2896?daterange=2023-01-01%20-%202026-02-01&id=3&court_cat=3&bb=1):

Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын Улсын байцаагч Б.Э*****ийн 2022 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдрийн “Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх зөрчилд шийтгэл оногдуулах тухай” **** дугаар шийтгэлийн хуудсаар “С э С В Э” ХК нь ... барааны талаар үнэн зөв бодит мэдээллээр хэрэглэгчийг хангах үүргээ биелүүлээгүй нь холбогдогчийн мэдүүлэг, 01/20 дугаар удирдамжтай хяналт шалгалтын тэмдэглэл, гэрэл зураг зэрэг нотлох баримтаар нотлогдон тогтоогдсон гэж үзэж, уг зөрчилд Зөрчлийн тухай хуулийн 10.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-д зааснаар 5,000,000 (таван сая) төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулсан байна.

“С э С В Э” ХК-иас “... улсын байцаагч нь төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг явуулахдаа Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн холбогдох заалт болон Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын даргын 2022 оны 08 дугаар сарын 15-ны өдрийн 01/20 дугаар хяналт шалгалтын удирдамжийн 4 дэх заалтыг ноцтой зөрчсөн, удирдамжийн 4.1-т зааснаар зарим нэр төрлийн бараа, бүтээгдэхүүний үнэ бүрдэлт, үнэ тогтоосон тооцооллыг гаргуулан авч шалгах” гэсэн хүрээнд төлөвлөгөөт бус хяналт шалгалтыг хийх ёстой байтал, удирдамжид заасан цар хүрээнээс хальж лангуу нь дээр худалдаалж буй үнэн нь хямралтай бүтээгдэхүүнд хамаарч байгаа эсэхэд шалгалт явуулсан зөрүүтэй

нөхцөл байдлыг бий болгосон, хууль тогтоомжоор олгосон эрхийг хэтрүүлэн хэрэглэсэн, Захиргааны ерөнхий хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.2.1, 4.2.5-д заасан зарчмыг зөрчсөн, Захиргааны ерөнхий хуулийн 39 дүгээр зүйлийн 39.1-д зааснаар акт нь ойлгомжтой, тодорхой байх шаардлагыг хангах ёстой, гэтэл удирдамжид “зарим нэр төрлийн бараа, бүтээгдэхүүн” гэдэгт ямар нэр төрлийн бараа бүтээгдэхүүн багтаж байгаа нь ойлгомжгүй, тодорхойгүй болсноос төөрөгдөлд орсон нөхцөл байдлыг үүсгэсэн ба улсын байцаагч өөрийн үзэмжээр хамааралгүй бараа, бүтээгдэхүүнд хамаатуулан буруу хэрэглэсэн нь байгууллагын эрх ашгийг хохироосон, зөрчлийг арилгуулах арга хэмжээ авахаас урьтан шууд торгох арга хэмжээ авсан нь зүйд нийцэхгүй тул шийтгэлийн хуудсыг хүчингүй болгуулах ... ” гэж гомдол гаргажээ.

Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрээр: Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.2, Зөрчлийн тухай хуулийн 1.3 дугаар зүйлийн 1, 10.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-т заасныг баримтлан “С э С В Э” ХК-ийн гаргасан гомдлын шаардлагыг хангаж, Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын улсын байцаагч Б.Э*****ийн 2022 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдрийн ***** дугаар Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх зөрчилд шийтгэл оногдуулах тухай шийтгэлийн хуудсыг хүчингүй болгож шийдвэрлэжээ.

Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлалаар: Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 128/ШШ2022/0831 дүгээр шийдвэрийг хүчингүй болгож, Зөрчлийн тухай хуулийн 10.2 дугаар зүйлийн 1.1-д заасныг баримтлан гомдол гаргагч “Сэ С В Э” ХК-ийн “Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газрын улсын байцаагч Б.Э****ийн 2022 оны 08 дугаар сарын 22-ны өдрийн ***** дугаар “Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх зөрчилд шийтгэл оногдуулах тухай” шийтгэлийн хуудсыг хүчингүй болгуулах” гомдлын шаардлагыг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож, хариуцагч, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нарын давж заалдах гомдлыг хангаж шийдвэрлэжээ.

Хяналтын шатны шүүх: Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.9.8-д “хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлыг таслан зогсоох, түүний шалтгаан нөхцөлийг арилгах талаар холбогдох байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн, албан тушаалтанд шаардлага тавьж, хугацаатай үүрэг даалгавар өгч биелэлтийг хангуулах” бүрэн эрхийг улсын байцаагч хэрэгжүүлэн ажиллахаар заасны дагуу хариуцагчаас хяналт шалгалтын явцад илэрсэн алдаа дутагдлыг арилгах боломжтой байвал шийтгэлийн арга хэмжээ авахаас урьдач үүрэг даалгавар өгч, түүнийг арилгах арга хэмжээ авч болох талаар зохицуулалттай байна.

Энэ хэргийн тухайд, **** дугаар хороололд байрлах ***-д “R*****” *** граммтай набор нь лангуун дээр 23,000 төгрөг (үндсэн үнэ) гэсний зэрэгцээ 10 хувийн хөнгөлттэй гэсэн тэмдэглэгээтэй, түүнийг кассанд уншуулахад хөнгөлттэй бус үндсэн үнээр уншигдсан үйлдлийг хариуцагчаас Зөрчлийн тухай хуулийн 10.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-д “... худалдагч, гүйцэтгэгч барааны талаар үнэн зөв, бодит мэдээллээр хэрэглэгчийг хангах” үүргээ биелүүлээгүй, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хууль зөрчсөн гэж үзсэн нь үндэслэл муутай болжээ.

Учир нь, хариуцагчаас хяналт шалгалтын явцад илэрсэн тус алдаа дутагдлыг засах боломжоор хангаагүйгээс гадна сонгосон барааны үнийн хөнгөлттэй хугацаа дуусаж, үндсэн үнээр борлуулагдаж байгааг санаатайгаар хэрэглэгчийг төөрөгдүүлсэн, барааны талаар сонголт хийхэд туслах мэдээллээр

хэрэглэгчийг бүрэн хангаагүй гэж шууд үзэх боломжгүй, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1-д заасан хэрэглэгчийн эрхийг хангуулаагүй буюу “үнэн зөв, бодит мэдээллээр хэрэглэгчийг хангах” үүргээ биелүүлээгүй гэх Зөрчлийн тухай хуулийн 10.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1.1-д заасан зөрчлийн шинж байхгүй гэж үзэхээр байна.

Нөгөө талаас хэрэглэгч (худалдан авагч) үйлдвэрлэгчээс өгсөн барааны мэдээлэлд тулгуурлан аль бараа, бүтээгдэхүүнийг худалдан авах нь түүний сонголт учир хэрэглэгчийн зүгээс лангуун дээр худалдагдаж буй барааг сонгон, төлбөр төлөх хэсэгт эцсийн байдлаар худалдан авах эсхүл буцаах боломжтой, энэ тохиолдолд хэрэглэгчийг бодит мэдээллээр хангахаас татгалзсан буюу буруу мэдээлэл зориуд санаатайгаар өгсөн хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаа гэж дүгнэх үндэслэлгүй. Иймд магадлалыг хүчингүй болгож, шийдвэрийг хэвээр үлдээх нь зүйтэй гэж шүүх бүрэлдэхүүн дүгнэв.

Дүн шинжилгээ:

“Хяналт шалгалтын явцад илэрсэн алдаа дутагдлыг арилгах боломжтой тохиолдолд шууд шийтгэлийн арга хэмжээ авахаас урьдаж үүрэг даалгавар өгч, түүнийг арилгах арга хэмжээ авч болох бөгөөд улсын байцаагч хуулиар олгосон эрхийг хэрэгжүүлэн хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангуулан ажиллах нь түүний үндсэн үүрэг” гэж заавал үүрэг даалгавар өгөх ёстой гэх байдлаар, “хяналт шалгалтын явцад илэрсэн алдаа дутагдлыг арилгах боломжтой байвал шийтгэлийн арга хэмжээ авахаас урьдач үүрэг даалгавар өгч, түүнийг арилгах арга хэмжээ авч болно” гэж сонгох боломжтой байдлаар ялгамжтай тайлбарласан байна.

Мөн алдаа дутагдлыг арилгах боломжтой тохиолдлыг хэрхэн үнэлэх нь тодорхой бус юм.

Дээр дурдсан шүүхийн шийдвэрүүдээс харахад анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүд ихэвчлэн зөрчил бодитоор илэрсэн эсэхэд анхаарч, улсын байцаагчийн 10.9.8-д заасан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлсэн эсэх, өөрөөр хэлбэл зөрчлийг арилгуулах боломжийг олгосон эсэхэд гүнзгий дүгнэлт хийхгүй орхисон нийтлэг хандлага ажиглагдаж байна. Харин хяналтын шатны шүүх уг заалтыг улсын байцаагчийн сонголтод үндэслэж эдлэх эрх бус, тодорхой нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд заавал хэрэгжүүлэх ёстой процедурын үүрэг хэмээн тайлбарлаж, байцаагчийн үйл ажиллагаанд баримтлах тодорхой журмыг тогтоож байна.

Тодруулбал, үнэ, шошго, хөнгөлөлтийн тэмдэглэгээтэй холбоотой зөрчлүүд нь шинж чанарын хувьд нэн даруй засаж залруулах боломжтой, ихэвчлэн техникийн болон санамсаргүй шинжтэй байдаг тул ийм тохиолдолд улсын байцаагч шууд шийтгэлийн арга хэмжээ авах бус, эхлээд зөрчлийг таслан зогсоох, арилгуулах чиглэлээр албан шаардлага, үүрэг даалгавар өгөх нь хуульд нийцнэ гэж хяналтын шатны шүүх үзсэн байна. Энэ боломжийг ашиглалгүйгээр шууд торгууль оногдуулах нь хуулиар олгосон бүрэн эрхийг зохих ёсоор хэрэгжүүлээгүй, улмаар пропорциональ бус шийдвэр гаргасан гэж дүгнэгдэж, шийтгэлийн хуудсыг хүчингүй болгох үндэслэл болсон.

Нөгөө талаас, хоёр дахь шийдвэрт хяналтын шатны шүүх зөвхөн процедурын асуудлаар хязгаарлагдалгүй, зөрчлийн материаллаг бүрэлдэхүүн бодитоор бий эсэхэд дүгнэлт хийсэн нь онцлог юм. Шүүх хэрэглэгчийг санаатайгаар төөрөгдүүлсэн, худалдан авах сонголт хийх боломжийг бодитоор хязгаарласан, эсхүл хэрэглэгчид хохирол учруулсан нөхцөл байдал тогтоогдоогүй тохиолдолд “үнэн зөв, бодит мэдээллээр хангаагүй” гэх зөрчлийн

шинж бүрдэхгүй гэж үзсэн бөгөөд ингэснээр 10.9.8-д заасан зөрчлийг арилгуулах боломж олгох үүрэг нь зөвхөн процедурын төдийгүй зөрчил бүрдэх эсэхийг шүүхэд үнэлэх шалгуур болж байгааг харуулж байна.

Эдгээр шийдвэрүүдийг нэгтгэн дүгнэвэл, Монгол Улсын захиргааны шүүхийн практикт төрийн хяналт шалгалтыг шийтгэл төвтэй бус, засах, урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэг давамгайлсан үйл ажиллагаа байх ёстой гэсэн ойлголт аажмаар төлөвшиж байна. Улсын байцаагч нь торгууль оногдуулагч бус, харин хууль тогтоомжийн биелэлтийг хангагч, зөрчлийг арилгуулах үндсэн үүрэгтэй субъект болохыг хяналтын шатны шүүх онцлон тодотгож, шийтгэлийг ultima ratio буюу хамгийн сүүлчийн арга хэмжээ байх ёстой гэсэн захиргааны эрх зүйн суурь зарчмыг бодит практикт хэрэгжүүлж эхэлж байгааг дээрх шүүхийн шийдвэрүүд тодорхой харуулж байна.

Нэмж дурдахад энэ зүйлд хэд хэдэн субъектын нийтлэг эрх, үүргийг давхардуулсан байна. 2020 оны 5 сард УИХ-ын нэр бүхий гишүүн УИХ-ын даргад Хуулийн төсөл өргөн мэдүүлсэн бөгөөд түүний хавсралтад тус хуулийн үр дагаврын үнэлгээний тайланг хавсаргасан байна. Түүнд ...хэдийгээр төрийн хяналт шалгалт болон зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг эрх бүхий тушаалтан буюу Улсын хяналтын байцаагч хэрэгжүүлдэг боловч тус бүрийн зорилгын ялгаатай байдлаас хамаарч хэрэгжүүлэх үндэслэл, журмыг тусгайлан хуульчлах шаардлагатай байдаг. Төрийн хяналт шалгалт болон зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой Улсын байцаагчийн эрх хэмжээ ч хууль зүйн хүрээнд ялгаатай байх ёстой. Төрийн хяналт шалгалттай холбоотой хяналтын улсын байгцаагчийн хэрэгжүүлэх нийтлэг эрх хэмжээ буюу нэгдсэн стандартыг тодорхой хуульчлаагүйгээс тусгай чиг үүргийн болон салбарын онцлог нэрийн дор салбарын хуульд төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх байгууллага, албан тушаалтны эрх хэмжээг хэт өргөжүүлэх, түүнчлэн зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаатай хольж дур зоргын байдлыг бий болгох нь түгээмэл байна... гэжээ. Энэ байдал өдгөө хэвээр байна.

3.4. Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа (11 дүгээр зүйл)

Үнэлэгдэх хэсэг	11 дүгээр зүйл. Улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгаа 11.1. Улсын байцаагч Төрийн албаны тухай хууль тогтоомжид заасан төрийн албан хаагчийн ажиллах нөхцөл, баталгаа, нэмэгдэл баталгаа, түүнд олгох цалин хөлс, нөхөх төлбөр, тусламж, шагнал урамшил, тэтгэвэр, тэтгэмжээс гадна дор дурдсан нэмэгдэл баталгаагаар хангагдана: 11.1.1. хяналт шалгалт хийх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж явахдаа хот, суурингийн доторхи нийтийн тээврийн хэрэгсэл /таксинаас бусад/-ээр зорчсон тохиолдолд хувиас гарсан зардлыг тогтоосон журмын дагуу тухайн байгууллага нь нөхөн олгох; 11.1.2. хяналт шалгалт хийх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж яваад хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсан бол хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсаны тэтгэмж, албан тушаалын цалингийн зөрүүг хөдөлмөрийн чадвараа түр алдсан хугацааны туршид, хөдөлмөрийн чадвараа алдсан бол хөдөлмөрийн чадвар алдсаны тэтгэвэр, албан тушаалын цалингийн зөрүүг хөдөлмөрийн чадвар
-----------------	--

	алдсаны тэтгэвэр авч байгаа хугацааны туршид тус тус авах; <u>/Энэ заалтад 2023 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 11.1.3.хяналт шалгалт хийх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй нь холбогдуулан амь насыг нь хохироосон тохиолдолд түүний албан тушаалын гурван жилийн цалинтай тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн буцалтгүй тусламжийг хохирогчийн ар гэрт олгох. 11.1.4.улсын байцаагч нь хянан шалгах үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах хөдөлмөр хамгааллын хувцас болон техник хэрэгслээр хангагдах; <u>/Энэ заалтад 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ заалтад 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u> <u>/Энэ заалтыг 2015 оны 1 дүгээр сарын 23-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u> 11.1.5.бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхтэй нь холбогдуулан доромжилсон, гүтгэсэн, дарамталсан, амь нас, эрүүл мэндэд нь бодит аюул заналхийлсэн бол цагдаагийн байгууллагаар аюулгүй байдлаа хангуулах арга хэмжээ авахуулах. <u>/Энэ заалтыг 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/</u> 11.2.Энэ зүйлийн 11.1.2, 11.1.3-т заасан тэтгэвэр, тэтгэмж болон албан тушаалын цалингийн зөрүү, буцалтгүй тусламжийг улсын төсвөөс олгож, уг хөрөнгийг гэм буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлнэ.
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж - үр нөлөө - эрсдэл

Энэ зүйлээр улсын байцаагчийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх баталгааг хуульчилжээ. Улсын байцаагч нь бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх явцад төрийн албаны тухай хууль тогтоомжид заасан ажиллах нөхцөл, баталгаа, нэмэгдэл баталгаа, түүнд олгох цалин хөлс, нөхөх төлбөр, тусламж, шагнал урамшил, тэтгэвэр, тэтгэмжээс гадна нэмэлт баталгаагаар хангагдана. Энэ нь байцаагчийн хяналт шалгалт хийх үйл ажиллагааг саадгүй, аюулгүй, хууль ёсны үндсэн дээр гүйцэтгэх боломжийг бий болгодог.

Өмнө авч үзсэн судалгаанд тус зүйлийн хэрэгжилтийг хангалттай хэмжээнд хөндсөн бөгөөд тодорхой зарим заалтууд хэрэгжиж чадсаныг дурдаад харин ерөнхийд нь дүгнэхдээ улсын байцаагчийн нийгмийн баталгааг тус 11 дүгээр зүйлээр бүхэлд нь зохицуулж чадахгүй байна гэж дүгнэсэн юм. Тус зүйлийн өөрчлөлтийг харвал 11.1.2 дахь заалтыг сүүлд 2023 онд өөрчлөлт оруулсан байх бөгөөд бусад хэсэг, заалтад өөрчлөлт ороогүй байна. Иймд дурдсан заалтаас бусад хэсэг, заалтуудын хэрэгжилт хангалтгүй байгааг хүлээн зөвшөөрөх боломжтой. Тэнд 11.1.2, 11.1.3 дахь заалтууд бүрэн хэрэгждэг,

11.1.1, 11.1.4, 11.1.5, 11.2 дахь хэсгийн хэрэгжилт хангалтгүй гэсэн дүгнэлт хийсэн байна.

3.5. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллага болон бусад байгууллага, хуулийн этгээдийн хяналт шалгалтын талаарх бүрэн эрх (12-14 дүгээр зүйл)

Үнэлэгдэх хэсэг	12 дугаар зүйл. Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын бүрэн эрх <u>/2022-04-22 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан /</u> <u>/Энэ зүйлийн гарчигт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 12.1. Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u> 12.1.1. холбогдох хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллага, дээд шатны болон тухайн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг хангах талаар зохиож байгаа ажил, түүний явц, үр дүнгийн тухай Засаг дарга, өөрийн нутаг дэвсгэр дэх тухайн засаг захиргааны нэгжид харьяалагдах байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригчдын мэдээллийг сонсох, илтгэл сонсголыг хэлэлцэх; 12.1.2. дээд шатны болон тухайн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэрийнхээ холбогдох бүх байгууллага, аж ахуйн нэгжид тэдгээрийн харьяалал, өмчийн төрөл, хэлбэрийг харгалзахгүйгээр хянан шалгах; 12.1.3. холбогдох хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллага, дээд шатны болон тухайн Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг хангахтай холбогдуулан Хурлын төлөөлөгчдөөс тавьсан асуулт, асуулгын хариуг хэлэлцэж, шаардлагатай гэж үзвэл зохих шийдвэр гаргах; 12.1.4. хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллага, Хурлын шийдвэрийн биелэлтийг нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд зохион байгуулж хянан шалгах бүрэн эрхээ Засаг дарга хангалтгүй хэрэгжүүлж байна гэж үзвэл түүнийг бүрэн эрхийн нь хугацаа дуусахаас өмнө огцруулах тухай саналыг Ерөнхий сайд буюу дээд шатны Засаг даргад тавих; 12.1.5. хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх. 12.2. Энэ зүйлийн 12.1.1-д заасан байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригчдын мэдээллийг сонсох, илтгэл сонсголыг хэлэлцэх болон 12.1.2-т заасан бүрэн эрхийг иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын хороо Хурлын чөлөө цагт хэрэгжүүлнэ. <u>/Энэ хэсэгт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж - үр нөлөө

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 12 дугаар зүйл нь аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал (ИТХ)-д нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих, тайлагнал сонсох, шаардлагатай тохиолдолд хариуцлагын санал гаргах зэрэг төлөөллийн хяналтын суурь бүрэн эрхийг олгосон зохицуулалт юм. Энэхүү зохицуулалт нь нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хяналтын механизмыг бэхжүүлэх, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд олон нийтийн төлөөллийн оролцоог хангах зорилготой.

12.1.1-д Засаг дарга болон тухайн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага, аж ахуйн нэгжийн удирдлагын мэдээллийг сонсож, илтгэл, сонсгол хэлэлцэх бүрэн эрхийг ИТХ-д олгосон нь тайлагналын тогтолцоог төлөвшүүлэхэд чухал нөлөөтэй. Практикт аймаг, нийслэлийн ИТХ-ууд жил бүрийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөгөө, төсвийн гүйцэтгэл, орон нутгийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн талаар Засаг даргын тайланг хэлэлцдэг нь гүйцэтгэх засаглалын ил тод байдлыг нэмэгдүүлж байна. Гэвч зарим тохиолдолд тайланг хэлэлцэх ажиллагаа бодит хяналт гэхээс илүү формаль шинжтэй явагдах, төлөөлөгчдийн асуулт, саналын мөрөөр бодит өөрчлөлт хийх механизм сул байх хандлага ажиглагддаг.

12.1.2-т ИТХ нь дээд шатны болон өөрийн шийдвэрийн биелэлтийг харьяалал, өмчийн хэлбэрээс үл хамааран бүх байгууллага, аж ахуйн нэгжид хянан шалгах эрхтэйгээр заасан нь орон нутгийн хяналтын хүрээг өргөжүүлсэн зохицуулалт юм. Энэ нь төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагууд орон нутгийн бодлого, шийдвэрийг хэрэгжүүлэхэд адил тэгш хариуцлага хүлээх нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Гэсэн хэдий ч ИТХ нь мэргэжлийн хяналтын байгууллага биш тул шалгалтын арга зүй, хүний нөөцийн чадавх, мэдээлэл цуглуулах боломж хязгаарлагдмал байх нь энэхүү бүрэн эрхийн бодит хэрэгжилтэд нөлөөлөх хүчин зүйл болж байна.

12.1.3-д төлөөлөгчдийн тавьсан асуулт, асуулгын хариуг хэлэлцэж, шаардлагатай бол шийдвэр гаргах боломжийг хуульчилсан нь төлөөлөгчдийн хяналтын чиг үүргийг бодитой хэрэгжүүлэх эрх зүйн үндэс юм. Энэ механизм нь орон нутгийн тулгамдсан асуудлыг шуурхай хэлэлцэх, бодлогын засвар хийхэд дэмжлэг болдог. Харин асуулгын мөрөөр гаргасан шийдвэрийн хэрэгжилтийг дараагийн шатанд системтэй хянах тогтолцоо сул байвал хяналтын үр нөлөө буурах эрсдэлтэй.

12.1.4-т Засаг дарга хууль тогтоомж, шийдвэрийн биелэлтийг хангалтгүй хэрэгжүүлж байна гэж үзвэл түүнийг хугацаанаас өмнө огцруулах санал гаргах эрхийг ИТХ-д олгосон нь хариуцлагын хүчтэй механизмд тооцогдоно. Энэ нь гүйцэтгэх удирдлагад улс төрийн болон институцийн хяналт тогтоох чухал хэрэгсэл боловч практикт ийм санал гаргах нь улс төрийн маргаан, олонхын болон цөөнхийн ашиг сонирхлын зөрчилтэй огтлолцох магадлалтай. Иймээс уг бүрэн эрхийг бодит үндэслэл, ил тод шалгуурт тулгуурлан хэрэгжүүлэх нь тогтвортой засаглалын баталгаа болно.

12.1.5 дахь заалт нь хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрхийг хамруулснаар ИТХ-ын чиг үүргийг салбарын бусад хуулиудтай уялдуулах боломжийг бүрдүүлж, орон нутгийн удирдлагын уян хатан байдлыг хадгалж байна.

12.2-т мэдээлэл сонсох болон хянан шалгах бүрэн эрхийг ИТХ-ын хороо Хурлын чөлөө цагт хэрэгжүүлэхээр заасан нь хяналтын үйл ажиллагааг тасралтгүй явуулах институцийн нөхцөл болдог. Ингэснээр зөвхөн ээлжит хуралдаанаар хязгаарлагдахгүйгээр бодит хяналт хийх боломж нэмэгддэг. Гэвч хороодын мэргэжлийн бэлтгэл, судалгааны дэмжлэг хангалтгүй тохиолдолд хяналтын чанар жигд бус байх эрсдэл бий.

Бүхэлд нь авч үзвэл энэ зүйл нь нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хяналтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, орон нутгийн засаглалд тэнцвэр, хариуцлагын механизмыг бий болгоход чиглэсэн цогц зохицуулалтыг агуулжээ. Хэрэгжилтийн түвшинд тайлагнал, асуулгын тогтолцоо тодорхой хэмжээнд төлөвшсөн боловч хяналтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд төлөөлөгчдийн мэргэжлийн чадавхыг сайжруулах, шийдвэрийн хэрэгжилтэд хийх дараагийн шатны мониторингийг бэхжүүлэх, хяналтын үйл ажиллагааг илүү нотолгоонд суурилсан хэлбэрт шилжүүлэх шаардлага байна. Ийм нөхцөлийг бүрдүүлснээр ИТХ нь орон нутгийн засаглалын ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах бодит институцийн тулгуур болж чадна гэж дүгнэж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	13 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтын талаархи байгууллага, аж ахуйн нэгжийн үүрэг 13.1.Байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригч нь холбогдох хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газар, түүний байгууллага, тухайн Хурал, Засаг даргын болон өөрийн шийдвэрийг байгууллагынхаа хэмжээнд хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулж, Засгийн газраас тогтоосон нийтлэг журмыг үндэслэн дотоодын хяналт шалгалтын журам тогтоож ажиллана. <u>/Энэ хэсэгт 2010 оны 6 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан/</u> 13.2.Байгууллага, аж ахуйн нэгж, тэдгээрийн албан тушаалтан нь хяналт шалгалтын ажилд дэмжлэг туслалцаа үзүүлж, хяналт шалгалт хийх эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчил, дутагдлыг арилгах, хууль зөрчсөн үйл ажиллагааг зогсоох, холбогдох арга хэмжээ авах талаар тавьсан шаардлагыг биелүүлж, дүнг тогтоосон хугацаанд нь албан ёсоор мэдэгдэх үүрэгтэй.
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж - үр нөлөө - эрсдэл

Тус зүйл нь байгууллага, аж ахуйн нэгжийн удирдлага болон албан тушаалтнуудад хяналт шалгалтын тогтолцоог дотооддоо бүрдүүлэх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, хяналтын байгууллагатай хамтран ажиллах, илэрсэн зөрчлийг арилгах үүргийг хүлээлгэсэн суурь зохицуулалт болно. Энэ нь төрийн хяналт шалгалтыг зөвхөн гадаад хяналтаар хязгаарлахгүй, байгууллагын өөрийн хяналтын механизмаар дамжуулан урьдчилан сэргийлэх, зөрчил давтагдахаас хамгаалах бодлоготой уялддаг.

13.1-д байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригч нь холбогдох хууль тогтоомж болон эрх бүхий байгууллагын шийдвэрийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион

байгуулж, Засгийн газраас тогтоосон нийтлэг журамд үндэслэн дотоодын хяналт шалгалтын журам баталж мөрдүүлэхээр заасан. Энэхүү зохицуулалт нь байгууллагын засаглал, эрсдэлийн удирдлагыг бэхжүүлэх ач холбогдолтой. Практикт томоохон төрийн болон орон нутгийн өмчит байгууллагууд дотоод аудит, хяналтын нэгж байгуулж ажиллуулах болсон нь хууль хэрэгжиж байгааг илтгэнэ. Гэсэн хэдий ч жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд дотоод хяналтын тогтолцоо хэлбэр төдий шинжтэй байх, журам баталсан ч бодит хэрэгжилт сул байх тохиолдол ажиглагддаг. Энэ нь зөрчил гарсны дараа арга хэмжээ авах "реактив" хандлагыг бий болгож, урьдчилан сэргийлэх зорилгыг бүрэн хангахгүй байх эрсдэлийг дагуулах боломжтой.

13.2-т байгууллага, аж ахуйн нэгж болон тэдгээрийн албан тушаалтнууд хяналт шалгалтын ажилд дэмжлэг үзүүлэх, илэрсэн зөрчил дутагдлыг арилгах, хууль зөрчсөн үйл ажиллагааг зогсоох талаар тавьсан шаардлагыг биелүүлж, үр дүнг тогтоосон хугацаанд албан ёсоор мэдэгдэх үүргийг тодорхойлсон. Энэ нь хяналт шалгалтын үр нөлөө бодитоор хэрэгжих гол нөхцөл мөн. Хяналтын байгууллагын шаардлагыг хугацаанд нь биелүүлэхгүй байх, эсвэл зөрчлийг хэсэгчлэн арилгах байдлаар хариу өгөх явдал гарвал хяналтын тогтолцооны үр ашиг буурдаг. Сүүлийн жилүүдэд хяналтын байгууллагын актаар өгсөн албан шаардлагын хэрэгжилтийг цахим хэлбэрээр тайлагнах, биелэлтийг дахин шалгах практик нэмэгдэж байгаа нь энэ заалтын хэрэгжилтийг сайжруулах эерэг хандлага гэж үзэж болно.

Ерөнхийд нь дүгнэвэл, 13 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтыг байгууллагын дотоод удирдлагатай уялдуулах, хамтын хариуцлагын зарчмыг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн чухал зохицуулалт бөгөөд хэрэгжилтийн түвшин харьцангуй ахицтай боловч дотоод хяналтын чанарыг сайжруулах, зөрчил арилгах хугацааны сахилгыг чангатгах, хяналтын шаардлагын биелэлтэд тогтмол мониторинг хийх тогтолцоог бэхжүүлэх шаардлага бий. Ингэснээр хяналт шалгалт нь зөвхөн зөрчил илрүүлэх хэрэгсэл бус, байгууллагын засаглал, хууль дээдлэх соёлыг төлөвшүүлэх бодит механизм болж чадна.

Үнэлэгдэх хэсэг	14 дүгээр зүйл.Хяналт шалгалтын шийдвэрийн талаар гомдол гаргах эрх 14.1.Шалгуулсан байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх баригч, албан тушаалтан хяналт шалгалтын явцад хууль тогтоомж зөрчигдсөн, гаргасан шийдвэр үндэслэлгүй гэж үзвэл гомдлоо хяналт шалгалт хийсэн байгууллагын эрх баригчид гаргана. 14.2.Улсын байцаагч, улсын ахлах байцаагчийн шийдвэртэй холбоотой гомдлыг дээд шатны улсын байцаагч хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлэнэ. Хэрэв гомдол гаргагч уг шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл гомдлоо шүүхэд гаргаж болно. <u>/Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан./</u>
Шалгуур үзүүлэлт	- тодорхой байдал, - практикт хэрэгжих боломж - үр нөлөө - эрсдэл

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 14 дүгээр зүйл нь хяналт шалгалтын явцад гарсан шийдвэрт хяналт тавих, эрх зүйн хамгаалалтыг хангах чухал баталгаа бөгөөд шалгуулсан байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтанд гомдол гаргах эрхийг хуульчилсан байна. Энэ зохицуулалт нь төрийн хяналтын үйл ажиллагаанд ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхээс гадна захиргааны шийдвэр дур зоргоор гарахаас сэргийлэх хамгаалалтын механизм болдог.

14.1-д шалгуулсан этгээд хяналт шалгалтын явцад хууль тогтоомж зөрчигдсөн, эсхүл гаргасан шийдвэр үндэслэлгүй гэж үзвэл гомдлоо тухайн шалгалтыг хийсэн байгууллагын эрх баригчид гаргах боломжтойг заасан. Энэ нь захиргааны байгууллагын дотоод хяналтын шатны хэлбэр бөгөөд маргааныг шүүхэд хүргэхээс өмнө захиргааны журмаар шийдвэрлэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг. Практикт зарим байгууллага улсын байцаагчийн акт, албан шаардлагыг дахин хянуулах хүсэлт гаргаж, шийдвэрийг өөрчлүүлэх, торгуулийн хэмжээг бууруулах зэрэг үр дүн гарч байсан нь энэ заалт бодитой хэрэгжиж байгааг харуулдаг. Гэсэн хэдий ч гомдол шийдвэрлэх хугацаа сунжрах, шийдвэрийн үндэслэлийг хангалттай тайлбарлахгүй байх тохиолдол гардаг нь гомдол гаргах эрхийн бодит үр нөлөөг сулруулах эрсдэлтэй.

14.2-т улсын байцаагч болон улсын ахлах байцаагчийн шийдвэртэй холбоотой гомдлыг дээд шатны улсын байцаагч хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлэх бөгөөд уг шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл шүүхэд хандах эрх нээлттэй болохыг тодорхойлсон. Ингэснээр захиргааны шатны болон шүүхийн шатны давхар хяналтын тогтолцоо бүрдэж, шалгуулсан этгээдийн эрх ашгийг хамгаалах боломж нэмэгдсэн. Сүүлийн жилүүдэд захиргааны хэргийн шүүхэд хяналт шалгалтын акттай холбоотой маргаан тодорхой хувийг эзлэх болсон нь байгууллагууд эрхээ хамгаалах механизмыг илүү идэвхтэй ашиглаж байгааг илтгэж байна. Нөгөө талаас, гомдол гаргах процесс, шаардлагатай баримт бичгийн талаарх мэдээлэл тодорхой бус байх нь жижиг, дунд байгууллагын хувьд эрхээ бүрэн хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учруулах талтай.

14 дүгээр зүйл нь хяналт шалгалтын шийдвэрийг давж заалдах тодорхой эрх зүйн суурийг бүрдүүлж, хяналтын байгууллагын шийдвэр гаргалтыг илүү хариуцлагатай болгох ач холбогдолтой. Хэрэгжилтийг илүү үр нөлөөтэй болгохын тулд гомдол шийдвэрлэх хугацаанд тавих хяналтыг сайжруулах, шийдвэрийн үндэслэлийг илүү дэлгэрэнгүй тайлбарлах, гомдол гаргах журам, үе шатыг ил тод болгох шаардлагатай байна. Ингэснээр уг зохицуулалт нь зөвхөн формаль эрх биш, харин шалгуулсан этгээдийн эрхийг бодитоор хамгаалах, төрийн хяналт шалгалтын шударга байдлыг бэхжүүлэх чухал хөшүүрэг болж чадна.

3.6. Бусад зүйл (15-16 дугаар зүйл)

Үнэлэгдэх хэсэг	15 дугаар зүйл.Хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх бүрэн эрх бүхий албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлага 15.1.Хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий албан тушаалтан хууль тогтоомж зөрчсөн бол түүнд холбогдох хууль тогтоомжид заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ.
Шалгуур үзүүлэлт	– тодорхой байдал, – практикт хэрэгжих боломж – үр нөлөө – эрсдэл

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 15 дугаар зүйл нь хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий албан тушаалтны хууль зүйн хариуцлагыг тодорхойлж, төрийн хяналтын үйл ажиллагааны шударга, хараат бус байдлыг хангах баталгааны нэгийг зохицуулжээ. Тус зүйлд хяналт шалгалт хэрэгжүүлэгч албан тушаалтан хууль тогтоомж зөрчсөн тохиолдолд холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ гэж заасан нь төрийн албан хаагчийн сахилга, ёс зүй, мэргэжлийн хариуцлагыг өндөр түвшинд байлгах зорилготой юм. Энэ нь хяналт шалгалтын байгууллага зөвхөн бусдад шаардлага тавих бус, өөрсдөө мөн адил хуульд захирагдах ёстой гэсэн агуулгыг илэрхийлдэг.

Хэрэгжилтийн хувьд хяналт шалгалтын явцад эрх мэдлээ хэтрүүлэх, үндэслэлгүй акт тогтоох, ашиг сонирхлын зөрчилтэй шийдвэр гаргах зэрэг зөрчил илэрсэн тохиолдолд тухайн албан тушаалтанд сахилгын, захиргааны, зарим тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага ногдуулах практик бий. Жишээлбэл, төрийн хяналтын байгууллагуудын дотоод аудит болон Авлигатай тэмцэх газрын шалгалтаар албан үүргээ зөрчсөн, эсхүл иргэн, аж ахуйн нэгжид хууль бус дарамт учруулсан нь тогтоогдсон албан тушаалтнуудад сахилгын шийтгэл ногдуулах, ажлаас чөлөөлөх арга хэмжээ авсан тохиолдлууд цөөнгүй бүртгэгдсэн байдаг. Энэ нь уг зохицуулалт бодитой хэрэгжиж буйг харуулж байна.

Гэсэн хэдий ч уг заалт нь хариуцлагын ерөнхий зарчмыг л тогтоосон бөгөөд ямар төрлийн зөрчилд ямар хариуцлага ногдуулах талаар нарийвчилсан зохицуулалт агуулаагүй тул хэрэгжилт нь бусад хууль, тухайлбал Төрийн албаны тухай хууль, Зөрчлийн хууль, Эрүүгийн хууль зэрэгтэй уялдан хэрэгждэг онцлогтой. Үүний улмаас зарим тохиолдолд хариуцлага тооцох процесс удаашрах, байгууллагын дотоод шалгалтаас хэт хамаарах, эсхүл хариуцлагын жигд бус практик үүсэх эрсдэл ажиглагддаг. Мөн шалгуулсан этгээд албан тушаалтанд хариуцлага тооцуулах механизмыг бүрэн мэдэхгүй байх нь уг зохицуулалтын үр нөлөөг бууруулах талтай.

15 дугаар зүйл нь төрийн хяналт шалгалтын байгууллагын үйл ажиллагаанд хариуцлагын тогтолцоог бий болгож, эрх мэдлийг зүй зохистой хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн чухал заалт юм. Цаашид уг зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд албан тушаалтны гаргасан зөрчлийг шалгах бие даасан механизмыг бэхжүүлэх, хариуцлагын талаар ил тод мэдээлэх, сахилгын шийдвэрийн нэгдсэн бүртгэл бий болгох, иргэдийн гомдлыг шийдвэрлэх ажиллагааг илүү шуурхай болгох шаардлагатай. Ингэснээр хяналт шалгалтын байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэл нэмэгдэж, төрийн хяналтын үр нөлөө бодитоор дээшлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Үнэлэгдэх хэсэг	16 дугаар зүйл.Хууль зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага <i>/Энэ зүйлийн гарчигт 2015 оны 12 дугаар сарын 4-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/</i> 16.1.Энэ хуулийг зөрчсөн албан тушаалтны үйлдэл нь гэмт хэргийн шинжгүй бол Төрийн албаны тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. <i>/Энэ хэсгийг 2015 оны 12 дугаар сарын 4-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</i> 16.2.Энэ хуулийг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хууль, эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.
-----------------	--

	<u>/Энэ хэсгийг 2015 оны 12 дугаар сарын 04-ний өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/</u> 16.3. Энэ хуулийг 2003 оны 1 дүгээр сарын 3-ны өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.
Шалгуур үзүүлэлт	– тодорхой байдал, – практикт хэрэгжих боломж – уялдаа холбоо – үр нөлөө

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 16 дугаар зүйл нь уг хуулийг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын эрх зүйн үндсийг тогтоож, хяналт шалгалтын тогтолцооны албадлагын механизмыг зохицуулсан. Тус зүйлд албан тушаалтны үйлдэл гэмт хэргийн шинжгүй бол Төрийн албаны тухай хуульд заасан сахилгын хариуцлага хүлээлгэх, харин хүн болон хуулийн этгээдийн зөрчил нь илүү ноцтой шинжтэй бол Эрүүгийн хууль, эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага ногдуулахыг тодорхой заасан байна. Ийнхүү хариуцлагын шаталсан тогтолцоог хуульчилснаар зөрчлийн шинж, нийгмийн хор аюулын хэмжээнээс хамааран зохих арга хэмжээг сонгон хэрэглэх боломжийг бүрдүүлжээ.

Хэрэгжилтийн практикт хяналт шалгалтын явцад илэрсэн зөрчилд ихэвчлэн Зөрчлийн тухай хуульд заасан торгууль, үйл ажиллагааг түр зогсоох, тусгай зөвшөөрлийг хүчингүй болгох зэрэг арга хэмжээг авч байгаа нь уг зохицуулалт бодитоор хэрэгжиж байгааг илтгэнэ. Тухайлбал, хүнсний аюулгүй байдал, хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, барилгын стандарт зөрчсөн аж ахуйн нэгжүүдэд торгууль ногдуулах, зөрчлийг арилгах хүртэл үйл ажиллагааг нь түр хязгаарлах шийдвэр гаргасан тохиолдлууд хяналтын байгууллагуудын тайланд тогтмол дурдагддаг. Харин гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл илэрсэн нөхцөлд материалыг мөрдөн шалгах байгууллагад шилжүүлж, эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгах практик мөн тогтсон байна. Энэ нь хяналт шалгалтын байгууллага зөвхөн зөрчил илрүүлэхээс гадна хууль сахиулах байгууллагатай уялдаа холбоотой ажиллаж байгааг харуулдаг.

Гэсэн хэдий ч уг зохицуулалтын хэрэгжилтэд хэд хэдэн бэрхшээл, тухайлбал хариуцлага нь өөр өөр хуульд тулгуурлан хэрэгждэг тул байгууллагуудын хоорондын уялдаа, мэдээлэл солилцоо хангалтгүй үед шийдвэр гаргалт удаашрах магадлалтай, мөн зарим тохиолдолд торгуулийн хэмжээ бага байх нь зөрчлийг дахин давтах эрсдэлийг бүрэн бууруулж чаддаггүй, түүнчлэн хариуцлага ногдуулсан мэдээллийн ил тод байдал харьцангуй сул байгаа нь урьдчилан сэргийлэх үр нөлөөг бууруулах талтай.

Товч дүгнэхэд, 16 дугаар зүйл нь хяналт шалгалтын үр нөлөөг баталгаажуулах, хууль зөрчсөн этгээдэд зайлшгүй хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлжээ. Цаашид хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд зөрчилд ногдуулах хариуцлагын ялгамжтай, оновчтой тогтолцоог бэхжүүлэх, байгууллага хоорондын мэдээллийн нэгдсэн санг хөгжүүлэх, хариуцлагын талаарх мэдээллийг олон нийтэд илүү нээлттэй болгох шаардлагатай. Ингэснээр хууль зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх үр нөлөө нэмэгдэж, төрийн хяналт шалгалтын бодит үр ашиг дээшлэх боломжтой юм.

4. Хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хамрах хүрээний тоон шинжилгээ (товч судалгаа)

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль нь нийт 23 зүйл, 95 хэсэг, 75 заалттай хэмээн өмнө тэмдэглэсэн. Үүнийг нэгтгэвэл тус хууль нь 193 бүтцийн нэгжээс бүрдэж байна. Уг хуульд нэмэгдсэн зүйл, хэсэг, заалтын тоо 18, өөрчлөлт оруулсан нь 79, нэмэлт өөрчлөлт оруулсан нь 8, хүчингүй болгосон нь 9 байгаа нь нийтдээ 114 бүтцийн нэгжид ямар нэг байдлаар өөрчлөлт орсныг харуулж байна. Энэ нь хуулийн нийт бүтцийн 59 орчим хувьд өөрчлөлт хийгдсэн гэсэн үг бөгөөд тухайн хууль нь батлагдсанаас хойш нэлээд идэвхтэй шинэчлэгдэж ирснийг дээрх тоон мэдээллээс харж болохоор байна.

Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орох нь эрх зүйн тогтвортой байдал, хэрэгжилтийн чанар, эрх зүйн тодорхой байдал зэрэг суурь зарчимтай шууд холбогддог. Нэг талаас харвал нийгэм, эдийн засаг, технологи, эрх зүйн орчинтой нийцүүлж өөрчлөгдөх зэрэг цаг үеийн шаардлагатай уялдаж, улмаар шаардлагагүй хэрэгцээгүй зохицуулалтыг засах боломж бүрдэх, түүнчлэн хууль хэрэгжих явц дахь алдааг засах зэрэг сайн талтай. Гэвч нөгөө талд нь, ялангуяа олон удаа өөрчлөлт орох нь эрх зүйн орчны тогтворгүй байдал, хууль хэрэглээний ойлгомжгүй асуудал үүсэхээс гадна хуулийн логик бүтэц алдагдах, нэр томьёоны зөрүү гарах, хуулийн дотоод уялдаа холбоо алдагдах зэрэг сөрөг үр дагаварыг дагуулдаг. Товчхондоо хуулийн чанарын асуудал яригдана гэсэн үг. Тус хуульд орсон өөрчлөлтийн тоон үзүүлэлтээс харвал эерэг гэхээс илүүтэй сөрөг тал давамгайлах шинжтэй байна.

Хуулийн бүтцийн хувьд зүйл 11.9 хувь, хэсэг 49.2 хувь, заалт 38.9 хувийг эзэлж байгаа нь зохицуулалтын нарийвчлал ихэвчлэн хэсгийн түвшинд төвлөрчээ. Өөрөөр хэлбэл, хууль тогтоогч ерөнхий зарчмыг зүйлээр тогтоож, харин бодит зохицуулалтын агуулгыг хэсэг, заалтаар дэлгэрүүлэн тодорхойлох арга зүйг ашигласан байна. Ийм бүтэц нь эрх зүйн зохицуулалтыг илүү нарийвчилсан болгох давуу талтай боловч олон давтамжтай өөрчлөлт орох нөхцөлийг мөн бүрдүүлдэг. Нийт бүтцийн нэгжийн талаас илүү хувьд өөрчлөлт орсон нь уг хуулийн зохицуулах харилцаа динамик, институцийн хувьд хөгжлийн шатандаа байгааг илэрхийлж болох юм. Ялангуяа төрийн хяналт шалгалтын тогтолцоо нь засаглалын шинэчлэл, байгууллагын чиг үүргийн өөрчлөлт, хяналтын механизмыг боловсронгуй болгохтой шууд холбоотой байдаг тул хуульд тогтмол нэмэлт, өөрчлөлт орох нь тодорхой хэмжээнд зүй ёсны үзэгдэлд тооцогдож болно.

Гэвч хуулийн 50-аас дээш хувьд өөрчлөлт орсон тохиолдолд эрх зүйн тогтвортой байдлын асуудал хөндөгдөх магадлалтай. Олон удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт нь хуулийг хэрэглэхэд ойлгомжгүй байдал үүсгэх, хууль хэрэглэгчдийн хувьд эрх зүйн тодорхой байдлыг сулруулах, зарим тохиолдолд хуулийг нэгдмэл логик бүтцээр ойлгоход хүндрэл бий болгох эрсдэлтэй. Иймд цаашид хэсэгчилсэн өөрчлөлтөөс илүүтэйгээр системчилсэн буюу нэгдсэн шинэчилсэн найруулга хийх шаардлага үүссэн гэж үзэх үндэстэй байна.

Эрх зүйн онолд хуулийн талаас илүү хувь нь өөрчлөгдсөн тохиолдолд тухайн хуулийн дотоод логик, зохицуулалтын уялдаа, нэр томьёоны нэгдмэл байдал алдагдах эрсдэл нэмэгддэг гэж үздэг. Ийм нөхцөлд хуульд тасралтгүй нэмэлт, өөрчлөлт оруулахын оронд нэгдсэн бүтэц бүхий шинэчилсэн найруулга боловсруулах нь илүү оновчтой шийдэлд тооцогддог.

Ялангуяа институцийн зохион байгуулалт, хяналтын тогтолцоо, эрх бүхий субъектүүдийн чиг үүрэг зэрэг суурь шинжтэй зохицуулалтад олон удаагийн өөрчлөлт орсон бол энэ нь зөвхөн техникийн засвар бус, харин бодлогын

түвшний шинэчлэл явагдсаныг илэрхийлдэг. Энэ тохиолдолд хуучин бүтцэд тулгуурлан өөрчлөлт хийх нь зохицуулалтын давхардал, хийдэл, зөрчил үүсгэх магадлалыг нэмэгдүүлдэг.

Гэхдээ өөрчлөлтийн хувь нь автоматаар шинэчилсэн найруулга хийх хангалттай үндэслэл болно гэж шууд дүгнэж болохжгүй. Мэдээж хэрэг хуулийг хэрэглэхэд практикт хүндрэл үүсэж байгаа эсэх, зүйл, хэсгүүдийн хооронд зөрчил, давхардал байгаа эсэх, нэр томъёо болон зохицуулалтын нэгдмэл байдал алдагдсан эсэх, иргэд, байгууллагад ойлгомжгүй байдал бий болсон эсэх, бусад хуультай уялдаа холбоо сул болсон эсэх гэх мэт эрх зүйн онолын болон хууль тогтоох практикт хэрэглэдэг хэд хэдэн шаардлага шалгуурыг шалгаж байж тогтоох ёстой. Хэрэв сая дурдсан нөхцөлүүд давхар ажиглагдаж байвал шинэчилсэн найруулга боловсруулах нь зөвхөн боломжит хувилбар бус, харин эрх зүйн тодорхой байдал, тогтвортой байдлыг хангах зайлшгүй шаардлага гэж үзэж болно.

Дүгнэж хэлбэл, Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль нь өөрчлөлтийн хамрах хүрээ өндөртэй, институцийн хөгжлийг даган хувьсан өөрчлөгдөж буй “амьд” хууль болох нь харагдаж байна. Харин цаашдын эрх зүйн бодлогод хуулийн дотоод уялдаа, тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор бүтэц, зохицуулалтыг цогцоор нь дахин эргэж харахыг шаардаж байна.

IV. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлалын дагуу Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд үнэлгээ хийж дараах дүгнэлтэд хүрч байна.

Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль нь төрийн хяналт шалгалтын тогтолцооны эрх зүйн суурийг бүрдүүлж, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах, хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин, нийгмийн аюулгүй байдлыг баталгаажуулахад чиглэсэн үндсэн зохицуулалт бүхий салбарын тулгуур хуульд тооцогддог. Тус хууль нь хяналт шалгалтын зорилго, зарчим, байгууллагын тогтолцоо, улсын байцаагчийн эрх, үүрэг, баталгаа, хяналт шалгалтын хэлбэр, гомдол шийдвэрлэх журам, хариуцлагын тогтолцоо зэрэг төрийн хяналтын үйл ажиллагааны үндсэн элементүүдийг цогцоор нь зохицуулсан нь эрх зүйн орчныг тогтвортой бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байна.

Тус хуульд бүхэлд нь хийсэн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээний дүнгээс үзэхэд уг хууль нь зохицуулалтын бүтцийн хувьд логик дараалалтай, институцийн чиг үүргийг тодорхой хэмжээнд ялгаж өгсөн, төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий субъектүүдийн бүрэн эрхийг хуульчилсан зэрэг эерэг шинжийг агуулж байна. Ялангуяа хяналт шалгалтын байгууллага, улсын байцаагч, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, байгууллага аж ахуйн нэгжийн үүргийг харилцан уялдаатай тогтоосон нь хяналтын тогтолцоог олон түвшинд хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлжээ.

Гэсэн хэдий ч хэрэгжилтийн бодит байдалд хийсэн шинжилгээнээс харахад хуулийн зохицуулалт болон практик хэрэгжилтийн хооронд тодорхой хэмжээний зөрүү байгааг анхаарах шаардлагатай байна. Үүнд:

1. Хуулийн зарим заалт ерөнхий шинжтэй, тайлбар шаардсан байдлаар томъёологдсон нь хэрэгжилтийн явцад ялгаатай ойлголт, хэрэглээг бий болгох эрсдэлийг дагуулж байна. Тухайлбал, дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах, хууль тогтоомжийн биелэлтийг “хангах”, “хянан шалгах” зэрэг өргөн хүрээтэй томъёолол нь шалгуур үзүүлэлт, арга зүйн тодорхой байдлаар хангагдаагүй тохиолдолд формаль хэрэгжилт рүү хэлбийх магадлалтай. Үүний улмаас зарим байгууллага хяналтыг бодит үр дүнд бус, тайлангийн шинжтэй хэрэгжүүлэх хандлага ажиглагдах нөхцөл бүрддэг.

2. Институтц хоорондын чиг үүргийн давхардал тодорхой хэмжээнд байсаар байна. Яам, агентлаг, нутгийн удирдлагын байгууллага болон хяналт шалгалтын байгууллагууд хууль тогтоомжийн биелэлтэд хяналт тавих нийтлэг бүрэн эрхтэй боловч хяналтын хамрах хүрээ, арга хэлбэр, мэдээлэл солилцооны нэгдсэн механизм хангалтгүй байгаа нь давхар шалгалт хийх, эсхүл зарим эрсдэл хяналтаас гадуур үлдэх нөхцөлийг бий болгож болзошгүй юм. Энэ нь төрийн хяналтын үр ашигт сөргөөр нөлөөлөхөөс гадна шалгуулагч этгээдэд захиргааны ачаалал үүсгэдэг.

3. Эрсдэлд суурилсан хяналтын зарчим хуульд тусгагдсан боловч түүнийг хэрэгжүүлэх шалгуур, үнэлгээний аргачлал салбар бүрт жигд бус байгаа нь анхаарал татаж байна. Эрсдэлийн ангилал нь онолын хувьд хяналтын нөөцийг оновчтой хуваарилах чухал хэрэгсэл боловч бодит практикт мэдээллийн сангийн уялдаа, дүн шинжилгээний чадавх, мэргэжлийн үнэлгээний арга зүй хангалтгүй тохиолдолд өндөр эрсдэлтэй объект хяналтаас хоцрох, харин бага эрсдэлтэй объект давтамж ихтэй шалгалтад өртөх зэрэг тэнцвэргүй байдал үүсэх магадлалтай.

4. Улсын байцаагчийн эрх, баталгааг хуульчилсан нь хяналт шалгалтыг хараат бус, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэх институцийн үндсийг бүрдүүлсэн хэдий ч эдгээр баталгааны бодит хэрэгжилт санхүүжилт, хүний нөөц, техник хэрэгслийн хүрэлцээнээс шууд хамаарч байна. Ялангуяа хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй байдлын баталгаа, нөхөн төлбөрийн зохицуулалт бодит амьдрал дээр бүрэн хэрэгжихгүй тохиолдолд байцаагчийн мэргэжлийн бие даасан байдалд нөлөөлөх эрсдэлтэй.

5. Гомдол гаргах болон хариуцлага хүлээлгэх зохицуулалт нь захиргааны үйл ажиллагаанд хяналт тавих чухал механизм боловч иргэн, хуулийн этгээдийн эрх зүйн мэдлэг, мэдээллийн хүртээмж хангалтгүй нөхцөлд энэ эрх төдийлөн идэвхтэй хэрэгжихгүй байх тал ажиглагддаг. Иймээс хяналтын шийдвэрийн ил тод байдал, тайлагналын тогтолцоог бэхжүүлэх нь хуулийн бодит үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чухал юм.

6. Уг хууль батлагдсанаас хойш олон удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон нь нийгэм, эдийн засгийн харилцааны өөрчлөлтөд нийцүүлэх эерэг талтай боловч давтамж өндөртэй өөрчлөлт нь эрх зүйн тогтвортой байдалд хүргэх магадлалтай. Хуулийн зохицуулалт байнга шинэчлэгдэх нь хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын ойлголт, дадлыг тогтворжихоос өмнө дахин өөрчлөгдөх нөхцөл бүрдүүлж, улмаар энэ нь хууль хэрэглээнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.

7. Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль нь төрийн хяналтын нэгдсэн эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх ач холбогдолтой боловч түүний бодит үр нөлөө нь зөвхөн зохицуулалтын чанараас бус, хэрэгжилтийн институцийн чадавх, арга зүйн тодорхой байдал, байгууллагуудын уялдаа холбооноос ихээхэн хамаарч байна. Өөрөөр хэлбэл, уг хуулийн гол сорилт нь зохицуулалтын оршин байх эсэхэд бус, харин түүнийг хэрхэн үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд оршиж байна.

8. Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд олон удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсны улмаас зохицуулалтын дотоод уялдаа тодорхой хэмжээнд суларч, орчин үеийн эрсдэлд суурилсан хяналтын бодлоготой нийцүүлэх хэрэгцээ нэмэгдэж байна.

ЗӨВЛӨМЖ

Хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээний дүнд тулгуурлан дараах бодлогын болон эрх зүйн шинжтэй арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

- Хуулийн ерөнхий, тайлбар шаардах шинжтэй заалтуудыг илүү тодорхой шалгуур, хэмжүүртэй болгох нь зүйтэй. Ялангуяа хяналт шалгалтын үр дүнг үнэлэх нэгдсэн үзүүлэлтийг хууль болон дагалдах журмаар тогтоовол формаль хэрэгжилтээс зайлсхийх боломж нэмэгдэнэ.

- Төрийн хяналт хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын чиг үүргийн уялдааг хангах нэгдсэн мэдээллийн системийг хөгжүүлэх шаардлагатай. Ингэснээр давхар хяналт буурч, эрсдэлд суурилсан төлөвлөлт илүү бодитой болно.

- Эрсдэлийн үнэлгээ хийх аргачлалыг салбар хооронд уялдуулан стандартчилах нь зүйтэй. Эрсдэлийг тоон болон чанарын үзүүлэлтэд тулгуурлан үнэлэх нэгдсэн загвар нэвтрүүлэх нь хяналтын нөөцийг оновчтой хуваарилахад чухал ач холбогдолтой.

- Улсын байцаагчийн хөдөлмөрийн баталгаа, аюулгүй байдлыг хангах санхүүгийн болон байгууллагын механизмыг бэхжүүлэх шаардлагатай. Энэ нь хяналт шалгалтын хараат бус байдлыг бодитоор хангах үндсэн нөхцөл болно.

- Хяналт шалгалтын шийдвэрийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, иргэн, хуулийн этгээдийн гомдол гаргах эрхийг бодитоор хэрэгжүүлэх орчныг бүрдүүлэх нь зүйтэй. Үүнд цахим гомдлын систем, нээлттэй тайлагнал, олон нийтэд мэдээлэх практикийг өргөжүүлэх зэрэг арга хэмжээ багтаж болно.

- Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах бодлогыг илүү системтэй төлөвлөж, тогтвортой байдлыг хангах зарчмыг баримтлах нь чухал. Хэт ойр ойрхон өөрчлөлт нь хэрэгжилтийн үр нөлөөг сулруулах эрсдэлтэй тул хуулийг хэсэгчлэн засварлах замаар бус, харин нэгдсэн үзэл баримтлалд тулгуурласан шинэчилсэн найруулгын хүрээнд дахин боловсруулах боломжийг бодлогын түвшинд судлах нь зүйтэй.

– оо О оо –

V. ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж:

- Автотээврийн тухай хууль 1999.06.04
- Авто замын тухай хууль 2017.05.11
- Агаарын тухай хууль 2012.05.17
- Архив, албан хэрэг хөтлөлтийн тухай хууль 2020.04.24
- Ашигт малтмалын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2006.07.08
- Аялал жуулчлалын тухай хууль 2023.05.04
- Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль 2010.06.24
- Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний тухай хууль 2021.12.24
- Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн ХШ-ын тухай хууль 2002.11.28
- Амьтны тухай хууль 2012.05.17
- Ахмад настны тухай хууль 2017.01.26
- Ашигт малтмалын тухай хууль 2006.07.08
- Аялал жуулчлалын тухай хууль 2023.05.04
- Байгалийн ургамлын тухай хууль 1995.04.11
- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2012.05.17
- Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль 1995.03.30
- Барилгын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2016.02.05
- Баяжуулсан хүнсний тухай хууль 2018.05.03
- Боловсролын ерөнхий хууль 2023.07.07
- Биеийн тамир, спортын тухай хууль 2024.06.05
- Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай хууль 2005.07.01
- Газрын тосны тухай хууль 2014.07.01
- Газрын хэвлийн тухай хууль 1988.11.29
- Газрын тухай хууль 2002.06.07
- Геодези, зураг зүйн тухай хууль 1997.10.21
- Гэр бүлийн тухай хууль 199.06.11
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль 2016.12.22
- Гэрийн тэжээвэр амьтны тухай хууль 2023.12.08
- Далай ашиглах тухай хууль 2022.06.03
- Дархлаажуулалтын тухай хууль 2000.04.20
- Донорын тухай хууль 2018.01.19
- Дээд боловсролын тухай хууль 2023.07.07
- Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль 2015.07.08
- Зар сурталчилгааны тухай хууль 2002.05.30
- Зөвшөөрлийн тухай хууль 2022.06.17
- Зөрчлийн тухай /шинэчилсэн найруулга/ хууль 2017.05.11
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2016.02.04
- Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 2017.05.18
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002.01.10
- Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль 1995.04.17
- Кадастрын зураглал ба газрын кадастрын тухай хууль 1999.12.16
- Мал, амьтны эм, тэжээлийн нэмэлтийн тухай хууль 2024.06.05
- Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль 2017.12.08
- Малын генетик нөөцийн тухай хууль 2017.12.14
- Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль 2002.11.28
- Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13
- Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль 2002.06.27
- Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2021.07.07
- Музейн тухай хууль 2021.01.29
- Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол сургалтын тухай хууль 2023.07.07

- Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05.16
- Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль /Шинэчилэн найруулга/ 2024.05.16
- Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль 2020.12.24
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль 1993.06.05
- Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль 2021.01.15
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Шалгуур үзүүлэлт батлах тухай. 2014.07.28. Дугаар 233 /Импортын барааны эрсдэлийг тодорхойлох шалгуур, үзүүлэлт/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Хяналт шалгалтын объектыг эрсдэлийн ангилалд хамааруулах шалгуур, үзүүлэлт батлах тухай. 2023.05.24. Дугаар 195
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам батлах тухай. 2022.12.28. Дугаар 479. / Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам, Хяналт шалгалтын баримт бичгийн загвар/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Нийтлэг журам батлах тухай (ААНБ-ын дотоод хяналт шалгалт). 2011.11.09. Дугаар 311 /Аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагаанд дотоод хяналт шалгалтыг зохион байгуулах нийтлэг журам/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Улсын Ерөнхий байцаагчийн эрх олгох тухай. 2015.12.14 /Санхүүгийн хяналт, шалгалтын улсын байцаагчийн үнэмлэхийн загвар, Санхүүгийн хяналт, шалгалтын улсын байцаагчийн тэмдгийн загвар/
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Улсын байцаагчийн эрх олгох тухай. 2016.08.24. Дугаар 66 /Санхүүгийн хяналт шалгалтын улсын байцаагчийн актын загвар, Санхүүгийн хяналт шалгалтын улсын байцаагчийн албан шаардлагын загвар
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол. Журам, загвар батлах тухай. 2023.01.04. Дугаар 06
- Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол Загвар батлах тухай (Цөм болон цацрагийн ХУБ-чийн) 2009.07.14. Дугаар 209
- Нийгмийн даатгалын ерөнхий хууль 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэрийн тухай хууль 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэмжийн тухай хууль 2023.07.07
- Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай хууль 2023.07.07
- Нийгмийн халамжийн тухай хууль. 2012.01.19
- Нийгмийн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний тухай хууль 2021.01.12
- Нийслэл Улаанбаатар хотын замын хөдөлгөөний түгжрэлийг бууруулах, гэр хорооллыг орон сууцжуулах хууль 2023.12.07
- Нялх, балчир хүүхдийн хүнсний тухай хууль 2017.05.12
- Ойн тухай хууль 2012.05.17
- Органик бүтээгдэхүүний тухай хууль 2024.01.17
- Орон сууцны тухай хууль 1999.04.22
- Прокурорын тухай хууль 2017.06.09
- Өргөн нэвтрүүлгийн тухай хууль 2019.12.12
- Радио долгионы тухай 1 хууль 999.06.04
- Соёлын бүтээлч үйлдэрлэлийг дэмжих тухай хууль 2024.05.16
- Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль 2014.05.15
- Соёлын тухай хууль 2021.07.02
- Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай хууль 2017.12.21
- Сууц өмчлөгчдийн холбооны эрх зүйн байдал, нийтийн зориулалттай орон сууцны байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн тухай хууль 2003.06.18
- Сэргээгдэх эрчим хүчний тухай хууль 2007.01.11
- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай хууль 2013.01.03
- Тамхины хяналтын тухай хууль 2005.07.01
- Тариалангийн тухай хууль 2016.01.29

- Таримал ургамлын үр, сортын тухай хууль 2021.10.29
- Төмөр замын тээврийн тухай хууль 2023.07.07
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль 2003.01.03
- Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн орчны бүсийн тухай хууль 1997.10.23
- Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль 1994.11.15
- Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль 2014.01.09
- Тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгслийн эргэлтэд хяналт тавих хууль 2013.01.31
- Төрийн аудитын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2020.06.01
- Улсын нөөцийн тухай хууль 2007.07.05
- Ургамлын эрүүл мэнд, ургамал хамгааллын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.06.05
- Усан замын тээврийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2017.05.25
- Ус цаг уур, орчны хяналт шинжилгээний тухай хууль 1997.11.13
- Усны тухай хууль 2012.05.17
- Үйлдвэрлэл, технологийн паркийн эрх зүйн байдлын тухай хууль 2022.07.05
- Үндэсний их баяр наадмын тухай хууль 2022.06.28
- Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 1997.05.01
- Харилцаа холбооны тухай хууль 2001.10.18
- Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль 2006.05.25
- Ховордсон амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль 2002.11.07
- Хот байгуулалтын тухай хууль 2008.05.29
- Хот, суурин газрыг дахин хөгжүүлэх тухай хууль 2015.06.26
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль 2016.02.05
- Хөдөлмөрийн тухай хууль 2021.07.02
- Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль 2008.05.02
- Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний тухай хууль 2010.04.16
- Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль 2012.12.20.
- Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль 2021.12.17
- Хүнсний тухай хууль 2012.12.20
- Хүүхэд харах үйлчилгээний тухай хууль 2015.07.02
- Хэмжил зүйн тухай хууль 2019.05.09
- Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн Сайдын 2022 оны 6 дугаар сарын 17-ны өдрийн А/196 дугаар тушаалын 1 дүгээр хавсралт. Ургамал, түүний гаралтай хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний ул мөрийг мөрдөн тогтоох бүртгэлийн журам.
- Хэмжилзүйн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2019.05.09
- Цөмийн энергийн тухай хууль 2009.07.16
- Шинжлэх ухаан, технологийн тухай хууль 2024.05.16
- Шуудангийн тухай хууль 2003.05.15
- Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль 2024.06.05
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18
- Эрүүл ахуйн тухай хууль 2016.02.04
- Эрүүл мэндийн тухай хууль 2011.05.05
- Эрүүл мэндийн даатгалын тухай хууль 2015.01.29
- Эрчим хүчний тухай хууль 2001.02.01
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн А/406 дугаар тушаалын 01 дүгээр хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм.
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 сарын 24-ны өдрийн А/406 дугаар тушаалын 03 дугаар хавсралт. Хүнсний үйлдвэрийн эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм.
- Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн А/406 дугаар тушаалын 01 дүгээр хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм

Ном сурах бичиг, судалгааны тайлан, бусад:

- БНМАУ-ын Захиргааны эрх зүй. Чимид Б. УБ., 1973.
- Захиргааны эрх зүй: Тайлбар толь. Ганзориг Д. УБ., 2002.
- Захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги. Одгэрэл П. УБ., 2016.
- Захиргааны хяналтын онолын зарим асуудал, Нармандах Б. Захиргааны хяналт: үр нөлөө, боловсронгуй болгох зарим асуудал /эрдэм шинжилгээний бага хурлын итгэлүүдийн эмхтгэл/. УБ., 2011.
- Захиргааны хяналтын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал. Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил. Отгончимэг Н. МУИС. УБ., 1999.
- Захиргааны хяналтыг боловсронгуй болгох зарим асуудал. Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил. Бахдамбаяр Д. МУИС. 2002.
- Монгол Улсын Дээд шүүхийн зөвлөмж, "Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг шүүхийн практикт зөв хэрэглэх тухай", 2008.04.08, <http://www.supremecourt.mn/act/print/225>
- Монгол Улсын төрийн хяналт шалгалт Альбом схем. Таванжин Д. УБ., 2000
- Монгол Улсын захиргааны эрх зүй, Сүхбаатар Ж. УБ., 2000.
- Монголын эрх зүйн англи, орос, латин хадмал эх толь бичиг, Нарангэрэл С. дөрөв дэх хэвлэл, УБ., 2015.
- Монгол хэлний товч тайлбар толь. Цэвэл Я. УБ., УХГ, 1966.
- Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөл, УБ., МУЕТГ, 2018.
- МХЕГ-ын холбогдох ажлын дэд хэсгийн судалгааны танилцуулга (2020.08.31),
- МХЕГ, ТХШТХ-ийн дүн шинжилгээний танилцуулга
- МХЕГ-аас ирүүлсэн 2018-2020 оны арга хэмжээний судалгаа
- Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын улсын байцаагчдаас эрсдэлийн шалгуур үзүүлэлтийн талаар авсан асуулгын судалгааны тайлан. 2022.10.21
- Төрийн хяналт шалгалт, Бямбатогтох Ё. УБ., 2005.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх судалгаа. 2020.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. 2021.
- Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн төсөлд хийсэн зардлын тооцоо. "Өмгөөллийн ивээл баг" хуулийн нөхөрлөл. УБ., 2021.
- "Хууль дээдлэх зарчмын хэрэгжилтийн үнэлгээ: Уул уурхайн салбар дахь байгаль орчны зохицуулалт" НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөр, "Хараат бус судалгааны хүрээлэн" УБ., 2017.
- Салбарын хяналт шалгалтын хууль, эрх зүйн орчин /судалгааны тайлан/.
- Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал Чимид Б. УБ., 2017.
- Салбарын хяналт шалгалтын хууль, эрх зүйн орчин /судалгааны тайлан/.
- Эрх зүйн эх толь бичиг. Нарангэрэл С. УБ., 2008.
- Jigjidmaa Dugeree, Giuliana Cola, Florentin Blanc and Giuseppa Ottimiofore, "Lessons from Creating a Consolidated Inspection Agency in Mongolia", Regulatory Delivery:
- United Nations Economic Commission for Europe, Environmental Performance Reviews: Bosnia And Herzegovina, Third Review, (Geneva: 2018), p.78.
- Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Хяналтын тухай хууль 2018
- Оросын Холбооны Улсын "Төрийн хяналт (хянан шалгалт) болон орон нутгийн хяналтын тухай" Холбооны хууль 2020
- ХБНГУ-ын Холбооны хүнсний аюулгүй байдал, хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах алба байгуулах тухай хууль 2002
- Монгол Улсын Ерөнхий сайд У.Хүрэлсүхийн Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын албан хаагчидтай хийсэн уулзалтад хэлсэн үг (2020.11.10)
- Монгол Улсын шадар сайдад Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдаас ирүүлсэн 2016 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн 1-1/2069 тоот албан бичиг
- Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны хаврын ээлжит чуулганы Төрийн байгуулалтын байнгын хорооны 5 дугаар сарын 4-ний өдөр /Мягмар гараг/-ийн

хуралдааны тэмдэглэл.

- Монгол Улсын шүүхийн 2021соны шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- Монгол Улсын шүүхийн 2022 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- Монгол Улсын шүүхийн 2023 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- Монгол Улсын шүүхийн 2024 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- Монгол Улсын шүүхийн 2025 оны 3 дугаар улирлын шүүн таслах ажиллагааны тайлан, https://docs.google.com/file/d/1yE8lUFgC_TsTmFPavj5yPadFKH9mxQh5/view
- Монгол Улсын Засгийн газрын тохируулагч агентлаг Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар. Монгол Улсын шадар сайд Ө.Энхтүвшин, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд Ц.Нямдорж нарт санал хүргүүлэх тухай 2020.04.06-ны өдрийн 01/927 дугаартай албан бичиг.
- Мэргэжлийн хяналтын байгууллагын бүтцийг оновчтой, боловсронгуй болгох санал боловсруулах дэд ажлын хэсгийн танилцуулга". 2020.
- "Төрийн хяналт шалгалтын талаарх хууль, эрх зүйн орчинд судалгаа, дүн шинжилгээ хийх, давхардал хийдлийг арилгах, боловсронгуй болгох санал боловсруулах Дэд ажлын хэсгийн ажлын танилцуулга" 2020.

ХАВСРАЛТУУД

**ТӨРИЙН ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТТАЙ ХОЛБООТОЙ
ХУУЛИЙН ХЭМ ХЭМЖЭЭНИЙ ТҮҮВЭР СУДАЛГАА**

Хяналтын чиглэл	Хариуцах асуудал	Хуулийн заалт
Улсын Их Хурлын хяналт		Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Хорин тавдугаар зүйл. 1.Улсын Их Хурал төрийн дотоод, гадаад бодлогын аль ч асуудлыг дараахь асуудлыг өөрийн онцгой бүрэн эрхэд хадгалж шийдвэрлэн: 8/хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн биелэлтийг хянан ша... Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга
Ерөнхийлөгчийн хяналт		Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Гучин гуравдугаар зүйл. 1.Ерөнхийлөгч дараахь үндсэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 1/Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь бук Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг Улсын Их Хурлаар хэлэлцэж, чуу хоёр нь хүлээж аваагүй бол уг хууль, шийдвэр хүчин төгөлдөр хэвэ... Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль 1993.06.05 12 дугаар зүйл.Төрийн байгуулал, улс орны удирдлагын талаар 8.Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт Үндсэн хуу хэсгийн 1-д зааснаар бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт нь хориг тавина. 13 дугаар зүйл.Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, улс Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 2.Үндэсний аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон мэдээллийг шаардлагатай асуудлыг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн хур байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг, даалгавар өгч, Үндэсний ак биелэлтэд хяналт тавина.
Төрийн аудитын хяналт		Төрийн аудитын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2020.06.0
Үндсэн хуулийн хяналт		Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Жаран дөрөвдүгээр зүйл. 1.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэл зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль 1992.05.08 Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны
Шүүхийн хяналт		Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль 2021.01.15 Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2016. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18 Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002.01.1 Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 2017.05.
Прокурорын хяналт		Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Тавин зургадугаар зүйл. 1.Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажилла төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно. Прокурорын тухай хууль 2017.06.09 Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18

		162.2.7.албан болон албан бус эдийн засагт ажиллаж байгаа ахьяналт тавих; 162.2.8.хууль тогтоомжид заасан бусад эрх. 162.3.Хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагч Төрийн хяналт ша дараах үүрэгтэй: 162.3.1.хөдөлмөрийн нөхцөл, ажилтны эрх, ажлын цаг, цалин хөл мэнд, нийгмийн хамгаалал, насанд хүрээгүй хүний хөдөлмөр тогтоомжийн бүхий л асуудлын биелэлтийг шалгах, хэрэгжилтийг х 162.3.2.ажил олгогч болон ажилтны төлөөлөгчтэй хамтран ажиллах 162.3.3.хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах тал зөвлөгөө, мэдээлэл өгөх; 162.3.4.ажилтан, үйлдвэрчний эвлэлээс хөдөлмөрийн хууль тог гаргасан гомдлын дагуу аж ахуйн нэгж, байгууллагад хяналт шалгал 162.3.5.хуульд зааснаас бусад тохиолдолд албан үүргээ гүйцэтгэх тухайлбал, үйлдвэрлэл буюу худалдааны нууц, үйлдвэрлэлийн үй. бусдад задруулахгүй байх; 162.3.6.хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийг зөрчсөн тухай аливаа гомд хадгалах; 162.3.7.ялгаварлан гадуурхалт, дарамт, хүчирхийлэл, бэлгийн д бүрдсэн эсэхийг хянах; 162.3.8.хууль тогтоомжид заасан бусад үүрэг. 163 дугаар зүйл.Хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагчийн ха 163.1.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол хөдөлмөрийн хяналтын улс дараа энэ хуулийн 162.3.5, 162.3.6-д заасан мэдээллийн нууцлалыг 163.2.Хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагч хяналт шалгалты актынхаа үнэн зөвийг бүрэн хариуцна.
Хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн хяналт	Хөдөлмөрийн эрүүл ахуй	Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль 2008.0 32 дугаар зүйл. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тал тавих хяналт 32.1.Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи хууль тс өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд хяналт тавина: 32.1.1.Улсын Их Хурал; 32.1.2.Засгийн газар; 32.1.3.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн асуудал эрхэлсэн /Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрч 32.1.4. хууль тогтоомжоор эрх олгогдсон бусад байгууллага, албан 32.1.5.аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн Засаг дарга, хяналтын алба; /Энэ заалтад 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчл 32.1.6. ажилтны төлөөллийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуй 33 дугаар зүйл. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн төр 33.1.Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи хууль захиргааны хяналтыг Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд заасн хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн хяналтын улсын байцаагч гүйцэтгэнэ. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 33.2.Хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагч дараахь бүрэн эрхийг 33.2.1.ажлын байранд ашиглагдаж байгаа машин механизм, т техникийн паспортын хөтлөлтийн байдалд үзлэг шалгалт хийх; 33.2.2.аж ахуйн нэгж, байгууллагын хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, ажилтны ажил, үүргийн гүйцэтгэлтэй танилцаж заавар, зөвлөгөө өгө 33.2.3.өргөх, тээвэрлэх механизм, даралтат сав, шугам хоолойд тохируулга, баталгаажуулалт хийлгэсэн эсэхийг шалгах; 33.2.4.ажлын тусгай хувцас, нэг бүрийн болон хамтын хамгаа байдалтай танилцах; 33.2.5.үйлдвэрлэлийн ослыг судлан бүртгэх, ослын шалтгаан, хүч тавих, энэ хуульд заасны дагуу үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлог 33.2.6.хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнийг ажиллуулах ажлын байр шалгах;

		33.2.7. хуульд заасан бусад бүрэн эрх. 33.3. Хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн хяналтын улсын байцаагч дараахь 33.3.1.аж ахуйн нэгж, байгууллагын хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн а зөвлөгөө өгөх; 33.3.2.ажлын байрны хөдөлмөрийн нөхцөл нь эрүүл ахуйн шаард дүгнэлт гаргах; 33.3.3.хөдөлмөрийн нөхцөлийн хэмжилт, судалгаанд хяналт тавих; /Энэ заалтад 2011 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдрийн хуулиар өөрч 33.3.4./Энэ заалтыг 2011 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдрийн хуулиа 33.3.5.ажлын тусгай хувцас, нэг бүрийн болон хамтын хамгаалах ахуйн шаардлага хангаж байгаа эсэхэд хяналт тавих; /Энэ заалтад 2011 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдрийн хуулиар өөрч 33.3.6.хуульд өөрөөр заагаагүй бол химийн хорт болон аюултай бод хэрэгсэл, цацраг, биологийн идэвхт бодисын ашиглалт, хадгалалта, 33.3.7.ажилтанд зориулсан ахуйн байрны хүрэлцээ, эрүүл ах хөдөлмөрлөх орчны сөрөг хүчин зүйлийн нөлөөллөөс хамгаалах ар өгөх; 33.3.8.эрүүл мэндийн урьдчилсан болон хугацаат үзлэг, мэргэжлээс өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх ажлыг хөдөлмөрийн нөхцөлд хийсэ холбон үнэлэлт өгөх; 33.3.9.мэргэжлээс шалтгаалсан болон ажлын байрны нөхцөлтэй байрны нөхцөлийн талаар санал, дүгнэлт гаргах; 33.3.10.хуульд заасан бусад бүрэн эрх 33.4.Хөдөлмөрийн хяналтын болон хөдөлмөрийн эрүүл ахуйн хяна бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 33.4.1.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль тогт мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх, хэрэгжилтийг хангуулах; 33.4.2.ажилтны эрүүл мэнд, амь насанд нь шууд аюул учруулах не шаардлага тавих; 33.4.3.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи хууль арилгуулах тодорхой хугацаатай шаардлагыг ажил олгогчид өгөх; 33.4.4.хөдөлмөрийн болон хамтын гэрээнд хөдөлмөрийн аюулгүй б үүргийн биелэлтийг аж ахуйн нэгж, байгууллагад шалгах, зөвлөгөө 33.4.5.үйлдвэрлэлийн барилга байгууламж, машин механизм, тоног туршилт хийх комиссын бүрэлдэхүүнд оролцох; 33.4.6.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи хууль т гаргах; 33.4.7.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн хууль тогтоом хэлэлцээрт тусгагдсан асуудлаар үүссэн маргааныг хэлэлцэх, шийд 33.4.8.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн хууль тогтоомжи шаардлага болон хөдөлмөрийн нөхцөлийг дордуулсан, ажилтны эр биелүүлэхгүй байгаа албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх, байгууллагад санал оруулах; 33.4.9.хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи хууль олгогчийн тухайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээг зогсоох буюу хориглох шийдвэрлүүлэх; 33.4.10. аж ахуйн нэгж, байгууллага, түүний нэгж, хэсгийн болон ажиллагаа нь ажилтны эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулах нь т шууд зогсоох. 34 дүгээр зүйл. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тал 34.1.Ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг төлөөлөн хамгаалаа нийтийн хяналтыг дараахь байдлаар хэрэгжүүлнэ: 34.1.1.үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчин, хурц авах; 34.1.2. хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн талаархи шаардлагыг ажил олгогчид тавих;
--	--	---

		34.1.3. хөдөлмөрийн болон хамтын гэрээнд хөдөлмөрийн аюулгүй үүргийн биелэлт, түүний явцыг дүгнэж, нийт ажилтанд мэдээлэх; 34.1.4. үйлдвэрлэлийн барилга байгууламж, машин механизм, тоног туршилт хийх комиссын бүрэлдэхүүнд оролцох; 34.1.5. хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль тогто санал өгөх; 34.1.6. хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль тогто хэлэлцээрт тусгагдсан асуудлаар үүссэн маргааныг хэлэлцэх, шийд 34.1.7. хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль т хөдөлмөрийн нөхцөлийг дордуулсан, ажилтны эрүүл мэнд, амь нась албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх саналаа холбогдох байгуу 35 дугаар зүйл. Аж ахуйн нэгж, байгууллагын дотоод хяналт 35.1. Ажил олгогч нь үйлдвэрлэлийн цех, тасаг, хэсэг, ажлын байр б ахуйн тухай хууль тогтоомж, нийтлэг шаардлага, стандартын хэр үнэлгээний дагуу авагдсан арга хэмжээний биелэлтэд дотоодын хя 35.2. Ажил олгогч дотоодын хяналтын явцад илэрсэн зөрчлийг арил 35.3. Ажилтны төлөөлөгч болон ажилтан нь аж ахуйн нэгж, ба ажиллагаанд оролцох эрхтэй.
Нийгмийн хамгааллын хяналт	Нийгмийн хамгааллын хяналт	Нийгмийн даатгалын ерөнхий хууль 2023.07.07 45 дугаар зүйл. Нийгмийн даатгалын хууль тогтоомжийн биелэл 45.1. Нийгмийн даатгалын хууль тогтоомжийн биелэлтэд тавих хянал үндэсний зөвлөл, бүх шатны Засаг дарга, хууль тогтоомжоор эр тушаалтан тус тусын эрх хэмжээний дагуу хэрэгжүүлнэ. Нийгмийн халамжийн тухай хууль 2012.01.19 24 дүгээр зүйл. Нийгмийн халамжийн байгууллагын тогтолцоо, 24.7. Нийгмийн халамжийн хяналтыг нийгмийн халамжийн асуу байгууллага, хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага хэ 24.8. Нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны үйлчилгээний анхан, дунд шатны байгууллагад мэргэжлийн зөвлө үйлчилгээний чанар хүртээмж болон халамжийн сангийн хөрөнгий бүхий хяналт, шинжилгээ, үнэлгээний нэгжтэй байна. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 24.9. Аймаг, нийслэл, дүүргийн нийгмийн халамжийн үйлчилгээний б чиг үүрэг бүхий ажилтантай байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль 2016.02.05 40 дүгээр зүйл. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн 40.1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асуудал эрхэлсэн төрийн : бэрхшээлтэй хүний тэгш эрх болон нийгмийн хамгааллын талаа хэрэгжилтийг улсын хэмжээнд зохион байгуулж, биелэлтэд хяналт 42 дугаар зүйл. Засаг даргын бүрэн эрх 42.1. Аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн Засаг дарга хөгжлийн бэрх харьяалах нутаг дэвсгэртээ дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: /Энэ хэсэгт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөл 42.1.1. хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангах хууль тогтоомжий хангуулах арга хэмжээ авах; 42.1.2. дэд бүтэц, нийтийн зориулалттай барилга байгууламж, хэ бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй байлгах, хөгжлийн бэрхшээлтэй тамир, спорт, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих шат дараалсан а боловсруулж, хэрэгжилтийг зохион байгуулж, хяналт тавих;
Эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын хяналт	Хүүхэд, өсвөр үеийн эрүүл ахуй Халдвар судлал	Эрүүл ахуйн тухай хууль 2016.02.04 17 дугаар зүйл. Эрүүл ахуйн тухай хууль тогтоомжийн биелэлтэд хя

	Орчны эрүүл ахуй	17.1.Эрүүл ахуйн тухай хууль тогтоомжийн биелэлтэд тавих төр эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, бүх шатны иргэдийн Т хууль тогтоомжоор эрх олгосон бусад байгууллага, албан тушаалт /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 17.2.Төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэн хэрэгжилтэд хяналт тавина.
	Хүнсний үйлдвэр, худалдаа, үйлчилгээний эрүүл ахуй	Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 сарын 24-ны өдрийн А/406 Хүнсний үйлдвэрийн эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчи Арван хоёр. Эрүүл ахуйн үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэнд х 12.1.Энэхүү дүрмийг дагаж мөрдөх үүрэг хариуцлагыг хүнсний үйлчл эзэн, дарга, эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч бүр хариуцана. 12.2.Үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэд эрүүл ахуй, халдвар хамг хяналт тавина.
	Хүнс, нийтийн хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний эрүүл ахуй	Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдрийн хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуйн дүрэм Арван гурав. Эрүүл ахуйн үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэнд 13.1.Энэхүү дүрмийг дагаж мөрдөх үүрэг хариуцлагыг хүнсний үйлчл дарга, эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч бүр хариуцана. 13.2.Үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэнд эрүүл ахуй, халдвар хамг хяналт тавина.
Эмчилгээний чанарын хяналт	Европ анагаах ухаан	Эрүүл мэндийн тухай хууль 2011.05.05 42 дугаар зүйл.Эрүүл мэндийн хяналт /Энэ зүйлийн гарчигт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хууль 42.1.Эрүүл мэндийн үйл ажиллагаанд хяналт, шинжилгээ хийх, шал тогтоомжийн хэрэгжилтийн талаар шалгалт хийх, шалгалтын дүнг буруутай албан тушаалтнаар арилгуулах, хууль тогтоомж зөрчсөн г захиргааны хариуцлага хүлээлгэх чиг үүргийг эрүүл мэндийн асуу байгууллага, хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага бол хяналт хариуцсан алба хэрэгжүүлнэ. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 42.2.Эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний чанар, аюулгүй байда албаны дарга, ажилтанд улсын байцаагчийн эрх олгож болно. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 42.3.Эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний чанар, аюулгүй бай дүрмийг эрүүл мэндийн болон мэргэжлийн хяналтын асуудал эрхэ гишүүн батална.
	Уламжлалт анагаах ухаан	
Боловсролын хяналт	Дээд болон мэргэжлийн боловсрол	Боловсролын ерөнхий хууль 2023.07.07 35 дугаар зүйл.Боловсролын хяналт шалгалт, чанарын үнэлгээ 35.1.Боловсролын хяналт шалгалтыг холбогдох хуульд заасны дагуу захиргааны төв байгууллага, төрийн захиргааны байгууллага, хэрэгжүүлнэ.
	Бага, дунд боловсрол	35.2.Хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагын улсын б хууль тогтоомж, захиргааны хэм хэмжээний акт, техникийн зохил тавина.
	Сургуулийн өмнөх боловсрол	35.3.Боловсролын чанарын болон гүйцэтгэлийн үнэлгээг холбогд заасан байгууллага, суралцагч, эцэг, эх, иргэд, олон нийт, төрийн бус олгогчийн төлөөллийг оролцуулан зохион байгуулна. 35.4.Боловсролын сургалтын байгууллага, багшийн ажлын гүйцэтгэ 35.5.Боловсролын үнэлгээг цахимаар зохион байгуулж болох ба сур хийх, үр дүнг тайлагнах цахим системтэй байна. 35.6.Боловсролын чанарыг гурван жил тутам олон улсын эрх бүхий 35.7.Боловсролын сургалтын байгууллага дотоод чанарын баталга

		35.8.Боловсролын сургалтын байгууллага энэ хуулийн 35.7-д заасан үндэслэж, чанарын сайжруулалтын төлөвлөгөө баталж, хэрэгжүүлнэ. 35.9.Энэ хуулийн 35.8-д заасан төлөвлөгөө нь боловсролын удирдлагатай байгуулах гэрээний хэсэг болох бөгөөд түүний ажлыг чанарын ахиц дэвшил байна. 35.10.Төрийн бус өмчийн цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуулийг итгэмжилнэ. 35.11.Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, дээд боловсрол хуулиар зохицуулна. 35.12.Сургалтын хөтөлбөрийг гадаадын болон олон улсын эрх бүтэц итгэмжилж болно.
	Биеийн тамир, спорт	Биеийн тамир, спортын тухай хууль 2024.06.05 39 дүгээр зүйл.Биеийн тамир, спортын хууль тогтоомжийн бие. 39.1.Биеийн тамир, спортын салбарын хяналтын үйл ажиллагааг хяналт хэлбэрээр хэрэгжүүлнэ. 39.2.Биеийн тамир, спортын хууль тогтоомжийн биелэлтэд бүх шатны 39.3.Талууд маргааныг спортын арбитраар шийдвэрлүүлэхээр хяналт спортын холбоод, тамирчин, дасгалжуулагч, сонирхогч этгээд хүсэлт спортын үйл ажиллагаатай холбоотой аливаа маргааныг спортын а
	Шинжлэх ухааны байгууллага	
Соёлын хяналт	Соёлын хяналт	Соёлын тухай хууль 2021.07.02 39 дугаар зүйл.Соёлын үйл ажиллагаанд тавих хяналт, хязгаарлалт 39.1.Соёлын үйл ажиллагаанд соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн хяналтын улсын байцаагч хяналт тавина. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 39.2.Аймаг, дүүргийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагад соёлын хя /Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчи
Хүнсний чанар, стандартын хяналт	Мал амьтны гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл	
	Ургамлын гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүний болон исгэлтийн үйлдвэрлэл	Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн Сайдын 2022 оны 6 дуг тушаалын 1 дүгээр хавсралт. Ургамал, түүний гаралтай хүн мөрийг мөрдөн тогтоох бүртгэлийн журам. 1.5.Энэхүү журмыг тариалан эрхлэгч болон ургамал, түүний гарал боловсруулах, тээвэрлэх болон зах зээлд борлуулах үйл ажиллага дүүргийн Засаг даргын тамгын газрын хөдөө аж ахуйн тасгий мэргэжилтэн болон хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий заалтын мөрдөнө. /ХХААХҮС-ын 2023 оны А/510 дугаар тушаалаар өөрчлөг 1.8.Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хуулийн гаралтай хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний ул мөрийг мөрдөн тогт гэрчилгээний олголтод хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий ба тавина. ХХААХҮС-ын 2023 оны А/510 дугаар тушаалаар өөрчлөлт с
	Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээ	Эрүүл мэндийн сайдын 2023 оны 11 дүгээр сарын 24-ний өдр хавсралт. Хоол үйлдвэрлэл, үйлчилгээний газрын эрүүл ахуй дүрэм. Арван гурав. Эрүүл ахуйн үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэнд 13.1.Энэхүү дүрмийг дагаж мөрдөх үүрэг хариуцлагыг хүнсний үйлчи дарга, эрхлэгч, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч бүр хариуцана. 13.2.Үлгэрчилсэн дүрмийн хэрэгжилтэнд эрүүл ахуй, халдвар хамг хяналт тавина.

	Хүнсний худалдааны хяналт	Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль 18 дугаар зүйл.Хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй бай төрийн хяналт 18.1.Хүнсний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдалд дараах байдлаар хяналт тавих /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 18.1.1.хүнсний сүлжээний үе шат болон үйл ажиллагааны явца, шалтгааныг тогтоох, таслан зогсоох, нийтэд шуурхай мэдээлэх, эр өгөх, хяналт шалгалтыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх; 18.1.2.хүнсний сүлжээнд ашиглах болон хэрэглэх эд зүйлс, барилга болон ариун цэврийн шаардлага хангаж байгаа эсэхэд үзлэг шалга. 18.1.3.импортын болон дотоодод үйлдвэрлэсэн хүнс холбогдох цэврийн бусад шаардлагыг хангаж байгаа эсэхийг тогтоох, эрсдэлд 18.1.4.зохистой дадлыг нэвтрүүлэх болон хүнсний түүхий эд, бүт бүртгэлд хяналт тавих; 18.1.5.хүнсний аюулгүй байдлын асуудлаар шийдвэр гаргахдаа техникийн зөвлөмжид тулгуурлах; 18.1.6.хүнсний чиглэлийн үйл ажиллагаа эрхлэгчийн бүртгэлийн н хөдөлгөөн хийх, төрийн, төрийн бус байгууллага болон хэрэглэгчид 18.2.Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуулийн 55.3-т заасан эрсдэлд тухайн үйлдвэрлэлийн онцлог, үйл ажиллагааны чиглэл, эрсдэлийн /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 18.3.Хүнсний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын хяналтын нэгжтэй байна. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл
	Аялал жуулчлалын хяналт	Аялал жуулчлалын тухай хууль 2023.05.04 28 дугаар зүйл.Аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тавих хяна 28.1.Аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тавих хяналт дараах төрө 28.1.1.аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тавих төрийн хяналт; 28.1.2.аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тавих олон нийтийн хян 29 дүгээр зүйл.Аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тавих төр 29.1.Аялал жуулчлалын хууль тогтоомжийн биелэлтэд аялал х захиргааны төв байгууллага, бүх шатны Засаг дарга эрх хэмжээний 29.2.Аялал жуулчлалын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны жуулчлалын асуудал хариуцсан нэгж нь бүх шатандаа аялал жуул зүй зохистой ашиглахад хяналт тавина. 29.3.Энэ зүйлд заасан аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд тави заасан нийтийн эрх зүйн хуулийн этгээдэд шилжүүлж болно.
Ургамал хамгаалал, хорио цээрийн хяналт	Ургамал хамгаалал	- Байгалийн ургамлын тухай хууль 1995.04.11 - Ургамлын эрүүл мэнд, ургамал хамгааллын тухай хууль /Ши
Таримал ургамлын үр, хорио цээрийн хяналт	Таримал ургамлын үр, хорио цээрийн хяналт	
Мал эмнэлгийн хяналт	Мал эмнэлэг, хорио цээр Малын эм, мал, амьтны түүхий эд Эрчимжсэн аж ахуй болон мал, амьтны	Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль 2017.12.08 31 дүгээр зүйл.Мал эмнэлгийн хяналт /Энэ зүйлийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрч 31.1.Мал эмнэлгийн хяналтыг мал, амьтны эрүүл мэндийн асуу байгууллага, мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан төй байгууллага, аймаг, нийслэлийн мал эмнэлгийн газар, сум, дүүргий хяналтын цэгийн эрх бүхий мал эмнэлгийн хяналтын улсын байцааг /Энэ хэсэгт 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар нэмэл

	гаралтай хүнсний бус түүхий эд, малын үржил	/Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.2.Мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан төрийн захи хяналтыг хэрэгжүүлэх бүтэцтэй байх бөгөөд улсын ахлах байцаагч, /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.3.Мал эмнэлгийн хяналтын улсын байцаагч малын эмч м боловсролын зэрэгтэй байна. /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.4.Мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн төрийн захир хяналтын чиглэлээр дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.4.1.Засгийн газрын эрх олгосноор гадаад улс, олон улсын байгу талаар хамтран ажиллах тухай гэрээ, хэлэлцээр байгуулах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.4.2.салбарын хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, үр дүнд дүн шинжилг суурилсан хяналт шалгалтын бодлогыг тодорхойлох, төлөвлөх, хэр /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.Мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудал хариуцсан төрийн за хяналтын чиглэлээр дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: /Энэ хэсэгт 2023 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.1.өөрийн бүрэн эрхэд хамаарах асуудлаар гадаад улсын и байгууллагатай мал эмнэлэг, хорио цээрийн нөхцөлийг тохиролцс хамтран ажиллах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.2.Монгол Улсад импортлох мал, амьтан, тэдгээрийн гаралтай эмнэлэг, эрүүл ахуй, ариун цэврийн шаардлагыг батлах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.3.олон улсын мал эмнэлгийн гэрчилгээ олгох; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.4.Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль болон бусад хууль тс байгууллагын шийдвэр, мал эмнэлгийн үйлчилгээ, мал, амьт бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх эрүүл ахуй, техникийн зохицуулалт, технологийн хэрэгжилтийг хангуулах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.5.импортлох мал, амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, б нэмэлтэд эрсдэлийн үнэлгээ хийх; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.5.6.хууль тогтоомжид заасан бусад бүрэн эрх. /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.6.Мал эмнэлгийн хяналтын улсын байцаагч нь Төрийн хяналт заасан нийтлэг эрх, үүргээс гадна дараах эрх, үүрэгтэй байна: /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.6.1.мал, амьтан, тэдгээрийн хашаа, байр, ус, бэлчээр, өвс, тэжээ эд, бүтээгдэхүүн бэлтгэх, хадгалах, тээвэрлэх, худалдах явцад м үзлэг, шинжилгээ хийлгэсэн эсэхэд хяналт тавих; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.6.2.мал, амьтны халдварт өвчин тараах, хүний амь нас, эрүүл м амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг зах зээлд тохиолдолд устгах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчл 31.6.3.мал эмнэлэг, эрүүл ахуй, ариун цэврийн шаардлага хангахгүй эрхлэх, эм, биобэлдмэл хадгалах, худалдах, мал, амьтны гаралтай
--	--	---

		бэлтгэх, боловсруулах, хадгалахыг таслан зогсоох талаар хугацаа хяналт тавих; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.4.мал эмнэлгийн үйлчилгээ эрхлэх, мал, амьтны эм, эмнэлгийн амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн бэлтгэх, худалдах үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, дүгнэлт гаргах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.5.мал, амьтны эм, биобэлдмэл, өвчин үүсгэгч болон бүтэцийг үйлдвэрлэх, хадгалах, тээвэрлэх, худалдах, хэрэглэх, эмийн жор бичих олон улсын хэрэглээнээс хасагдсан тэжээлийн нэмэлтийг зах зээлд дүгнэлт гаргах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.6.Мал, амьтны эрүүл мэндийн бүртгэл, мэдээллийн сангийн хөдөлгөөнийг хяналт тавих; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.7.мал, амьтны шилжилт хөдөлгөөнийг зохицуулах, тээвэр, тээврийн хяналтад авах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.8.мал, амьтны эм, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, эмнэлгийн хэрэгсэл, тэжээлийн нэмэлт импортлох энгийн зөвшөөрөл тавих, зөвшөөрлийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох үндэслэл, дүгнэлт гаргах; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.9.малын эмчийн мэргэжлийн итгэмжлэлийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй байгууллага, албан тушаалтанд тавьж шийдвэрлүүлэх; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.10.мал эмнэлгийн үйл ажиллагаанд мөрдөх стандарт, техник хэмжээний актын хэрэгжилтэд хяналт тавих; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.6.11.мал эмнэлгийн үйлчилгээний төлөвлөлт, гүйцэтгэлд удирдах зөвшөөрлийг хяналт тавих; /Энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 31.7.Мал эмнэлгийн хяналттай холбоотой энэ хуулиар зохицуулсан шалгалтын тухай хуулиар зохицуулна. /Энэ хэсгийг 2023 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/
Цөмийн болон цацрагийн хяналт	Эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийн болон цацрагийн үүсгүүртэй рентген төхөөрөмжийн аюулгүй байдал	Цөмийн энергийн тухай хууль 2009.07.16 12 дугаар зүйл.Цөмийн болон цацрагийн хяналтын улсын байцаагч 12.1.Цөмийн энергийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байцаагч, хяналтын улсын ерөнхий байцаагч, улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагч; /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөх/ /Энэ хэсэгт 2024 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ /Энэ хэсэгт 2015 оны 2 дугаар сарын 13-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/ 12.2.Цөмийн болон цацрагийн хяналтын улсын ерөнхий байцаагч, цаашид "улсын байцаагч" гэх/-ийн эрхийг Төрийн хяналт шалгалт олгож, цуцална. /Энэ хэсгийг 2024 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн хуулиар өөрчлөх/
	Эрүүл мэндийн салбарын рентген тоног төхөөрөмж	12.3.Цөмийн болон цацрагийн хяналтын улсын ерөнхий байцаагч нь цаашид "улсын байцаагч" гэх/-ийг томилж, чөлөөлнө. Энэ хэсгийг 2024 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн хуулиар хүчин зүйл болгох. Энэ хэсгийг 2024 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн хуулиар хүчин зүйл болгох.
	Хил, гаалийн бүс дэх цацрагийн аюулгүй байдал	12.4.Улсын байцаагч цөмийн болон цацрагийн хяналтын чиглэл Зөрчлийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжид заасан нийтлэг зүйлсийг хяналт тавих; /Энэ хэсэгт 2023 оны 01 дүгээр сарын 06-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх/
	Цацрагийн үүсгүүрийн болон тусгай зөвшөөрлийн	12.5.Улсын байцаагч хууль тогтоомжид заасан бүрэн эрхээ хэрэглэх, гагцхүү хууль тогтоомж болон түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн бүтэцийг хяналт тавих; 12.6.Улсын байцаагч хууль тогтоомжид заасан бүрэн эрхээ хэрэглэх, гагцхүү хууль тогтоомж болон түүнд нийцүүлэн гаргасан эрх зүйн бүтэцийг хяналт тавих; 12.7.Улсын байцаагч хяналт шалгалт хийх цөмийн төхөөрөмж болон хяналтын тухай хуулиар зохицуулна.

	улсын бүртгэл, мэдээллийн сан, геологи, хайгуулын цооногийн каротажийн цацрагийн үүсгүүрийн аюулгүй байдал	12.8.Улсын байцаагчийн хууль тогтоомжоор олгосон бүрэн эрхэд хашийдвэр гаргахыг хориглоно. 12.9.Цөмийн болон цацрагийн хяналт шалгалтыг улсын ерөнхий баталсан удирдамжийн дагуу хийнэ. /Энэ хэсэгт 2024 оны 11 дүгээр сарын 21-ний өдрийн хуулиар нэмэлт 12.10.Цөмийн болон цацрагийн хяналтын улсын байцаагч, цацраг тусгай хувцас, ялгах тэмдэг хэрэглэх бөгөөд ажлын тусгай хувцас хугацааг Цөмийн энергийн комисс батална. /Энэ хэсгийг 2015 оны 2 дугаар сарын 13-ны өдрийн хуулиар нэмсэн
	Аж үйлдвэр, авто зам, судалгаа шинжилгээний салбарын цацрагийн аюулгүй байдал	
	Гадаад орчин, хүн амын шарлагын цацрагийн аюулгүй байдал	
	Гадаад орчин, цацраг идэвхт ашигт малтмалын хайгуулын үеийн цацрагийн аюулгүй байдал	
	Цацраг идэвхт ашигт малтмалын ашиглалтын үеийн цацрагийн аюулгүй байдал	
Газар, геодези, зураг зүйн хяналт	Газрын харилцаа, тусгай хамгаалалттай газар нутаг	Газрын тухай хууль 2002.06.07 23 дугаар зүйл.Газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага дараах 23.2.Газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага дараах 23.2.20.газрын хууль тогтоомж, газар зохион байгуулалт, газрын хамгаалалт, газрын хяналт шалгалтын үйл ажиллагаанд төрийн хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэх /Энэ заалтыг 2023 оны 11 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх 57 дугаар зүйл.Газрын нэгдмэл санд төрийн хяналт тавих 57.1.Газрын нэгдмэл санг эзэмших, ашиглах, хамгаалах болон газрын хяналт тавих Засгийн газар, газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг дарга хууль тогтоомжид зориулж тавина. /Энэ хэсэгт 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх /Энэ хэсэгт 2023 оны 11 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хуулиар өөрчлөх

		/Энэ хэсэгт 2003 оны 6 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт хуулиар нэмэлт оруулсан/ 57.2.Газрын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд тавих хяналтыг газар, байгаль орчны болон ургамал, хорио цээр, эрүүл ахуй, г... байгууллагууд хэрэгжүүлнэ.
	Геодези, зураг зүй, кадастрын зураглал ба газрын кадастр	Кадастрын зураглал ба газрын кадастрын тухай хууль 1999.12.7 дугаар зүйл.Кадастрын зураглал эрхлэх байгууллага, түүнийг 7.5.Геодези, зураг зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага дараахь чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ: 7.5.4.кадастрын зураглал хийх технологийн бүх дамжлага, үе шат шаардлагатай бол магадлан хэмжилт хийх;
Байгаль орчны хяналт	Байгалийн нөөц /ус, ургамал, амьтан/, баялгийн ашиглалт, хамгаалалт, нөхөн сэргээлт	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль /ш 8 дугаар зүйл.Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ 8.8.Төсөл хэрэгжүүлэгч иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага нөлөөллийн нутгийн байгаль хамгаалагч, байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага хяналт т... 9 дүгээр зүйл.Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө 9.12.Байгаль орчны менежментийн болон уурхайн хаалтын менежмент тухайн орон нутгийн байгаль хамгаалагч, байгаль орчны хяналтын төрийн захиргааны төв байгууллага болон байгаль орчны төрийн б...
	Ус, рашааны бохирдол, байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ	
	Агаарын чанар, хөрс хамгаалалт, цөлжилт	
	Химийн болон аюултай бодис	Агаарын тухай хууль 2012.05.17 26 дугаар зүйл.Хяналтын тогтолцоо 26.1.Энэ хуулийн хэрэгжилт, агаарын бохирдлыг бууруулах чиглэлээр байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага бүхий байгууллага хяналт тавина. Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль 2006.05.25 18 дугаар зүйл. Химийн хорт болон аюултай бодистой холбогд 18.1.Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай хууль тогтоомжийн эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, хяналт шалгалт хэрэгжүүлнэ.
Геологи, уул уурхайн хяналт	Баяжуулах, боловсруулах үйлдвэр	Ашигт малтмалын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2006.07.10 дугаар зүйл. Төрийн захиргааны төв байгууллагын бүрэн эрх 10.1.Ашигт малтмалын асуудлаар геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага дараахь бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 10.1.19.Ашигт малтмалын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилт болон үйл ажиллагаанд тавих улсын хяналтыг геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага гүйцэтгэнэ. /Энэ заалтыг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар нэмж оруулсан/
	Газрын тос, байгалийн хийн хайгуул, олборлолт	
	Геологийн судалгаа	
	Нөөцийн хөдөлгөөн, роялти, уул уурхайн зураг төсөл	
	Ил уурхайн техник, технологи, нөхөн сэргээлт	
	Далд уурхайн техник,	

	технологи, тэсэлгээ	
Барилгын техникийн хяналт	Барилга байгууламжийн зураг төсөл, угсралт, ашиглалт	Барилгын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2016.02.05 47 дугаар зүйл. Барилга байгууламжийн техникийн улсын хяналт. 47.1.Барилга байгууламжийн техникийн улсын хяналтыг барилгын а байгууллага хэрэгжүүлнэ.
	Барилга байгууламжийн төсөвт өртөг, үнэ бүрдэл	
	Барилгын материал, түүхий эд, эдлэхүүн	
	Барилгын сантехник, ус хангамжийн эх үүсвэр, цэвэрлэх байгууламж, цэвэр ус ариутгах татуургын гадна шугам сүлжээ, хурын ус зайлуулах шугам сүлжээ	
	Хот байгуулалт, төлөвлөлт	Хот байгуулалтын тухай хууль 2008.05. 29 7 дугаар зүйл. Хот байгуулалтын асуудал эрхэлсэн төрийн захи 7.1.13.хот байгуулалтын талаарх хууль тогтоомж, баримт бичиг инженерийн байгууламжийн ашиглалтад Төрийн хяналт шалгалтын хэрэгжүүлэх.
	Өргөх байгууламжийн үйлдвэрлэл, угсралт, засвар үйлчилгээ, ашиглалт, осол аваар, улсын бүртгэл	Барилгын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ 2016.02.05 47 дугаар зүйл. Барилга байгууламжийн техникийн улсын хяналт. 47.1.Барилга байгууламжийн техникийн улсын хяналтыг барилгын а байгууллага хэрэгжүүлнэ. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 47.2.Барилгын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгуул хуульд заасан чиг үүргээс гадна дараахь хяналт шалгалтыг хэрэгжү /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 47.2.1.барилга байгууламжийг барих, тэдгээрийн шинэчлэл, их засв 47.2.2.барилгын материал, түүхий эд, эдлэхүүн, бүтээгдэхүүний чан 47.2.3.барилга байгууламжийн зураг төслийн хэрэгжилтэд; 47.2.4.барилга байгууламжийн ашиглалтад; 47.2.5.өргөх байгууламжийн угсралт, ашиглалтын үеийн аюулгүй аж 47.2.6.барилга байгууламжийн зураг төсөл, инженер-геологийн судл 47.2.7.барилга байгууламжийн нуралт, эвдрэл, өргөх байгууламжид 47.2.8.өргөх байгууламжийн улсын бүртгэлд; 47.2.9.барилгын ажлын гүйцэтгэлийн чанарт; 47.2.10.зураг төсөл боловсруулах, магадлал хийх, барилгын үйлдвэрлэхтэй холбогдсон үйл ажиллагаанд; 47.2.11.барилга байгууламжийн зүгшрүүлэх, тохируулах болон эдэл

		47.2.12.дуусаагүй болон түр зогссон барилга байгууламжийн хамгагч 47.2.13.барилга байгууламжийн төсөвт өртөг, үнэ бүрдэлд. 47.3.Барилгын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага материал үйлдвэрлэгч, гүйцэтгэгчийн техникийн дотоод хяналтын тавина. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөгдөх 47.4.Барилга байгууламж баримт бичгийн дагуу баригдсан эсэхийг хяналтын байцаагч барилга байгууламжид тухайн чиглэлээр нэмэлт
Газрын тос, хийн хяналт	Газрын тос, хий	?
Эрчим хүчний хяналт	Дулааны эрчим хүчний барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийн ашиглалт, аюулгүй байдал	?
	Цахилгаан шугам, сүлжээ ашиглалт, угсралт, аюулгүй ажиллагаа	?
Хэмжил зүйн хяналт	Хэмжил зүй	Хэмжилзүйн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2019.05.09 13 дугаар зүйл.Хэмжил зүйн төрийн хяналт 13.1.Хэмжил зүйн төрийн хяналтыг хэмжил зүйн асуудал хариу хэрэгжүүлэх бөгөөд дарга нь салбарын улсын ерөнхий байцаагч байх /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөгдөх 13.2.Энэ хуулийн 13.1-д заасан байгууллага Төрийн хяналт шалгалт дараах хяналтыг хэрэгжүүлнэ: 13.2.1.хэмжил зүйн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих; 13.2.2.хэмжлийн нэгж нь зөвшөөрөгдсөн нэгжтэй тохирч байгаа эсэх; 13.2.3.хэмжих хэрэгслийг үйлдвэрлэх, импортлох, суурилуулах, засварлах; 13.2.4.энэ хуулийн 8.1-д заасан үйл ажиллагаанд хэрэглэх хэмжих баталгаажуулалтад хамруулсан эсэх, түүний ашиглалт, хэвийн ажиллагаа; 13.2.5.савласан бүтээгдэхүүний тоон хэмжээнд хэмжил зүйн хяналт тавих; 13.3.Энэ хуулийн 13.2.1-13.2.5-д заасан хэмжил зүйн хяналтыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр сургалтад хамрагдаж, гэрчилгээ авсан байна. 13.4.Хэмжил зүйн төрийн хяналтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага хуулийн 18 дугаар зүйлд заасан Зөвлөлд жил бүр тайлагнана.
Авто замын хяналт	Авто замын барилга, байгууламжийн угсралт, ашиглалт	?
Тээврийн хяналт	Авто замын тээвэр	Автотээврийн тухай хууль 1999.06.04 20 дугаар зүйл.Тээвэрлэлтийн үйл ажиллагаанд төрийн хяналт 20.1.Автотээврийн салбарын үйл ажиллагаанд тавих захиргааны төв төрийн захиргааны төв байгууллага, хяналт шалгалт хэрэгжүүлэх хяналтын улсын байцаагч хэрэгжүүлнэ. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөгдөх 20.2.Автотээврийн салбарт захиргааны хяналтыг хэрэгжүүлэх байгууллага үйлчилгээнд мөрдөж байгаа хууль тогтоомж, стандарт, дүрэм, жуу

		гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, буруутай үйлдлийг илрүүлж таслан хохирлыг арилгуулах арга хэмжээ авах үүрэгтэй ажиллана. 20.3. /Энэ хэсгийг 2002 оны 7 дугаар сарын 10-ны хуулиар хүчингүй 20.4.Автотээврийн хяналт, шалгалтын мэргэжлийн төв, орон нутг улсын ахлах байцаагч, улсын байцаагчийн эрхийг Төрийн хяналт олгоно. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл /Энэ хэсгийг 2002 оны 7 дугаар сарын 10-ны хуулиар өөрчлөн найру 20.5. /Энэ хэсгийг 2002 оны 7 дугаар сарын 10-ны хуулиар хүчингүй 20.6.Төрийн захиргааны төв байгууллагууд, Засгийн газрын тохи ажиллагааны онцлогийг харгалзан тэдгээрт автотээврийн хяналтын /Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчи 20.7.Энэ хуулийн 20.6-д заасан улсын байцаагчийн эрхийг Төрий дүгээр зүйлд заасны дагуу олгоно. /Энэ хэсгийг 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар хүчи /Энэ хэсэгт 2002 оны 7 дугаар сарын 10-ны хуулиар өөрчлөлт оруул 21 дүгээр зүйл. Захиргааны хяналтыг хэрэгжүүлэх чиглэл 21.1.Автотээврийн хэрэгслийг ашиглах, тээвэрлэлтийн үйлчилгээг холбогдсон захиргааны хяналтыг дараахь чиглэлээр хэрэгжүүлнэ: 21.1.1.хууль тогтоомж, түүнд нийцүүлж автотээврийн асуудал эрхэл захиргааны эрх бүхий байгууллагаас нийтээр дагаж мөрдүүлэх захиулах; 21.1.2.автотээврийн хэрэгслийн техникийн хяналт, нийтийн тээвэр /Энэ заалтад 2011 оны 1 дүгээр сарын 20-ны өдрийн хуулиар өөрчл 21.1.3.улсын захиалга, даалгавар, цаг үеийн шуурхай тээвэрлэлтий 21.1.4.нийтийн тээврийн чиглэл, цагийн хуваарь, үйлчилгээний жур 21.1.5.автотээврийн хэрэгслийн ашиглалтын шаардлага, т тээвэрлэлтийн баримт бичгийн бүрдүүлэлтийг зохих шаардлагын д 21.1.6.тээвэрлэгч, тээвэрлүүлэгч, зорчигчийн үүргийн биелэлтийг х 21.1.7.автозам, замын байгууламж, шатахуун, тосолгооны материа бүрэн бүтэн байдал, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд нөлөөлж 21.1.8.тээвэрлэлтийн үйлчилгээнд хяналтын төхөөрөмжийн ашигла /Энэ заалтыг 2022 оны 7 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар нэмс 22 дугаар зүйл.Автотээврийн хяналтын улсын байцаагчийн эр 22.1.Автотээврийн хяналтын улсын байцаагч нь дараахь эрх эдэлн: 22.1.1.энэ хуулийн 21-д заасан чиглэлийн дагуу хяналт, шалгалт хи 22.1.2.Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль¹, Захиргааны хариу тогтоомжид заасан улсын байцаагчийн нийтлэг бүрэн эрхийг хэрэгж 22.1.3.хууль тогтоомжийн биелэлтэд тавих хяналтыг хэрэгжүүлэхд шалгах бөгөөд шаардлагатай гэж үзвэл тухайн автотээврийн х тээвэрлэлтийн баримт бичгийг уг зөрчлийг шийдвэрлэж дуустал түр 22.1.4.автозам, замын байгууламж нь нийтийн тээврийн үйлчилг болон ачаа бараанд гэмтэл учруулсан зөрчил илэрсэн тохиолдолд ахуйн нэгжид албан шаардлага өгч, зөрчлийг арилгуулах; 22.2.Автотээврийн хяналтын улсын байцаагч нь дүрэмт хувцас, ялг үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах техник хэрэгслээр хангагдана. 22.3.Автотээврийн хяналтын улсын байцаагчийн дүрэмт хувцасны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.
	Усан замын тээвэр	Усан замын тээврийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 201 18 дугаар зүйл.Усан замын тээврийн хяналтыг хэрэгжүүлэх 18.1.Усан замын тээврийн болон усан замын тээврийн хэрэгслий хяналтыг усан замын тээврийн асуудал эрхэлсэн төрийн захирга хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллага хэрэгжүүлнэ. /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчл 18.2.Улсын байцаагч албан үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах хөдө техник хэрэгслээр хангагдах, усан замын тээвэрт ашиглаж байгаа ба тээврийн хэрэгсэлд чөлөөтэй нэвтрэх, зорчих эрхтэй.

Харилцаа холбооны хяналт	Харилцаа холбооны барилга, байгууламж, тоног төхөөрөмж, аюулгүй ажиллагаа	Харилцаа холбооны тухай хууль 2001.10.18 30 дугаар зүйл.Харилцаа холбооны ашиглалт, үйлчилгээ, үйлчилгээний эрх зүйл 30.1.Харилцаа холбооны ашиглалт, үйлчилгээ, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагааг хэрэгжилтэд улсын байцаагч хяналт тавина. 30.2.Улсын байцаагч Төрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд заасны эрхийг хэрэгжүүлнэ: 30.2.1.харилцаа холбооны болон радио долгионы тухай хууль тогтоомжийн дагуу олголт, түүний хэрэгжилтийг хянан шалгах; 30.2.2.харилцаа холбооны ашиглалт, үйлчилгээ, үйлдвэрлэлд мөрдөгдөх стандарт, техникийн нөхцөл болон энэ хуульд заасан бусад шаардлагыг хангах; 30.2.3.тусгай зөвшөөрөлгүйгээр харилцаа холбооны ашиглалт, үйлчилгээний бүртгэлгүйгээр радио давтамж ашигласан тохиолдолд үйл ажиллагааг зогсоох; 30.3.Харилцаа холбооны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байцаагч ажиллаж болно. /Энэ хэсэгт 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөгдсөн/ /Энэ хэсгийг 2019 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/ 30.4.Зохицуулах хороо болон харилцаа холбооны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байцаагч ажиллах улсын байцаагчийн эрхийг Төрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд заасны эрхийг хэрэгжүүлнэ. /Энэ хэсэгт 2021 оны 11 дүгээр сарын 12-ны өдрийн хуулиар өөрчлөгдсөн/ /Энэ хэсэгт 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн хуулиар өөрчлөгдсөн/ /Энэ хэсгийг 2019 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/
--------------------------------	--	--

**ТӨРИЙН ХЯНАЛТ ШАЛГАЛТТАЙ ХОЛБООТОЙ
ТУСГАЙЛСАН ХУУЛИЙН ТҮҮВЭР СУДАЛГАА**

Хяналтын чиглэл	Хуулийн заалт
Улсын Их Хурлын хяналт	Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Хорин тавдугаар зүйл. 1.Улсын Их Хурал төрийн дотоод, гадаад бодлогын аль ч асуудлыг санаачла дараахь асуудлыг өөрийн онцгой бүрэн эрхэд хадгалж шийдвэрлэнэ: 8/хууль, Улсын Их Хурлын бусад шийдвэрийн биелэлтийг хянан шалгах; Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05 Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05
Ерөнхийлөгчийн хяналт	Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Гучин гуравдугаар зүйл. 1.Ерөнхийлөгч дараахь үндсэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: 1/Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт бүхэлд нь буюу зарим хэсгийн Ерөнхийлөгчийн тавьсан хоригийг Улсын Их Хурлаар хэлэлцэж, чуулганд гуравны хоёр нь хүлээж аваагүй бол уг хууль, шийдвэр хүчин төгөлдөр хэрэгтэй. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль 1993.06.05 12 дугаар зүйл.Төрийн байгуулал, улс орны удирдлагын талаархи Ерөнхийлөгчийн үндсэн эрх 8.Улсын Их Хурлын баталсан хууль, бусад шийдвэрт Үндсэн хуулийн гучин гурван хэсгийн 1-д зааснаар бүхэлд нь буюу зарим хэсэгт нь хориг тавина. 13 дугаар зүйл.Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, улсыг батлах Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 2.Үндэсний аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон мэдээллийг зохих байгууллага, шаардлагатай асуудлыг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн хуралдаанаар холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд үүрэг, даалгавар өгч, Үндэсний зөвлөлийн зөвлөмжийн биелэлтэд хяналт тавина.
Төрийн аудитын хяналт	Төрийн аудитын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2020.06.01
Үндсэн хуулийн хяналт	Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Жаран дөрөвдүгээр зүйл. 1.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль 1992.05.08 Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 1992.05.08
Шүүхийн хяналт	Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль 2021.01.15 Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2016.02.04 Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18 Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002.01.10

	Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 2017.05.18
Прокурорын хяналт	Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13 Тавин зургадугаар зүйл. 1.Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно. Прокурорын тухай хууль 2017.06.09 Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18 Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18
Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хяналт	Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлага тухай хууль 2020.12.24 6 дугаар зүйл.Аймаг 6.1.Аймаг нь хуулиар тусгайлан олгосон чиг үүргийн хүрээнд эдийн засаг, даан шийдвэр гаргах, сумдын үйл ажиллагааг зохицуулах, хууль тогтоомж, хяналтыг хэрэгжүүлэх нэгж мөн. 9 дүгээр зүйл.Нийслэл 9.1.Нийслэл нь төрийн дээд байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааг хангах, хууль тогтоомж, хяналтыг хэрэгжүүлэх нэгж мөн. 27 дугаар зүйл.Нэгжийн удирдлагаар төлөөлөн гүйцэтгүүлэх төрийн чиг үйл ажиллагаа тухай хууль 2020.12.24 27.5.Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлагаар дараах төрийн гүйцэтгүүлнэ: 27.5.18.мэргэжлийн хяналт; 80 дугаар зүйл.Нэгжид тавих төрийн хяналт 80.1.Төрөөс нэгжид тавих хяналт дараах хэлбэртэй байна: 80.1.1.хууль тогтоомжоор нутгийн өөрийн удирдлагын эрх хэмжээг тогтоох; 80.1.2.нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хэм хэмжээ тогтоосон актыг бүрэн гүйцэтгэх; 80.1.3.Хурлын шийдвэрт хориг тавих; 80.1.4.нутгийн өөрөө удирдах байгууллагыг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу удирдах; 80.1.5.нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хооронд үүссэн маргааныг шийдвэрлэх; 80.1.6.хуульд заасан бусад хяналт. 80.2.Төрөөс тавих хяналтыг энэ хууль болон бусад хуулиар зохицуулна.

- Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05.16
- Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2024.05.16

- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль 1993.06.05
- Төрийн аудитын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ 2020.06.01
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль 1992.05.08
- Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 1997.05.01
- Монгол Улсын Шүүхийн тухай хууль 2021.01.15
- Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2016.02.04
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18
- Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002.01.10
- Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 2017.05.18
- Прокурорын тухай хууль 2017.06.09
- Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль 2020.12.24

**Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд холбогдох дүрэм журмын түүвэр
судалгаа /Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль (2003)-ийн хүрээгээр
хязгаарлав./**

Хуулийн заалттай холбогдох нь	Журмын агуулга	Засгийн газрын тогтоолын дугаар	ЗГ-ийн тогтоол батлагдсан огноо	Холбоос
5 ⁵ дүгээр зүйл	Хяналт шалгалтын ажлын явцад мөрдөх нийтлэг журам (Хяналтын хуудас, төлөвлөлт)	Дугаар 233	2014 оны 7 дугаар сарын 28-ны	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=10522
5 ^{5.1} ; 5 ^{5.2}	Төрийн хяналт шалгалтын чиглэл, хамрах хүрээг тогтоох, төлөвлөх, гүйцэтгэх, тайлагнах нийтлэг журам	Дугаар 195	2023 оны 05 сарын 24 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759873707161
5 ^{5.1} ; 5 ^{5.2}	Төрийн хяналт шалгалтыг төлөвлөх, гүйцэтгэх, тайлагнах нийтлэг журам	Дугаар 24	2024 оны 01 сарын 17 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?
5 ⁶	Экспорт, импортын барааны дээж	Дугаар 173	2003 оны 7 дугаар сарын 15-ны өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=2690
5.19; 9.2.1	Төрийн хяналт шалгалт хийх албан тушаалтны ёс зүйн дүрэм	Дугаар 479	2022 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16532518180401

6.4; 7.2; 8.2.1	Аж ахуйн нэгж, байгуулла гын үйл ажиллагаа нд эрсдэлд суурилсан хяналт шалгалт хийх нийтлэг журам	Дугаар 311	2011 оны 11 дүгээр сарын 9- ний өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=3440
10 дугаар зүйл	Улсын мэргэжлий н хяналтын албаны нийтлэг дүрэм	Дугаар 37	2013 оны 02 дүгээр сарын 14-ний өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=201497
10.3; 10.8	Мэргэжли йн хяналтын байгуулла гын албан хаагчийн дүрэмт хувцасны загвар, хэрэглэх журам	-	2015 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759566221991
10.3; 10.8	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх журам (Эрх шилжүүлс эн зохицуула лт)	Дугаар 66	2016 оны 8 дугаар сарын 24-ний өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759569060881
10.5; 10.8; 10.10	Төрийн хяналт шалгалты н байгуулла гын албан хаагчид дүрэмт хувцас, цол, ялгах тэмдгийн загвар, хэрэглэх журам	Дугаар 06	2023 оны 01 сарын 04 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16532518292181

10.8	Цөмийн болон цацрагийн хяналтын улсын байцаагч	Дугаар 209	2009 оны 7 дугаар сарын 14-ний өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=2970
------	--	------------	-------------------------------------	---

Журамд өөрчлөлт оруулсан засгийн газрын тогтоолууд

Холбогдох заалт	Засгийн газрын тогтоолын дугаар	ЗГ-ийн тогтоол батлагдсан огноо	Холбоос
2022 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн 479 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан "Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журмын 3.13.1; 3.13.2	Дугаар 23	2024 оны 01 сарын 17 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=170481430 24371
2022 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн 479 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан "Хяналт шалгалт хийх нийтлэг журмын 3.7; 3.8; 3.8.3; 3.13.2	Дугаар 220	2024 оны 12 18 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=173553720 95801
2003 оны 2 дугаар сарын 13-ны өдрийн 37 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан "Улсын мэргэжлийн хяналтын албаны нийтлэг	Дугаар 5	2022 оны 1 дүгээр сарын 5-ны өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=163900520 19091

дүрэм, 2003 оны 7 дугаар сарын 15-ны өдрийн 173 дугаар тогтоолд орсон өөрчлөлт			
Хяналтын байцаагч нь үйл ажиллагаанд аа Галын аюулгүй байдлын тухай, Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль тогтоомж, техникийн зохицуулалт болон энэхүү дүрмийг удирдлага болгоно.	Дугаар 247	2023 оны 07 сарын 05 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759894921111
2023 оны 01 дүгээр сарын 04-ний өдрийн 06 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан "Хяналтын улсын байцаагчийн эрх олгох, цуцлах журмын 1.3; 1.4; 1.12	Дугаар 22	2024 оны 01 сарын 17 өдөр	https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17048142742471

**Төрийн хяналт шалгалтын тухай хуульд холбогдох дүрэм журмын түүвэр
судалгаа** /Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль (2003)-ийн хүрээгээр
хязгаарлав./